

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GENÇ TÜKETİCİLERİN
GERİ DÖNÜŞÜM DAVRANIŞINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dilara DÖNMEZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI

GEBZE
2022

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GENÇ TÜKETİCİLERİN
GERİ DÖNÜŞÜM DAVRANIŞINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dilara DÖNMEZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İnci DURSUN

GEBZE
2022

GTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29/07/2022 tarih ve 2022/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 01/08/2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Dilara DÖNMEZ'in tez çalışması İşletme Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. İnci DURSUN

ÜYE

:Prof. Dr. Ebru TÜMER KABADAYI

ÜYE

:Dr. Öğr. Üyesi Cansu GÖKMEN KÖKSAL

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

ÖZET

Tüketim, insanoğluyla birlikte var olan bir olgudur. Ancak sanayi devrimi, kentleşme ve nüfus artışı gibi faktörler neticesinde tüketim farklı bir yöne evrimleşmiş, temel ihtiyaçların karşılaması boyutunu aşmıştır. Bu durumun yan etkisi olarak, çevresel problemler meydana gelmiştir ve gerek insanoğlunun gerekse doğanın geleceğini tehlike altına almıştır. Daha temiz ve yeşil bir gelecek için bugünden filizlenen gençlerin istenilen çevreci davranışlar sergilemesi, çevresel tehditleri daha kontrol edilebilir kılmaktadır. Ancak tüketici portföyünün en geniş yelpazesinden olan genç tüketicilerin çevresel kaygı açısından daha endişeli, eğitim seviyesi yüksek ve çevresel konulara yönelik tutumları yaşlı tüketicilere oranla daha olumlu olmasına karşın, tutumların eylemlere dönüşmesi noktasında daha çekingen bir tavır sergilediği görülmüştür. Bu durum, ahlaki değerlerin eylemlere yön verdiğini savunan Norm Aktivasyon Teorisi ile çatışmaktadır. Bu durumun nedenlerini araştırmak amacıyla yapılan nihai çalışmada, genç tüketicilerin geri dönüşüm davranışına yön veren faktörlerin neler olduğu Norm Aktivasyon Teorisi çerçevesinde incelenmiş ve davranışlara etki eden motivasyonlar / kısıtların neler olabileceğine dair hipotezler geliştirilmiştir. Buna ek olarak, Planlı Davranış Teorisi değişkenlerinden kısmen yararlanılmış, bilgi ve duysal tepki değişkenleri de araştırmaya dahil edilmiştir.

Anket yöntemi kullanılarak 17-34 yaş aralığında bulunan 404 genç yetişkin bireylerden online anket yöntemi ile veri toplanmıştır.

Anket verileri SPSS programında geçerlilik ve güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Anlamlılık düzeyi bulunan faktörler arasındaki ilişkinin varlığı, gücü ve yönünü anlayabilmek adına korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen dikkat çekici bulgular arasında objektif bilginin hiçbir faktör ile ilişkisinin olmadığı görülmüş; ancak genel anlamda, geliştirilen hipotezlerden duygusal tepki, subjektif bilgi, subjektif normun pozitif; algılanan maliyet faktörünün ise negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Buna ek olarak, araştırma çıktıları Norm Aktivasyon Teorisi ile paralel niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Atık sorunu, geri dönüşüm, geri dönüşüm davranışı, tüketim, genç tüketiciler, objektif bilgi, subjektif bilgi, Norm Aktivasyon Teorisi.

SUMMARY

Consumption is a phenomenon that exists with human beings. However, as a result of factors such as the industrial revolution, urbanization and population growth, consumption has evolved in a different direction and has exceeded the extent of meeting basic needs. As a side effect of this situation, environmental problems have occurred and have endangered the future of both human and nature. For a cleaner and greener future, young people sprout from today exhibit the desired environmental behaviors, making environmental threats more controllable. However, although young consumers, who are among the widest range of the consumer portfolio, are more concerned in terms of environmental concerns, have a higher education level and have a more positive attitude towards environmental issues than older consumers, it has been observed that they display a more timid attitude in terms of turning their attitudes into actions. This situation conflicts with Norm Activation Theory, which argues that moral values guide actions. In the final study to investigate the reasons for this situation, the factors that guide the recycling behavior of young consumers were examined within the framework of the Norm Activation Theory, and hypotheses were developed about the motivations / barriers affecting the behaviors. In addition, the Planned Behavior Theory variables were partially utilized, and knowledge and sensory response variables were also included in the study.

Using the questionnaire data was, 30 questions, a 5-point Likert scale and 20 questions about the factors that shape the recycling behaviors of 404 young adults aged 17-34 were asked in total to measure the real knowledge level. The questionnaire data were subjected to validity and reliability analysis in SPSS program. Correlation and regression analysis were performed in order to understand the existence, strength and direction of the relationship between the factors with significance level. The findings, in general, support the developed hypotheses.

Keywords: Waste problem, recycling, recycling behavior, consumption, young consumers, objective knowledge, subjektive knowledge, Norm Activation Theory.

TEŞEKKÜR

Ders dönemi itibariyle eğitim hayatımda rastladığım için kendimi şanslı hissettiren ve bütün tez süreci boyunca akademik bilgisi, ilgisi ve emeğini her daim gösteren danışmanım Doç. Dr. İnci Dursun’a teşekkür ederim.

Gecenin geç saatlerinden sabahın ilk ışıklarına kadar her çalışma saatimde bir şeye ihtiyacım olur diye yanımdan ayrılmayan canım anneme, yalnızca derslerime odaklanmam için çalışan ve emeğinin hakkını ödeyemeyeceğim canım babama, attığım her adımda beni kollayan ve uygun çalışma ortamları yaratan canım ablama ve her fırsatta varlıklarını en içten hatırlatan, potansiyelime ulaşmada bana destek olan canım arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	3
1.2. Araştırmanın Özgünlüğü	3
1.3. Araştırmanın Kapsamı	3
2. SORUMLU TÜKETİM VE GERİ DÖNÜŞÜM	5
2.1. Çevre Sorunları ve Tüketim İlişkisi	5
2.2. Sorumlu Tüketim ve Boyutları	7
2.3. Atık Sorunu ve Geri Dönüşüm	11
2.3.1. Atık Sorunu	12
2.3.2. Atık Yönetimi ve Atık Hiyerarşisi	16
2.3.3. Atık Yönetiminde Bireysel Tüketicilerin Rolü	18
2.3.4. 3R Yaklaşımı	22
2.3.5. Geri Dönüşüm ve Önemi	22
3. YAŞ VE GERİ DÖNÜŞÜM İLİŞKİSİ	24
3.1. Yaş ve Sorumlu Tüketim İlişkisi	24
3.2. Genç Tüketiciler ve Sorumlu Tüketim	26
3.3. Genç Tüketiciler ve Geri Dönüşüm	28
4. GERİ DÖNÜŞÜM DAVRANIŞI	30
4.1. Geri Dönüşüm Davranışını Açıklamaya Yönelik Teoriler	30
4.1.1. Nedensel Eylem Teorisi	30
4.1.2. Planlı Davranış Modeli	32
4.1.3. Norm Aktivasyon Teorisi (Norm Activation Theory)	34

4.2. Genç Tüketicilerin Geri Dönüşüm Davranışını Etkileyen Faktörler	37
5. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER	41
5.1. Bireysel (Kişisel) Norm	42
5.2. Sorumluluğun Kabulü	42
5.3. Sonuçların Farkındalığı	43
5.4. Subjektif Norm	44
5.5. Algılanan Maliyet	46
5.6. Objektif ve Subjektif Bilgi	48
5.7. Duygusal Tepki	52
5.8. Yaş	54
6. YÖNTEM	58
6.1. Veri Toplama Yöntemi ve Ölçekler	58
6.2. Örneklem	59
7. ANALİZ VE BULGULAR	63
7.1. Verilerin Analizi	63
7.1.1. Keşifsel Faktör Analizi	63
7.1.2. Güvenilirlik Analizi	66
7.1.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi	67
7.1.4. Regresyon Analizi	69
7.1.4.1. Bireysel Norma Etki Eden Faktörler	69
7.1.4.2. Geri Dönüşüm Davranışına Etki Eden Faktörler	72
8. SONUÇ	76
8.1. Bireysel Norma Etki Eden Faktörlerin Değerlendirmesi	76
8.2. Geri Dönüşüm Davranışına Etki Eden Faktörlerin Değerlendirmesi	77
8.3. Sonuçların Genel Değerlendirmesi	78
8.4. Kısıtlamalar	81
KAYNAKLAR	82
ÖZGEÇMİŞ	108
EKLER	109

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler ve Açıklamalar

Kısaltmalar

α	: Cronbach's Alfa
β	: Regresyon Katsayısı
P	: Anlamlılık (Significance) Seviyesi
ADK	: Algılanan Davranışsal Kontrol
ATM	: Automatic Teller Machine
df	: Degree of Freedom (Serbestlik Derecesi)
DYT	: Davranışa Yönelik Tutum
KAKY	: Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği
KFA	: Keşifsel Faktör Analizi
KMO	: Kaiser Meyer Olkin
PAGÇEV	: Türk Plastik Sanayicileri Araştırma Geliştirme ve Eğitim Vakfı
SN	: Sosyal Norm
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNEP	: United Nations Environment Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WCED	: World Commission On Environment And Development
WHO	: World Health Organization

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
2.1: Sorumlu Tüketim Aşamaları	10
2.2: Atıkların Sınıflandırılması	14
2.3: 2016 ve 2018 Yılı Belediye Atık İstatistikleri	16
4.1: Nedensel Eylem Teorisi Modeli	32
4.2: Planlı Davranış Teorisi Modeli	34
4.3: Norm Aktivasyon Modeli	37
4.4: Geri Dönüşüm Çalışmalarında Kullanılan Dört Sınıf Değişken	38
5.1: Yaş Gruplarına Göre Çevreci Davranışları Etkileyen Faktörler	55
5.2: Araştırma Modeli	56
7.1: Model Sonuç Şeması	74

TABLÖLAR DİZİNİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
2.1: PAGÇEV Atık İstatistikleri	15
2.2: Katı Atık Üreticileri ve Türleri	18
2.3: Ton Başı Kâğıt Üretimindeki Tasarruf	23
5.1: Çalışmada Yer Alan Hipotezler	57
6.1: Faktörlerin Uyarıldığı Çalışmalar	58
6.2: Cinsiyet	59
6.3: Medeni Hal	60
6.4: En Son Eğitim Görülen Okul	60
6.5: İkamet Edilen Kişi(ler)	60
6.6: Hane Kişi Sayısı	61
6.7: Hanedeki Aylık Gelir Miktarı	61
6.8: Yerleşim Yeri	62
6.9: Yaş	62
7.1: KMO ve Barlett Küresellik Testi	64
7.2: Keşifsel Faktör Analizi	65
7.3: Cronbach Alpha Katsayısı	66
7.4: Normallik Sınaması	67
7.5: Korelasyon Analizi	68
7.6: Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu	70
7.7: Bireysel Normun Bağımlı Değişken Olduğu Regresyon Analizi	70
7.8: Modelin Özeti	71
7.9: Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu	72
7.10: Geri Dönüşüm Davranışının Bağımlı Değişken Olduğu Regresyon Analizi	72
7.11: Modelin Özeti	73
7.12: Hipotezler ve Sonuç	75

1. GİRİŞ

20. yüzyılın başlarından itibaren refah seviyesindeki artışın yanı sıra teknolojinin ve sanayinin de gelişim göstermesi, üretimin artmasına neden olmuştur. Nüfusun artması, kentleşme gibi faktörler de eklendiğinde, artan tüketim ihtiyacını karşılamak adına yenilenebilir kaynaklar da bilinçsizce kullanılmaya başlanmıştır (Kızılböğü ve Batal, 2012). Her zaman daha fazlasını isteyen insanoğlunun tüketim hızına çevresel hasarlar da aynı hızda dâhil olmuş, yıllar sonra bilinçlenen toplum tarafından fark edilecek olan çevre problemlerinin temeli atılmıştır.

Günümüze bakıldığında, hava ve su kirliliği, karbon salınımı ve küresel ısınmanın en etkili nedenlerinden olan katı atık problemleri de çözülmesi gereken acil ve tehlikeli bir boyuta gelmiştir (Akdoğan et al., 2005). Öyle ki, California Üniversitesi'nden Geyer ve meslektaşları (2017) tarafından yapılan bir araştırmaya göre 1950'li yıllardan günümüze kadar üretilmiş 6.3 milyar ton plastik atığın yalnızca % 9'u geri dönüştürülmüş ve diğer %12'si ise yakılmıştır. Geriye kalan atıklar ise düzenli depolama alanlarına ya da direkt olarak doğaya atılmıştır. Bu durum, %79'luk kümülatif katı atık miktarının 4.9 milyar ton olduğunu ve nihai tüketimin devam etmesi durumunda 2050 yılına kadar 12.000 milyon metrik ton (MT) atığın oluşacağını göstermektedir.

Çevre kirliliğinin önüne geçebilmek ve daha çevreci önlemler alabilmek adına birçok ülke bir araya gelerek dünyanın dört bir tarafında atık yönetimini de bünyesinde bulunduran çevre konferansları düzenlemiş, çözüm noktasında ortak kararlar almışlardır. Buna göre, atıkların doğru yönetilmesi ve olağan bir şekilde gerçekleşen tüketimin kontrol sağlanması durumunda ürün yaşam döngüsünün son aşaması olan geri dönüşümün de çevre açısından büyük etkilere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada ülkeler, devletler, işletmeler kadar bireysel tüketicilerin de rolü dikkat çekmektedir. Öyle ki, meydana gelen çoğu çevre probleminin nedenleri arasında bireysel eylemler yer almaktadır.

Her ne kadar toplum bilinci çevresel konulara karşı duyarlılığını arttırmış olsa dahi, bu bilincin davranışa entegre edilmesi, başka bir ifadeyle, bireysel eylemlere dönüşmesi bağlamında istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Çünkü atıkların neden olduğu ve olacağı sonuçlar hakkında çok az şey bilinmektedir ve bilinenler de herkes tarafından endişe verici görülmemektedir (Web 1, 2018).

Derksen ve Gartrell (1993), çevreci tutumların ya da geri dönüşüm gibi çevre yanlısı davranışların benimsenmesini açıklamaya yönelik yaptıkları çalışmada gelir, eğitim ve yaş gibi sosyal yapısal faktörlerin geri dönüşüm davranışını etkilediğini ve beklenenin aksine pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Bu faktörler arasında yaş unsuru daha yeşil bir çevre ve ayrıca çevreci davranışların nesilden nesile aktarılması noktasında anahtar rol oynamaktadır. Ancak, genç nesil çevresel kaygılar açısından daha endişeli ve çevresel konulara yönelik tutumları yaşlı tüketicilere oranla daha olumlu olmasına karşın, tutumların eylemlere dönüşmesi noktasında daha çekingen bir tavır sergilemektedir (Johnson et al., 2004; Grønhøj and Thøgersen, 2009). Diğer bir ifadeyle yaş, çevreci tutumlar ile negatif bir ilişkiye sahipken çevre yanlısı davranışlar ile pozitif bir ilişkiye sahiptir (Diamantopoulos et al., 2003).

Yetişmekte olan genç neslin umut verici bir şekilde daha bilinçli, duyarlı ve eğitim seviyesi yüksek (Brusdal and Langeby, 2000) bireyler olmalarına rağmen söz konusu çevre olduğunda, pasif ve gönülsüz bir duruş sergilemektedirler (Wray-Lake et al., 2010). Bu durum ahlaki değerlerin, geri dönüşüm davranışına yön veren normlar olduğunu savunan Norm Aktivasyon Teorisinin temelinde yatan normların tek başına davranışı yöneltmede yeterli olmadığı, özellikle genç yetişkinler için farklı faktörlerin incelenmesi gerektiğini göstermiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenlenen verilere göre, 2021 yılı itibari ile 15-24 yaş arasındaki genç nüfusun 12 milyon 971 bin kişi olduğu hesaplanmıştır; bu oran, Türkiye'nin toplam nüfusunun %15.3'süne karşılık gelmektedir (Web 2, 2021). Buna ek olarak günümüz dünyasında genç yetişkin (Tarakçı ve Baş, 2018) olarak adlandırılan 18 – 34 yaş aralığındaki nüfusun daha çok çevre kirliliğini deneyimlemeleri ve şahit olmaları başka bir deyişle maruz kalmaları, çevreci davranışların incelenmesi noktasında bu yaş aralığındaki bireylerin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira, genç yetişkin nüfusun çalışma odağına alınması, geri dönüşüm davranışı üzerine gerçekleştirilecek olan gelecek araştırmalarda katılımcı aralığını genişleterek daha zengin bir bakış açısı ve veri tabanı sunmasıyla literatüre olumlu katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede geleceğin ebeveynleri olacak olan genç yetişkin nüfus, evrimleşen sosyal değişimin kaynağı olacaktır. Ayrıca, genç neslin, geri dönüşüm davranışının kazandırılmasının ve davranışlarının altında yatan nedenlerin incelenip, atık üretimi ve tüketim alışkanlıklarının altında yatan güdülerin ve negatif etkenlerin

tespit edilmesinin çevre ve atık problemini büyük oranda azaltacağı gerçeği, göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir (Dursun, 2020a).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada genç yetişkin tüketicilerin geri dönüşüm davranışına yönelik negatif etki eden sebeplerin ve davranışa yöneltten motivasyonların neler olabileceğine dair genel bir tablo ortaya koymak amaçlanmıştır. Diğer taraftan, Schwartz (1977)'in literatüre kazandırdığı ve ahlaki değerlerin geri dönüşüm davranışına yön veren yegâne unsurlar olduğunu savunan Norm Aktivasyon Teorisi temelinde farklı değişkenlerin de (bilgi, duygusal tepkiler vs.) modele dahil edilerek geri dönüşüm davranışını açıklamaya, farklı bir perspektif sunarak gelecekte bu alana yönelik yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Özgünlüğü

Bu araştırmayı özgün kılan taraf, geri dönüşüm davranışı konusunda Norm Aktivasyon Teorisine bilgi ve duygu faktörlerinin eşlik etmesidir. Diğer bir ifadeyle, ahlaki normların yanı sıra bilginin ve duygusal tepkilerin eş zamanlı olarak geri dönüşüm davranışına etki edip etmediğinin incelenecek olmasıdır. Buna ek olarak, normlara dahil edilecek olan diğer değişkenler arasında Planlı Davranış Teorisi değişkenleri olan Algılanan Maliyet ve Subjektif Norm faktörleri de yer almaktadır. Bu durumda, Norm Aktivasyon Teorisi ile Planlı Davranış Teorisinden eşgüdümlü olarak yararlanılmıştır. Literatüre kazandırılacak olan bu çalışma, gelecekte geri dönüşüm davranışına etki eden faktörlerin incelenmesinde belirlenecek olan değişkenlerin daha etkin ve verimli seçilmesinde fayda sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Bu amaçlar doğrultusunda, tezin birinci bölümünde; çalışmanın amacı, özgünlüğü ve kapsamına yer verilmiştir. Daha sonra geri dönüşümün çevre sorunları, tüketim, atık sorunları ve önemine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise; genç tüketiciler odağında tüketim ve geri dönüşüm ilişkisi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde geri dönüşüm

davranışını açıklamaya yönelik literatürde yer alan teoriler incelenmiştir. Sonraki bölümde araştırmaya dahil edilen değişkenlerin kavramsallaştırılmasına ilişkin süreç ve uygulanan anket verilerinden yola çıkarak elde edilen sonuçların geçerlilik – güvenilirlik sınamaları yapılmıştır. Ardından ölçekteki değişkenlerin anlamlılık düzeyi uygun bulunanlar arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını, var ise gücünü ve yönünü anlamaya yönelik korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Tezin son bölümünde ise, elde edilen analiz sonuçları sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Buna ek olarak gelecek çalışmalara katkı sağlayabilecek önerilerden ve mevcut kısıtlamalardan bahsedilmiştir.

2. SORUMLU TÜKETİM VE GERİ DÖNÜŞÜM

Geçmişten günümüze kadar toplumlar, farklılaşan öncelikleri, kabulleri ve değerlerine göre geleneksel toplum, modern toplum, risk toplumu, bilgi toplumu ve tüketim toplumu gibi farklı şekillerde adlandırılmıştır. Her biri diğerinden farklılık gösteren değişkenlere ve dinamiklere yer veren bu isimlendirmeler, toplumun yapısını tanımlamayı amaçlamaktadır. Sanayi öncesindeki toplum incelendiğinde doğal yöntemlerle ihtiyaçların karşılanması ve var olanla yetinme söz konusuyken, sanayi toplumunda emeğin ücrete dönüştüğü, sürekli olarak çalışma ve birikimin olduğu, üretimin pazar için yapıldığı bir dönemdir. Sanayi sonrası modern toplum yapısına bakıldığında ise harcama ve aşırı tüketim ön plandadır (Şentürk, 2008).

Geleneksel toplumlarda tüketim, ihtiyaç kavramı ile özdeşirken modern toplumda arzu ve istek gibi yeni anlamlar kazanmıştır (Özcan, 2007a). Yükselen yaşam kalitesi, alım gücündeki artış ile paralellik göstermiştir (Saltabaş vd., 2011) Böylece tüketim, modernleşme ile doğrusallık gösterirken, bir yaşam tarzı olarak da evrilmiştir (Özcan, 2007b; Kahvecioğlu, 2004).

2.1. Çevre Sorunları ve Tüketim İlişkisi

Sanayi devriminin etkisi sonucunda toplum yapısında ve yaşam tarzında değişimler meydana gelmiştir. Sosyolojik açıdan kırılma noktası olarak ifade edilen bu devrimin bir diğer sonucu da kentleşmedir. (Akkol, 2019). Kırsal bölgelerde ikamet eden nüfusun büyük bir çoğunluğu, şehirlere göç etmiştir ve kentleşme ile ekonomik zenginlikler artarken yaşam standartları da yükselmeye başlamıştır. Alım gücü artan toplumun, mal ve hizmet tüketimi de doğrusal olarak etkilenmiştir. Bu da tüketimdeki artışa karşılık gelen miktarda atığın ve çevre problemlerinin oluşumuna neden olmuştur.

Hoornweg ve Bhada-Tata (2012), atık problemini ‘kentsel’ bir sorun olarak kabul etmektedir. Buna neden olarak da genel anlamda kırsal bölgelerde yaşayan hanelerin gelir seviyesi şehirdekilere kıyasla daha düşük olduğundan, yeniden kullanım ve geri dönüşüm seviyeleri kentsel bölge sakinlerine göre daha fazla olduğunu ve bu bağlamda atık üretim oranları da daha düşük miktarları gösterdiğini savunmaktadır. Buna ek olarak, kırsal bölge insanları tükettikleri malların çıktısını

başka bir ihtiyacı karşılamak adına kullandığından, doğal bir döngü içerisinde, daha az atığın oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kentleşmenin yanı sıra her ne kadar nüfus da çevre problemlerinin bir nedeni olarak görülse de ekonomisi ve sanayisi gelişen yüksek gelirli ülkelerin orta ve düşük seviyedeki ülkelere oranla daha fazla tüketim gerçekleştirdiği, buna bağlı olarak kentsel katı atık miktarlarının da artış gösterdiği bilinmektedir (Karalar ve Kiracı, 2011; Yao et al., 2018). Öyle ki, Emily Holden'in The Guardian (Web 3, 2019)'da yayımlanan makalesine göre, Amerika dünya nüfusunun yalnızca yüzde 4'ünü temsil ederken, kentsel katı atıkların yüzde 12'sini üretmektedir. Bu da Çin ve Hindistan gibi nüfusun yoğun olduğu ülkelere tezatlık oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Ivanova ve meslektaşlarının (2015) Norveç Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde adı geçen araştırmasına göre, Çin'in üretimdeki fazlalığı her ne kadar bilinen bir gerçekse olsa da kişi başına tüketime dayalı ayak izine bakıldığında (foodprint) oldukça küçük olduğuna dikkat çekmektedir. Üretimin çok fazla olduğunu; ancak bu malları tüketmek yerine ihraç ettiklerinden söz etmektedir. Başka bir ifade ile, meydana gelen çevresel problemlerin üretimden kaynaklandığı bakış açısını, tüketicilere de çevirmemiz gerektiği ifade edilmiştir. Yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinin yarısına ev sahipliği yapan yağmur ormanlarının (Web 4, 2021), Dünya Bankası'nın raporunda yer aldığı ifadeye göre, 1970 yılından bu yana sahip olduğu alanın %91'i et tüketimindeki talebin karşılanması amacıyla sığır çiftliğine dönüştürülmüştür (Margulis, 2003). Her hafta, insanlık tarihi boyunca öldürülen insandan daha fazla sayıda hayvan öldürülmektedir (Kınıkoğlu, 2015). Hayvansal tarımın yaklaşık olarak %14.5 oranında neden olduğu sera emisyonu, ulaştırma sektörü ile eşdeğer bir büyüklüğe sahiptir (Kristiansen et al., 2021). Bu durum, bireysel et tüketiminin sera gazı emisyonu ile ilişkisine ve tüketimin çevresel etkisine dikkat çekmektedir.

43 farklı ülkede araştırma yapan Ivanova ve meslektaşları (2015), tüketicilerin dünyadaki sera gazı emisyonunun yüzde 60'ından fazlasından ve dünyadaki su kullanımının yüzde 80'inden sorumlu olduğunu göstermiştir. Özet olarak yaptıkları çalışmalar neticesinde Ivanova ve diğerleri (2015), suçu devletlere veya işletmelere yüklemek yerine, gezegen üzerindeki etkilerin yüzde 60-80'i hane halkı tüketiminden kaynaklandığını göz önünde bulundurarak, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesinin, çevresel ayak izi üzerinde de ciddi bir etkisi olacağını vurgulamıştır.

2.2. Sorumlu Tüketim ve Boyutları

Her ne kadar tüketim miktarı ya da çevreye verilen tahribatlar kentleşmelere, nüfusa, gelir seviyesine, ülkelere ve hane halkına göre değişiklik gösterse de dünyanın dört bir yanında çevre ve atık sorunları bütün insanlığı tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır (Karabıçak ve Armağan, 2004).

İnsanlığın ve gezegenin maruz kaldığı ve kalacağı krizleri kapsamlı bir şekilde bilimsel verilerden yararlanarak, objektif bir şekilde incelemek ve gerekli çözüm yollarını tanımlamak amacıyla çeşitli ekonomistler, bilim insanları, iş liderleri ve eski politikacılar tarafından kurulan Roma Kulübü (1967), 1972 yılında yayımladığı tarafsız ve bilimsel bir raporla tüm kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Web 5, 2021). Bir analist ekibinin geliştirdiği bilgisayar modeli ile; endüstriyel üretim, nüfus, gıda üretimi, yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimi ve kirlilik olmak üzere beş alt sistemin etkileşimini inceleyen ve “*Büyümenin Sınırları (The Limits of Growth)*” adlı raporda, çevrenin nihai durumunu ve gelecekte insanoğlunu bekleyen olası tehlikeleri gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte, kontrolsüz ve tehlikeli bir şekilde büyüyen çevre sorunlarını ve sürdürülebilirlik tartışmasını gündeme getirmiştir (Turner, 2008). Belgelerin göstermiş olduğu sonuçlar neticesinde gerekli önlemlerin alınması, düzenlemelerin ve iyileştirmelerin yapılması, sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda ülkeleri harekete geçirmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen konferanslar ve yayınlanan bildiriler, dünyanın dört bir yanından katılan ve birbirinden farklı ideoloji, ekonomi, demografi ve kültüre sahip ülkeler tarafından çevre ve atık sorunlarının tanınmasına ve durumun hassasiyetinin anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Birleşmiş Milletler ’de çevre ile ilgili konularda birlikte hareket etmek, çevrenin korunması, nihai problemlerin giderilmesi, gidişatının değerlendirilmesi, oluşabilecek tahribatların önüne geçilmesi ve iyileştirilmesi, bu problemlerle ilgili her milletten insanın dikkatinin çekilmesi, ulusal ve uluslararası çevre politikalarının hukuki gelişiminin sağlanması adına 1972 Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (UNEP, 2011; Johnson, 2012).

Bu süreci, 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) takip etmiştir. Daha adil, ferah ve güvenli bir gelecek yaratmak adına kurulmuş olan bu komisyonda, 1987 yılına gelindiğinde “Brundtland Raporu” adıyla da bilinen “Ortak Geleceğimiz” raporu yayınlanmıştır. Bu rapor çerçevesinde

“sürdürülebilir kalkınma” kavramı ilk defa kullanılmıştır. Böylece, otuz yılın üzerinde bir süre boyunca bilinen bu ifade, ilk defa uluslararası bir bildiride yer alarak çevre hukukunda önemli bir yer edinmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyümeyi sağlarken doğal kaynakların etkin kullanımını ve bugünkü ihtiyaçların, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye sokmadan karşılayabilme fırsatını sunmaktadır (BM, 1987; Schaefer and Crane, 2005; Hayta, 2009; Turpancı, 2018). Belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmiş bir başarıya dönüşmesi açısından uygulanacak en önemli değişimin tüketim beklentileri ve davranışları olduğu gerçeği, sürdürülebilir kalkınmanın odağında sürdürülebilir tüketimin yer aldığını işaret etmektedir (Cohen and Murphy 2001; Dursun ve Gündüz, 2016).

Sürdürülebilir tüketim, “tüketmeden kullanım” olgusuna dayanmaktadır. Buna ek olarak, “tüketim farkındalığının” yanı sıra “tüketimin azaltılması” düşüncesini de benimseyen ekolojik bir kavramdır (Cohen, 2001; Jackson, 2005). Tanımının tek bir ifade ile yapılamayacak kadar geniş ve bünyesinde birçok anlamı barındıracak kadar kapsamlı olan sürdürülebilir tüketim, ürün yaşam döngüsünün satın alma aşamasında karar mekanizmasının sosyal ve çevre kaygılarını göz önünde bulunduran ve pazara yön verebilecek güce sahip olan etik ve yeşil tüketicilerin, ikame mal veya hizmetlere oranla daha çevreci bir şekilde üretilmiş olanların tercih edilmesi olarak ifade edilmektedir (Seyfang, 2005). Tüketicilerin yanı sıra politik alanda karar verme sürecini etkileyen ve sanayi üretiminden kaynaklı meydana gelen ekolojik problemlere çözüm bulma ifadesi olarak da belirtilmektedir (Dolan, 2002; Veenhoven, 2004).

Doğaya zarar vermeden topluma fayda sağlayan; sosyal ve çevresel problemler ile tüketici tutumları arasında ilişki kuran bir olgu olarak da literatürde yer almaktadır (Dursun ve Gündüz, 2016). Zaman içerisinde kapsadığı anlam gibi ifade biçimi de çeşitlilik göstermiştir. Etik tüketim (Cooper-Martin and Holbrook, 1993), sosyal sorumlu tüketim (Webb et al., 2008), bilinçli tüketim (Ellen et al., 1991), yeşil tüketim (Cho et al., 2013) bu ifadelerden birkaçı olarak örnek teşkil etmektedir. Her bir olgu, farklı yönlere vurgu yapmasa dahi özünde ‘bir başkasına zarar vermeden veya bunu minimize ederek tüketim davranışının gerçekleşmesi’ ideolojisine hizmet eder ve bütün ifadeleri aynı çatı altında bir araya getirmenin yanlış olmayacağı “sorumlu tüketim” şemsiyesini literatüre dahil eder (Ulusoy, 2015; Dursun ve Gündüz, 2016).

Bahsi geçen birçok tanımlama gibi sorumlu tüketim de çevreye herhangi bir hasar vermeden, sürdürülebilir olarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamasına engel teşkil etmeyecek tüketim davranışının duyarlı tüketiciler tarafından

gerçekleşmesini ve bu amaca hizmet eden stratejilerin geliştirilmesini hedeflediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda organik marketlere bez çanta ile gitmekten toplu taşıma araçlarının kullanılmasına, dişlerin fırçalanırken suyun kapatılmasından ATM'deki bilgi fişinin talep edilmemesine kadar birçok davranış sorumlu tüketim davranışı olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu eylemler bazı tüketiciler açısından ekonomik menfaate dayalı gerçekleştirilirken, bazen bu menfaatin de ötesinde çevreci niyetle gerçekleştirilmektedir. Bu durum Kiracı ve Kayabaşı (2010) tarafından gerçek ve yüzeysel sorumlu tüketim davranışı olarak sorumlu (sürdürülebilir) tüketim davranışının iki boyutu şeklinde adlandırılmaktadır. Öyle ki, hanelerde dikkat edilen su tasarrufu yüzeysel sorumlu tüketim davranışına örnek iken özel araç yerine toplu taşımaların tercih edilmesi gerçek sorumlu tüketim davranışına örnek gösterilebilir. Araştırma sonucunda ise, yüzeysel sürdürülebilir tüketim davranışının gerçek sürdürülebilir tüketim davranışına kıyasla daha fazla sergilendiğini tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, Adomaviciute (2013), bireylerin sorumlu tüketim davranışında bulunmasını faydacı değerler (işlevsel nitelikler) ve hedonik (duyusal nitelikler) amaçlara göre de sınıflandırırken, Lindenberg ve Steg (2007) normatif değer faktörünü de bir boyut olarak ele almaktadır. Bu çerçevede, çevreye duyarlı davranışlar bireyler tarafından duyuların tatmin edilmesi açısından zevk, haz ya da mutluluk verdiği için gerçekleştirilirken, ekonomik açıdan kazanç veya tasarruf sağladığı için ya da yalnızca doğru bir davranış olması nedeni ile gerçekleştirilebileceğini gösterebilmektedir (Steg et al., 2014).

Şekil 2.1'de gösterildiği gibi, sorumlu tüketimin davranışsal boyutu, tüketim sürecinin her aşamasında yer almaktadır (Dursun ve Gündüz, 2016). Satın alma aşaması, ürün veya hizmetin kullanım aşaması ve tüketim sonrasında doğaya ve canlılara zararlı etkilerinin minimize edilmesi şeklinde sıralanabilmektedir. Bu aşamalardan ilki, Hansen ve satın alma davranışından kaçınarak tüketim miktarının olabilecek en düşük seviyede gerçekleştirilmesi veya tüketilmemesi (Hansen and Schrader, 1997), hiçbir baskı ya da zorlama olmaksızın bireylerin gönüllü olarak sade ve çevreye duyarlı bir yaşam tarzını benimsemelerini ve bu yaşam tarzının tüketime de entegre edilmesini ifade eden *gönüllü sadelik* (Gregg, 1936; Leonard-Barton 1981; Shaw and Newholm, 2002; Özgül, 2010; Buğday ve Babaoğlu, 2016), kasıtlı bir şekilde tüketimin istek doğrultusunda sınırlandırılmasını ifade eden *iradeli tüketim* (Peattie, 2012) ve farklı

nedenlerden kaynaklı olarak varlıkların birden fazla kişi tarafından kullanılmasını ifade eden *paylaşım ekonomisi*dir (Brown and Vergragt, 2016).

Şekil 2.1: Sorumlu Tüketim Aşamaları

Satın alma sürecinde çevreci ürün veya hizmetlerin tercih edilmesinin yanı sıra çevreye duyarlı marka ve kuruluşlara öncelik verilmesi de bir başka sorumlu tüketim davranışıdır (Dursun ve Gündüz, 2016). Bu çerçevede temel güdüsü “bireysel olgunluk, sağlamlık ve bütünlük” olan tüketiciler tercihlerinin sonuçlarını önemsedikleri, diğer birey ve canlıları da düşünerek, davranışlarını kişisel çıkarlar ile özgecilik ve fedakârlık olgularını bütünleştirerek eyleme dönüştüren *etik tüketim* (Shaw and Newholm, 2003; Barnett et al., 2005; Vitell and Muncy, 2005), nihai varlığı yeterli olmayan ürün veya hizmetlerin ihtiyaç duyulan gereksinimleri karşılaması adına çevresel zararı en az olan ürün veya hizmetlerin satın alınması şeklinde ifade edilen *yeşil tüketim* (Peattie, 2010), sürdürülebilir kalkınmayı beraberinde getirecek olan, fedakar davranışlar sergileyen tüketici kavramını ifade eden *vatandaş tüketici* (Schrader, 2007), doğaya, insana, ekonomiye verilen hasarları protesto etme düşüncesini destekleyen *boykotlar* (Webb et al., 2008; Buğday ve Babaoğlu, 2016) örnek olarak verilebilir.

Farklı formlarda ve farklı aşamalarda aynı ideolojiye hizmet eden sorumlu tüketim anlayışı, tüketimin bir sonraki adımı olan kullanım sürecine de dahil olmaktadır. Tüketicilerin çevreye, topluma ya da ekonomiye zararı olan veya olmasına neden olabilecek her türlü mal veya hizmeti düşünerek asgari düzeyde yararlanmasına sorumlu kullanma ve tükenebilir enerji kaynakları ve doğaya zarar veren fosil yakıt kullanımının azaltılmasını ifade eden enerji tasarrufu sözü edilen sürece örnek teşkil etmektedir (Roberts and Bacon, 1997).

Satın alma ve kullanımdan sonraki aşama ise elden çıkarmadır ve tüketim sürecinin son aşamasıdır. Bu süreçte de sorumlu ve sürdürülebilir davranışları sergilenebilmektedir. çeşitli nedenler sonucunda kullanımına son verilmiş dayanıklı ve sağlam tüketim ürünlerinin bağışlanması, takas edilmesi ya da hurda yerine maddi çıkarı fark göz etmeksizin başka bir tüketiciye verilmesi ve israftan kaçınmanın (Oskamp et al., 1991) yanı sıra, geri dönüşümü mümkün olan cam, kâğıt ve plastik gibi maddelerin ayrıştırılmasının yapılması (Onel and Mukherjee, 2017) ve geri dönüşüm noktaları gibi gerekli mecralara ulaştırılması (Vining and Ebreo, 1992) da sorumlu tüketim ideolojisinin bir parçasıdır (Pinto, 2014; Dursun ve Gündüz, 2016).

2.3. Atık Sorunu ve Geri Dönüşüm

20. yüzyılın başlarında gelişen ve ilerleyen endüstrileşme, kaynak kullanımında artışa neden olduğu kadar kaynağın hammaddesi noktasında da arayışlara zemin hazırlamıştır. Bunun neticesinde büyük bir bollukla ucuz enerji veren plastikler keşfedilmiştir. Petrolden üretilen bu plastiklerin sunduğu imkanlar ve üretim maliyetindeki ucuzluk, plastiğin her sektörde ve her üründe yer edinmesini kolaylaştırmıştır (Web 6, 2018). Ürünlerin satışı yapıldıktan sonra dakikalar içerisinde işlevini yitiren atıklar olarak üretilmektedir.

60 yıl sonra, günümüzde üretilen yıllık 448 milyon tondan fazla plastiğin yaklaşık olarak %40'ı tek kullanımlıktır ve çoğunluğu ambalajlardır. Bununla birlikte üretimdeki artış öyle bir şekil almıştır ki, günümüze kadarki bütün atıkların neredeyse yarısı son 15 yıl içerisinde oluşturulmuştur (Web 6, 2018). Bu çerçevede atıkların kontrolünün sağlanması, yeniden kullanılması ve oluşacak atıkların minimize edilmesi, günümüz ve gelecek nesiller adına büyük önem arz etmektedir. Atık

sorunları, ivedilikle üzerine çalışılması gereken, toplumun sağlığını ve doğanın dengesini tehdit altına alan kritik bir konu haline gelmiştir.

2.3.1. Atık Sorunu

Atık kavramı için objektif ve net bir tanım yapılamamaktadır. Pongrácz (2002), bunun nedenini, bir mal veya ürün tüketici açısından birincil görevini sonlandırması halinde atık olarak nitelendirilir iken, aynı ürün başka bir birey açısından hammadde olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Böylece, mal veya ürün bir işlevsellik kazanmıştır ve atık sınıflandırmasına dahil olmadığını, diğer bir neden olarak ise kullanımının gerçekleştiği bölgeye veya bölgenin teknolojik yapısına göre değişiklik gösteren dinamik bir kavram olduğunu belirtmiştir.

Materyallerin atık olarak tanımlanması açısından birçok farklı sınıflandırma ve yaklaşım söz konusudur. Katı atıkların kontrolü yönetmeliğinde üreticisi tarafından istenmeyen ve toplumun refahını çevrenin korunmasıyla entegre edecek biçimde bertarafını gerekli kılan katı maddeleri bu tanım içerisinde değerlendirilmektedir (KAKY, 1991).

Read (1999), en genel ifade ile, katı atıkları toplum ve çevre sağlığını tehlikeye atmamak amacı ile düzenli bir şekilde bertarafının gerçekleştirilmesi gereken katı maddeler olarak ifade etmektedir. Ona göre kaynağı ayırt edilmeksizin (ticari endüstriyel ya da evsel) hammadde, su ve yakıtın tüketiminden sonra işlevselliğini yitirmesi ve buna bağlı olarak kullanıcı için finansal değerini yitirmesi şeklinde ifade edilmektedir.

Kullanımı tamamlanmış ve işlevselliğini yitirmiş olan atıkların geri dönüşümünün yapılmaması ve doğaya salınması sonucunda birçok fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkileri ve çevresel kirliliği doğrudan ya da dolaylı olarak beraberinde getirmektedir (Karasu, 2013). Doğaya bırakılmış atıkların yarattığı problem fiziksel zararlara örnek teşkil ederken, kimyasal etki çerçevesinde çöp depolama alanlarından sızan kirli sular ve gazlar; biyolojik etki çerçevesinde hayvanlar aracılığıyla insanlara taşınan veba, cüzam, dizanteri, kolera ve sıtma gibi bulaşıcı ve tehlikeli hastalıklar örnek teşkil etmektedir (Palabıyık, 2001). Bununla birlikte, katı atık sorunlarının sinek, fare ve diğer canlı türlerinin üremesine uygun ortamı hazırlaması ile insan ve çevre sağlığına büyük bir tehlike oluşturmaktadır (Güler ve Çobanoğlu 1996; WHO,

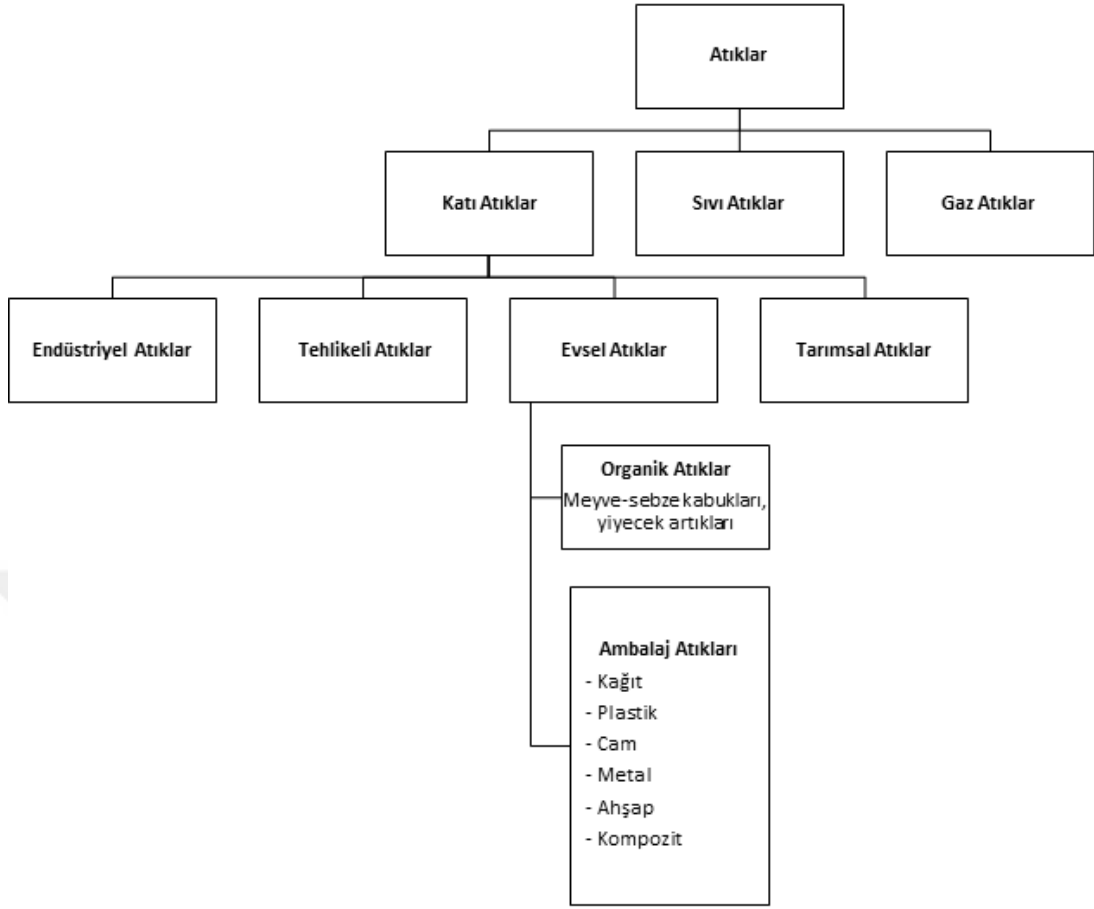
1997). Oluşan atık yığınlarının yangın ve patlamalara neden olabileceği gerçeği de göz önünde bulundurulması gereken bir başka katı atık sorundur (Gökçe ve Hasanoğlu, 2015).

Diğer taraftan katı atıkların yarattığı sorunlara yönetsel açıdan değinmek gerekirse, kalınmamış veya kalkınmakta olan ülkeler tarafından nüfusun yalnızca yarısı kadarına katı atık yönetimi hizmeti verilebilmektedir (Bartone, 1991). Katı atık hizmetinin sunulmasındaki asıl hedef, bireyler tarafından meydana gelen atıkların sosyal, teknik ve çevresel açıdan uygun olan en iyi ekonomik şartlarda verimli ve etkin bir şekilde toplanıp uzaklaştırılmasını sağlamaktır (Palabıyık ve Altunbaş, 2004).

Ekonomi anlamında ise ülkelerin gerekli fonları oluşturması ve yatırımlar yapması, katı atık yönetiminin sistematik bir şekilde faaliyette bulunabilmesi adına büyük bir öneme sahiptir ve her ne kadar maliyet gerektirse de uzun vadede çevresel, toplumsal ve finansal fayda sağlayacağı şüphesizdir (Web 7, 2014).

Bahsi geçen problemler incelendiğinde, atık sorununun yalnızca çevresel, yönetsel, finansal veya toplumsal bir sorun değil, aksine bütünsel anlamda her açıdan etkiye ve öneme sahip bir konu olduğu anlaşılmaktadır (Gündüzalp ve Güven, 2016).

Atıklar; katı, sıvı, gaz atıkları gibi farklı türlere ayrılmaktadır ve katı atıklar da endüstri, şehir, tarım ve evsel olarak alt başlıklara ayrılmaktadır (Karasu, 2013). Endüstriyel eylemlerden kaynaklı meydana gelen atıklar endüstriyel atıklarını (Sayar, 2012); tarımda kullanılan, bitkisel ve hayvansal atıkların tamamı tarım atıklarını (Palabıyık ve Altunbaş, 2004); köprü, konut, yol gibi yapıların oluşum sürecinde ve/veya sonucunda ortaya çıkan atıklara şehir atıklarını (Web 8, 2010) ve yemek artıklarını gibi organik atıklar ile plastik, kağıt vb. gibi ambalaj atıklarını da kapsayan bu sınıflandırma, belediye atıkları olarak da bilinen evsel atıkları tanımlamaktadır (Web 9, 2021). Bahsi geçen atık sınıflandırması **Şekil 2.2**'de gösterilmiştir (Karasu, 2013).

Şekil 2.2: Atıkların Sınıflandırılması

Diğer taraftan, yalnızca 2015 yılında üretilen plastik miktarı 269 milyon tondur (Web 10, 2016). Yao ve meslektaşlarının (2018) Dünya Bankası tarafından yayınlanan kitabında 2016 yılında üretilen toplam atık miktarının 2.01 milyar tondur olduğunu ve bunlardan en az %33'ünün güvenli bir şekilde yönetiminin sağlanmadığını ifade etmektedir. Ayrıca, 2050 yılına kadar katı atık miktarının 3.40 milyar tona ulaşacağını da varsayılmaktadır.

Ülkemizde ise ambalaj atıklarının yetkilendirilmiş kuruluşu olan PAGÇEV'in atık istatistikleri incelendiğinde (bkz. **Tablo 2.1**), 2019 yılında üretilen toplam ambalaj miktarının %48 oranında geri kazanımının sağlandığı; ancak 4.772.988 ton piyasaya sürülmüş olan ambalajlardan 2.300.693 ton atığın geri kazandırılırken yarısından fazlasına denk gelen miktardaki ambalaj atıklarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Web 11, 2019).

Tablo 2.1: PAGÇEV Atık İstatistikleri

Cinsi	Üretilen Ambalaj (ton)	Piyasaya Sürülen (ton)	Geri Kazanılan (ton)	Gerçekleşen Geri Kazanım Oranı (%)	Piyasaya Sürülen (ton)
PLASTİK	3.009.487	1.037.558	586.832	57	95.226
METAL	385.941	132.524	71.234	54	89.601
KOMPOZİT	300.266	104.439	60.749	58	13.039
KAĞIT KARTON	4.023.994	2.065.781	1.125.613	54	25.134
CAM	1.608.669	871.426	276.037	32	36.337
AHŞAP	670.125	561.259	180.229	32	2.929
TOPLAM	9.998.483	4.772.988	2.300.693	48	262.266

Bununla birlikte, TÜİK verilerine göre, 2018 yılında kişi başı günlük atık miktarının ise 1.16 kg olduğu, toplanan 32.2 milyon ton atıktan da yalnızca %12.3'ünün geri kazanımının yapıldığını belirtilmiştir. Her ne kadar 2016 yılı ile kıyaslandığında gerek kişi başı günlük atık miktarı gerekse de geri kazanım oranında iyileşme meydana gelmiş olsa da atık sorunlarına daha sistematik yaklaşılması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü atık miktarı kadar atık yönetimi de önemli bir rol oynar ve bu problemin anahtarıdır. Bahsi geçen veriler, aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Web 12, 2019).

Belediye atık göstergeleri, 2016, 2018		
	2016	2018
Toplam belediye sayısı	1 397	1 399
Atık hizmeti veren belediye sayısı	1 390	1 395
Atık hizmeti verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)	98,6	98,8
Toplanan atık miktarı (Bin ton)	31 584	32 209
Kişi başı ortalama atık miktarı (Kg/kişi-gün)	1,17	1,16
Toplanan atığın bertaraf ve geri kazanım yöntemlerine göre oranı (%)		
Düzenli depolama tesislerine gönderilen	61,2	67,2
Belediye çöplüğüne gönderilen	28,8	20,2
Geri kazanım tesislerine gönderilen	9,8	12,3
Diğer bertaraf yöntemleri *	0,2	0,2
Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.		
*Açıkta yakarak, gömerek, dereye ve araziye dökerek yapılan bertarafı kapsamaktadır.		

Şekil 2. 3: 2016 ve 2018 Yılı Belediye Atık İstatistikleri

Yaşamın doğal bir parçası olarak tüketim ve sonucunda da katı atıklar meydana gelmektedir; ancak toplumun refahı, sağlığı ve doğal kaynakların en verimli şekilde kullanılabilmesi açısından bu atıkların yönetiminin yapılmasını, bunun için de öncelikli olarak atıkların geri kazandırılması ve gerektiği noktalarda bertaraf edilmesi gerekmektedir (Elibol vd., 2018).

2.3.2. Atık Yönetimi ve Atık Hiyerarşisi

Katı atık yönetimi; çevre ve toplum sağlığı, politika ve finans, mühendislik ve estetik, üretimin ve tüketim davranışları, kaynakların kontrolü ve korunması gibi disiplinler arası konuları entegre ederek atık miktarının minimizasyonu ve kontrolünü,

toplanmasını, biriktirmesini, lojistiğini, işlenmesini ve bertarafını kapsayan bir düzenlemedir (Tchobanoglous et al., 1977) ve asıl amacı sahipleri tarafından istenmeyen ve işlevselliğini yitirmiş malzemelerin çevreye, topluma ve diğer etkenlere maksimum fayda, minimum hasara neden olacak biçimde ortadan kaldırılmasıdır (Dhindaw, 2004).

Bir başka ifade ile; ilk olarak oluşabilecek atıkları minimize etmeye odaklanarak daha sonrasında oluşan atıkların toplanması, taşınması ve hangi metodun uygun olduğuna karar verilerek yok edilmesini hedefleyen bir prosestir (Çoban ve Kılıç, 2009).

Agrawal (1990)'a göre, atık yönetimi, doğanın tahribatını önlenmesi, verimliliğin maksimizasyonu ve istihdamın sağlanması gibi konuları kapsar ve genel anlamda sistemsel bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Zira, ona göre sistem yaklaşımı, meydana gelmiş ve gelecek olan katı atıkların yalnızca toplumun bulunduğu yaşam alanlarından uzaklaştırmakla kalmayıp birçok farklı alanda toplumun refahına katma değer sağlayacak faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda atık yönetim sisteminin tek bir açıdan ya da yalnızca bir atık türünü veya kaynağını bünyesinde bulundurması beklenemez (Web 13, 2014).

Atık yönetim hiyerarşisi esas olarak atık oluşumunun kaynağından engellenmesi ya da minimum seviyede olmasını hedefleyip, kaçınılmaz durumlarda ise yeniden kullanımının sağlanması, geri dönüştürülmesi ve yeni bir hammadde yaratılması için diğer prosesler ile geri kazanımı ya da enerji gibi güç kaynağı amacıyla değerlendirilmesi bu sistemin birincil amacını oluşturmaktadır (Web 13, 2014).

Atık önleme (Prevention), nihai malların tekrardan kullanılması ya da tüketim süresinin uzatılmasıyla oluşacak olan atık miktarındaki küçülme, üretim aşamasında kullanılan zararlı maddelerin en aza indirilmesi ve oluşan atığın insan ve çevre üzerindeki zararlı etkilerin minize edilmesine yönelik atığın oluşumundan önceki tedbirleri; *atık azaltımı (Reduction)*, üretim ve tasarım aşamasında hammadde tüketiminin olabildiği kadar az olmasını ve gereğinden fazla olan tüketimin önüne geçme; *yeniden kullanım (Reuse)*, temizlik harici hiçbir işleme maruz kalmadan atıkların tasarlandığı şekli ile aynı olarak birçok kez kullanımını; *geri kazanım (Recovery)*, bir ürünün üretimi sırasında kullanılması öngörülen malzemelerin yerine atıkların ikame malzeme olarak kullanıp başka mal veya malzemeye ya da enerjiye dönüştürülmesini; *geri dönüşüm (Recycling)*, yakıt ve enerji geri kazanımı olarak veya dolgu yapımı amacıyla atıkların işlenip aynı ya da farklı kullanım amaçlarına uygun

olacak şekilde ikincil bir mal veya malzemeye dönüştürülmesi ile üretim sürecine dahil olan geri kazanım faaliyetinden birini; *enerji geri kazanımı*, oksijensiz bir şekilde çürütme ve ısı, yakı ve elektriğin termal tekniklerle yeniden kazanımını ifade eder (Palabıyık ve Altunbaş, 2004; Armağan vd., 2006; Yılmaz ve Bozkurt, 2010; Web 13, 2014).

Katı atık yönetim sistemi hanelerde başlar ve atıkların biriktirilmesi, toplanması, taşınması ve ardından değerlendirilmesi ile birbirini takip eden sistematik süreçler gerçekleşir. Bu nedenle katı atık sorununda hane halkının ve bireysel tüketicilerin rolü göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

2.3.3. Atık Yönetiminde Bireysel Tüketicilerin Rolü

Hoornweg ve Thomas (1999) tarafından paylaşılan katı atık üreticileri ve türleri tablosu incelendiğinde (bkz. **Tablo 2.2**), farklı segmentasyonlarda katı atık oluşumu görülmektedir. Genel çerçeveden bakıldığında, her ne kadar üretim ticari, endüstriyel, kurumsal vb. olsa da bu oluşumların odak noktaları bireylerdir. Bireylerin ihtiyaçlarına, istek ve arzularına yanıt vermek amacı ile gerçekleşen bu eylemlerin yine bireylerin yararına olacak bir düzen içerisinde katı atıkların azaltılabileceği, daha çevreye duyarlı bir tüketime eğilim gösterilebileceği ve atık sorunlarına kalıcı çözümler üretebileceği çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır.

Tablo 2.2: Katı Atık Üreticileri ve Türleri

Katı Atık Kaynağı	Katı Atık Üreticileri	Katı Atık Türleri
Sanayi / Endüstriyel	Düşük ve ağır üretim, imalat, şantiyeler, enerji ve kimya tesisleri (ait olunan belediyenin toplama işlemini denetlememesi durumunda belirli süreç atıkları dahil edilmemektedir)	Ambalaj, gıda, ev atıkları, inşaat ve yıkım malzemeleri, tehlikeli atıklar, küller, özel atıklar

Tablo 2.2: Devamı

Katı Atık Kaynağı	Katı Atık Üreticileri	Katı Atık Türleri
Ticari	Mağazalar, oteller, restoranlar, marketler, ofis binaları	Kağıt, karton, plastik, ahşap, gıda atıkları, cam, metaller, özel atıklar, tehlikeli atıklar, e-atıklar
Yerleşim/ Evsel	Tek ve çok aileli konutlar	Gıda atıkları, kağıt, karton, plastik, tekstil, deri, bahçe atıkları, ahşap, cam, metaller, küller, özel atıklar (örn. Büyük ve hacimli eşyalar, beyaz eşya, piller, yağ, lastikler) ve tehlikeli evsel atıklar (ör. boyalar, aerosoller, cıva içeren atıklar, motor yağı, temizlik maddeleri), e-atıklar (ör. bilgisayarlar, telefonlar, TV'ler)
Kurumsal	Hastaneler (tıbbi olmayan atıklar), okullar, hapisaneler, havaalanları ve hükümet binaları	Ticari ile aynıdır.
Yıkım ve İnşaat	Yol onarımları, yeni şantiyeler, binaların yıkılması, yenileme şantiyeleri,	Çelik, kir, beton, tuğla, ahşap ve fayans
Belediye Hizmetleri	Çevre düzenlemesi, sokak temizliği, plajlar, parklar, su ve atık su arıtma tesisleri	Peyzaj ve ağaç süsleri; sokak süpürmeleri; plaj, park ve diğer reaksiyon alanları nedeni ile oluşan genel atıklar, çamur

Üretim süreci da dahil olmak üzere tüketimi gerçekleşen her ürünün doğayla ve insanla etkileşimi söz konusudur (Gündüzalp ve Güven, 2016). Kolay ulaşılan, dayanıklı ve daha düşük maliyetli plastik ürünlerin tercih edilmesi (Dursun, 2020b), her kullanımda doğanın ve insanın mikro boyutlardaki plastik atıklara maruz kalmasına neden olmaktadır (Çelik ve Küçük, 2020). Earth Policy Institute (2014) dünyada her dakika 2 milyon tek kullanımlık plastik poşet kullanıldığını belirtmiştir. Ülkemizde ise bir gün içerisinde tahminsel olarak 50 milyona yakın bir kullanım söz konusudur (BİK, 2017). Doğada çözülmesi 400 ila 1000 yıl arasında olduğu düşünüldüğünde (Musa et al., 2013), plastik poşetlerin kullanım sırasında kolaylık sağlasa bile uzun vadede yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan plastik; hayatımıza sunduğu kolaylıklar, ayrıcalıklar ve faydaları ile önemli bir yere sahiptir. İşitme cihazlarından iletişim araçlarına, uçak imalatından ayakkabı malzemesine kadar birçok farklı sektörde hayatımıza dahil olmanın yanı sıra yalnızca Avrupa'da 1.5 milyondan fazla kişiye istihdam yaratmaktadır; ancak plastiğin verimli kullanımı, potansiyelini doğru bir şekilde kullanmaktan geçmektedir (Web 10, 2016). Bu nedenle üretiminin sistematik, tüketiminin bilinçli olduğu bir ürün yaşam döngüsü, insanoğlunun ihtiyaçları ve beklentileri ile çevre arasındaki dengeyi sağlayacaktır.

Bireyler tarafından yapılacak olan küçük değişimlerin ise büyük etkilere dönüşeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. “Al ve at” anlayışı ile oluşan tek kullanımlık katı atıkların (Read, 1999) yerine satın alma sırasında cam gibi tekrardan kullanılabilen materyallerin tercih edilmesi, oluşan atık yığınının azaltılmasına verilebilecek ve büyük zahmetlere katlanılması gerekmeyen basit örneklerden yalnızca biridir.

Bir başka örnek ise, bireylerin e-postalarında yapılacak olan küçük değişimlerdir. Anneli Ohvri’ın Euronews’te (Web 14, 2020) yer alan ifadesinde, “İngiltere’deki her bireyin maillerine ‘teşekkürler’ cevabı gönderdiği takdirde yılda 16 bin tondan fazla karbondioksit salınımına neden olacağını, bu miktarın ise Londra’dan Madrid’e 81 bin uçak seferi ile eşdeğer bir miktara denk geldiğini belirtmiştir. Aynı kaynakta yer alan diğer bir bilgiye göre, milyarlarca istenmeyen maillerin (spam) kullanıcılara ulaşmasındaki enerji ile 2 milyon Amerikalı hane halkının günlük enerji kullanımının aynı oranda olduğu; bu nedenle bireylerin mail gönderme alışkanlığı

fazla olmasa dahi aboneliklerinin iptal edilmesinin bile çevreye katkı sağlayacağına değinmektedir.

Nehir ve göllerin kirletilmesinde tarımsal ve endüstriyel atıkları her ne kadar büyük bir etkiye sahip olsa da evsel atıkların da bu kirliliğe sebep olduğu (Akın ve Akın, 2007) ve bir litre atık yağın, bir milyon litre temiz suyun kirlenmesine neden olduğu bilinmektedir (EPA, 1989; Singh-Ackbarali et al., 2017). Lavabolardan dökülen atık kızartma yağları ekotoksik bir özellik göstererek akarsu ve deniz gibi temiz su kaynaklarının yüzeyinde bir tabaka oluşturarak yayılır ve su içerisindeki canlıların ihtiyaç duyduğu oksijenin hava ile transferini engelleyerek bu canlıların ölümlerine sebep olmakla birlikte avlanan deniz canlılarının tüketimi sonucu insanların sağlığına da olumsuz bir etki yaratmaktadır (Web 15, 2014).

Diğer taraftan evsel atık yağlar biyodizel yakıt üretiminde kullanılmaktadır (Lapuerta et al., 2008) ve bu yakıt türü, dizel motorlar için en iyi alternatiflerden biridir (Demirbaş, 2008). Bu durum evsel atık yağların çevreye ve insana vereceği zararları minimum seviyeye indirirken petrol kaynaklarının da gereksiz kullanımının önüne geçerek daha çevreci bir çözüm sunmaktadır (Web 15, 2014). Atık yağların kullanım alanlarına bakıldığında (Kang ve Ağbaba, 2020) evsel atık yağları lavabodan dökmek yerine (Hamasaki et al., 2001) biriktirilerek toplayan kuruluşlara ulaştırıldığında bireysel anlamda çevre ve sağlık sorunlarına proaktif bir fayda sağlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ambalajlı ürünler satın almadan ikame mallar ile ihtiyaçların karşılanması, tüketilen ürünlere farklı bir işlevsellik kazandırılarak yeniden kullanılması ya da sahibi için artık ihtiyaç duyulmayan ürünlerin geri dönüşüm merkezlerine ulaşımının sağlanması, çevre kirliliği noktasında ve atık yönetim sisteminde bireyler tarafından yapılabilecek eylemlerdir.

Ürün yaşam döngüsünün son aşaması olan geri dönüşüm ve geri dönüşüm sisteminin başlangıcı olan evsel atıkların ayrıştırılması ve teslim merkezlerine ulaşımının sağlanmasında bireysel davranışlar etkin bir rol oynamaktadır (Vining-Ebreo, 1992). Zira, katı atıkların hanelerden direkt olarak geri dönüşüm merkezlerine ulaşmadığı takdirde diğer çöplerle karışan ambalaj atıklarının yeniden kullanılarak başka bir ürüne dönüşümü sırasında malzemenin kalitesini düşürecektir ve aynı şekilde kompostlaştırılacak olan atıkların yabancı maddelerle karışarak malzemenin kalitesini olumsuz olarak etkileyecektir (Armağan vd., 2006).

2.3.4. 3R Yaklaşımı

Atık sorunu ortadan kaldırmak için her ne kadar farklı metotlar geliştirilmiş olsa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, uygulamalar sonucunda oluşabilecek olumsuz etkileri minimize eden ve çevreye verdiği zararı en az olan geri kazanım, geri dönüşüm ve yeniden kullanım (3R) yöntemini tercih etmektedir (Yılmaz ve Bozkurt, 2010).

Atık azaltımı (Reduction), üretim ve tasarım aşamasında hammadde tüketiminin olabildiği kadar az olmasını ve gereğinden fazla olan tüketimin önüne geçme; *yeniden kullanım (Reuse)*, temizlik harici hiçbir işleme maruz kalmadan atıkların tasarlandığı şekli ile aynı olarak birçok kez kullanımını; *geri kazanım (Recovery)*, bir ürünün üretimi sırasında kullanılması öngörülen malzemelerin yerine atıkların ikame malzeme olarak kullanıp başka mal veya malzemeye ya da enerjiye dönüştürülmesini; *geri dönüşüm (Recycling)*, yakıt ve enerji geri kazanımı olarak veya dolgu yapımı amacıyla atıkların işlenip aynı ya da farklı kullanım amaçlarına uygun olacak şekilde ikincil bir mal veya malzemeye dönüştürülmesi ile üretim sürecine dahil olan geri kazanım faaliyetinden birini ifade eder (Palabıyık ve Altunbaş, 2004; Armağan vd., 2006; Yılmaz ve Bozkurt, 2010; Web 13, 2014).

Elibol ve meslektaşları (2018), yeniden kullanım ile geri dönüşüm kavramının oldukça benzer olduğunu, geri dönüşümde atık malzemelerin çeşitli süreçler sonucunda yeni bir ürünün hammadde olarak kullanıldığını ifade etmiş; metal konserve kutusunun temizlenmesinin ardından bitkiler için saksı amacı ile kullanılmasının yeniden kullanıma örnek iken, aynı konserve kutusunun temizlenmesinden sonra geri dönüşüm kumbaralarına atılarak bu malzemeden başka ve yeni bir ürün elde edilmesini ise geri dönüşüme örnek olarak göstermiştir.

2.3.5. Geri Dönüşüm ve Önemi

Geri dönüşüm; sahibi tarafından istenmeyen ve işlenmeye uygun olan materyallerin toplanıp birçok farklı prosese maruz kalarak ve yeniden üretime geçerek kullanımına devam eden bir süreç olarak ifade edilmektedir (Ruiz 1993: Aktaran, Schultz et al., 1995).

Salustri ve meslektaşlarına (2005) göre geri dönüşüm; bir ürünü meydana getiren parçaları yeni ve/veya başka bir ürünün imalatında hammadde kaynağı olarak kullanmak amacı ile parçalara ayırmayı ve kullanımını ifade etmektedir.

Geri dönüşüm, maliyeti yüksek bir yöntem olmasına karşın halihazırda bulunan ürünleri hammadde olarak değerlendirmeyi ve gereksiz kaynak tüketimi gibi çevresel olumsuz etkileri önlemektedir (Salustri et al., 2005). Bu çerçevede, problemlerin henüz ortaya çıkmadan giderilmesini hedefleyen geri dönüşümün maliyetinin, uygulanmadığı takdirde çevre, sağlık (Miller et al., 1999) ve ekonomi açısından meydana gelecek hasarların giderilmesinden, kaynak kullanımındaki tasarruflardan (Hornik et al., 1995; Ho, 2002; Largo-Wight et al., 2012) ve yeni bir mal üretiminde harcanacak olan çıktıların toplamından daha fazla bir bütçeye mal olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ülkemizde ise toplanan plastiklerin geri dönüşümüyle 16 varil petrol ve 5.774 kWh elektrik enerjisi tasarrufu sağlanırken, kağıtlardan temin edilen elektrik enerjisi ton başına takriben 4.100 kWh olduğu belirtilmiştir (Web 13, 2014).

Çukurova Kalkınma Ajansı uzmanları tarafından hazırlanan raporda ise (Altuntop vd., 2014) atık kağıtların geri dönüşümünden sağlanan kazanımlara yer verilmiştir (bkz. **Tablo 2.3**).

Tablo 2.3: Ton Başı Kâğıt Üretimindeki Tasarruf

	Ağaçtan 1 ton kağıt üretimi	Atık kağıttan 1 ton kağıt üretimi (20.000 ton / yıl kapasiteli kağıt geri dönüşüm tesisi için)	Tasarruf
Hammadde	17 yetişkin ağaç / 2,4 m3 odun	1,2 ton atık kâğıt-karton	17 yetişkin ağaç
Su	55,36 m3	6,5 m3	49,06 m3 / ton
Elektrik	2717,5 kwh	400 kwh	2317,5 kwh
Yakıt (doğalgaz)	342 sm3 / ton	108 sm3 / ton	234 sm3/ton

3. YAŞ VE GERİ DÖNÜŞÜM İLİŞKİSİ

3.1. Yaş ve Sorumlu Tüketim İlişkisi

Çevre sorumluluğu, birçok farklı alandaki taraflara bağlıdır; endüstriyel anlamda taraflar, ürettikleri ürünlerden sorumludur; yasal çerçevede düzenlemelerden ve ekonomik vergilendirmeden hükümetler sorumlu iken; ülkelerin çabalarının koordinasyonu ile uluslararası kuruluşlar/örgütler sorumludur; bireyler ise ifade ve seçim özgürlüğünü kullanarak gerçekleştirdikleri satın alma kararları ile sorumludur ve bireylerin rolü gerek siyasi düzeyde gerekse de piyasada belirgin bir ölçüde eylem gücüne sahiptir (Nyberg and Sto, 2000).

Bireylerin tüketimlerinden kaynaklı meydana gelen sosyal, etik ve çevresel sonuçların farkındalığı (Crane, 1997) zaman içerisinde artış göstermiş, bu da bireyleri ürün satın almadan elden çıkarma sürecine kadarki her aşamada tercihlerini tekrardan gözden geçirmelerine teşvik etmiştir (Shaw and Newholm, 2002).

Bilinçlenen ve kendini sorumlu hisseden tüketicilerin sahip oldukları tüketim davranışları, bu davranışı etkileyen faktörler ve yine aynı tüketicilere ait olan profiline olabileceğine dair araştırmalar yıllarca süregelen inceleme konusu olmuştur (Kinneer et al., 1974; Dunlap and Van Liere, 1978; Antil, 1984; Kilbourne and Beckmann, 1998; Dunlap et al., 2000; Vitell and Muncy, 2005; Stone et al., 1995; Mainieri et al., 1997; Nart, 2008; Buğday, 2015; Ay, 2017).

Araştırmalarda hangi ürünlerin kim tarafından, ne zaman ve hangi amaç doğrultusunda satın aldığı sorgulanarak, çevreci tüketim davranışı, aşağıda belirtilen üç farklı değişken ile incelenmiştir:

- Bilgi düzeyi
- Psikolojik etkenler
- Sosyo-ekonomik ve demografik faktörler (Fraj and Martinez, 2007).

Bilgi düzeyi aşamasında bireylerin çevre bilinçleri (Schlegemilch et al., 1996; Alsmadi, 2007; Aracıoğlu ve Tatlıdil, 2009), farkındalıkları ve ürünlerin çevre dostu olup olmadıkları konusundaki bilgilerinin satın alma sürecinde davranışlarına ne kadar entegre ettiklerine odaklanırken; psikolojik etkenler bireylerin satın alma davranışına yön veren güdüler üzerinde durmaktadır (Demir Erbil ve Babaoğlu, 2019). Araştırmaların kayda değer ölçüde üzerinde yoğunlaştığı bir diğer faktör ise; cinsiyet

(Singh, 2009; Kiracı, 2009), eğitim seviyesi (Kinnear et al., 1974), medeni hal, gelir seviyesi ve yaş gibi farklı demografik özelliklerdir (Tanner and Kast, 2003; Öztop ve Güven, 2006; Çabuk vd., 2008; Peattie, 2012). Bu konuya yönelik literatürdeki çalışmalardan bazılarına aşağıdaki **Tablo 3.1** 'de yer verilmiştir (Tilikidou et al., 2007).

Tablo 3.1: Demografik Özelliklerin Yer Aldığı Çalışmalar

Bağımsız Değişkenler	İlişki	Çalışmalar
Yaş	Pozitif Negatif	Balderjahn, 1988; Scott and Willits, 1994; Roberts, 1996 Buttel, 1979
Eğitim	Pozitif	Buttel and Flinn, 1976; Balderjahn, 1988; Arcucry, 1990; Scott and Willits, 1994; Roberts, 1996; Tilikdou, 2001
Gelir	Pozitif Negatif	Webster, 1975; Balderjahn, 1988; Arcury, 1990; Scott and Willits, 1994; Tilikidou, 2001 Roberts, 1996
Cinsiyet	Kadın Erkek	Webster, 1975; Roberts, 1996 Arcucry, 1990; Scott and Willit, 1994

Yapılan araştırmaların neticesinde demografi boyutunda tutarlı bulgular elde edilemese de bu değişkenlerden olan yaş faktörü, diğerlerine nispeten daha tutarlı ve geçerli sonuçlar ile ayrıca bir odak noktası haline gelmiştir (Buttel, 1979; Honnold, 1984; Van Liere and Dunlap, 1980). Örneğin, Oskamp ve meslektaşlarının (1991) geri dönüşümü motive eden teşvikler veya engel olan caydırıcı faktörler üzerine yaptığı çalışmada demografik değişkenlerden birkaçının çevreci tutum ve davranışları belirlemede etkin bir role sahip olduğunu, bunlardan birinin de yaş faktörü olduğu ifade edilmiştir. Derksen ve Gartrell (1993), çevreci tutumların ya da geri dönüşüm gibi çevre yanlısı davranışların benimsenmesini açıklamaya yönelik yaptıkları

çalışmada gelir, eğitim ve yaş gibi sosyal yapısal faktörlerin geri dönüşüm davranışını etkilediğini ve beklenenin aksine pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Her ne kadar tüketicilerin sorumlu davranışları ile yaş ilişkisi bağlantılı olsa dahi bu ilişkinin yönünde zamana bağlı bir değişim söz konusudur (Dursun, 2020a).

1970 yılından itibaren yaklaşık 10 yılı kapsayan çalışmalar incelendiğinde çevreci tutumların yaş ile negatif yönlü bir etkileşimi söz konusu iken, 1980 yıllarında bu etkileşim tutarsızlık göstermeye başlamış, sonraki 10 yıl içerisinde ise bilhassa çevreye duyarlı davranışların yaş ile etkileşimi yön değiştirerek pozitifliğe evrilmiştir (Dursun, 2020a). Diğer bir ifadeyle yaş, çevreci tutumlar ile negatif bir ilişkiye sahipken çevre yanlısı davranışlar ile pozitif bir ilişkiye sahiptir (Diamantopoulos et al., 2003) ve zamanla doğrusallık göstererek gençlerin çevreci davranışlarında daha çekingen bir tavır gözlenmiştir.

3.2. Genç Tüketiciler ve Sorumlu Tüketim

Günümüz dünyasında artan refah seviyesi, gençleri daha global bir kültüre yöneltmiş ve dünyanın dört bir yanından etkileşim, kitle iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmıştır (Brusdal and Astrid, 2000). Bu durumun bilincinde olan şirketlerse, pazarlama stratejilerini gençlerin ilgisini çekecek biçimde tasarlamışlardır (Pecora, 1998) ve gençlerin en az yetişkinler kadar tüketim gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır (Brusdal and Astrid, 2000).

Reklamların satın alma potansiyeli üzerindeki etkisi yıllardır bilinen bir gerçek olsa da Kanada’da fast food reklamlarının yasaklanması ile haftalık tüketim miktarının %13 oranında azalması (Dhar and Baylis, 2011), bu etkiyi kanıtlayan bir örnektir. Ayrıca Avustralya’da yapılan araştırmada 1949 ila 1994 yılları arasında kişi başına tüketim miktarının iki kat yükseldiğini ve ekolojik ayak izi dünya sıralamasında Amerika’dan sonra ikinci sırada yer aldığı ifade edilmektedir (Wackernagel and Rees, 1998; Chambers et al., 2014).

UNESCO ve UNEP’in ortak çalışmaları ile hazırlanan raporda 24 farklı ülkeden 5000’nin üzerinde genç katılımcının yer aldığı bir çalışmada, gençlerin gelecek kaygıları arasında çevresel sorunların da yer aldığı, kendileri de dahil fazla tüketim gerçekleştirdiklerinin bilincinde olduklarını (ayrıca bkz: Brusdal and Astrid, 2000); ancak satın alma davranışlarının ve tüketimin çevreye zarar verdiği düşüncesinde olmadıkları belirtilmiştir (Nyberg and Sto, 2000). Brusdal ve Astrid

(2000) ise aynı raporda, Norveç'te genç nüfusun çevresel konulara karşı endişe duyduğunu; ancak tüketimlerinin çevresel sonuçlarından sorumlu oldukları konusunda fazla üzerinde durmadıklarını belirtmiştir. Bir diğer sonuç ise gençlerin tüketim mallarının çevreye zarar verdiğinin düşünülmemesi ve kendi gündelik yaşamlarını etkilemeyecek, nesli tükenmekte olan türlerin veya yeşil alanların korunması gibi konularla daha ilgili olduklarıdır. Buna ek olarak, Beck (1992), gençlerin ozon tabakası, kirlilik ve gaz santralleri gibi konulara daha ilgililerken bireysel olarak tüketim değişikliğinin daha az popüler olduğunu ifade etmiştir.

Wiernik ve meslektaşlarının (2013) gerçekleştirdikleri meta analizine göre, çevreci davranışları açıklamadaki temel kriterler olarak bilinen bireysel normlar (Schwartz, 1977; Stern et al., 1999), yetişkinlere oranla genç tüketicilerde daha az rastlanmıştır. Utanç ve suçluluk duyma gibi ahlaki normların çevreyi koruma konusunda motive edici bir dürtü olmadığı da bir diğer bulgudur.

Dursun (2020a), gerçekleştirdiği literatür taramasında bu durumu sorumluluk duygusunun ebeveynlerine kıyasla gençlerde daha düşük olduğunu (Wray-Lake et al., 2010; Fielding and Head, 2012; Göksu vd., 2017) ve çevresel problemlerin çözümü için hükümetleri, işletmeleri ve başka tüketicileri sorumlu olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Bir diğer çıkarım ise gençlerin çevreci davranışların yaratacağı maliyete yönelik hassasiyetlerindeki algının (Grob, 1995; Tanner and Kast, 2003) daha fazla olmasıdır. Maliyet kavramının ifade ettiği anlam maddiyattan öte, konforlarında azalma, yaşam tarzlarındaki ve alışkanlıklarındaki değişiklik gibi efor gerektiren ve zaman alan eylemlerin sahip olunan ahlaki normlardan daha ağır basan bütünsel bir maliyet olduğunu belirtmektedir.

Buna ek olarak, çalışmada, gençlerin kendileri dışında başkalarını da düşünmesi (özgecilik) gibi altruistik değerlerin az olduğuna ve keyifçilik, benmerkezcilik gibi egoistik değerlerin yüksek olmasının (Grønhøj and Thøgersen, 2009; Morsümbül, 2014) bir diğer neden olabileceği ifadesi yer almaktadır.

Diğer taraftan, özellikle çocukluk döneminde (Palmer, 1993) doğa ile kurulan duygusal bağın (Kals et al., 1999) onu koruma isteğini arttırdığını (Theodori et al., 1998) ve çevreye karşı duyarlılık kazandırdığını; günümüz gençlerin ise doğada vakit geçirme sıklığındaki yetersizliğin ve çevre ile olan etkileşimlerinin güçlü olmamasının onları çevreci davranış sergileme konusunda isteksiz olmalarına sebep olabileceği belirtilmiştir (Dursun, 2020a).

3.3. Genç Tüketiciler ve Geri Dönüşüm

Daha önce de belirtildiği gibi, genç tüketicilerin geri dönüşüme yönelik davranışları üzerine yapılan araştırmalar birbirinden farklılık göstermektedir.

Straughan ve Roberts (1999) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmada gençlerin çevre konularına dair duyarlılık düzeylerinin yüksek olduğunu, eğitim seviyesiyle doğrusallık göstererek çevre konularında daha ilgili oldukları ve tutum gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir.

Ehrampoush ve Moghadam (2005) tarafından 237 öğrenci üzerinde yapılan araştırmasında kadınların erkeklere oranla bilgi düzeyi yüksek olduğu görülse de genel anlamda bilgi düzeylerinin yeterli seviyede olmadığı belirtilmiştir.

Ayrıca katılımcıların %66'sının katı atıkları ayrıştırma ve geri dönüşüm davranışına yönelik herhangi bir eylemde bulunmadığı da ifade edilmiştir. Brusdal ve Langeby (2000)'in ifade ettiğine göre, Norveç'te yaşlıların enerji tasarrufu ve geri dönüşümün gençlere oranla daha fazla olduğunu; yaşlıların daha fazla çevre bilincine sahipken gençlerin çevresel konulu siyasi eylemlerde daha fazla katılım göstermektedir.

Bu durumun ülkelerarası veya kültürlerarası değişiklik gösterebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Zira, Çin'deki çevre kirliliği araştırıldığında bunun nedenlerinden biri olarak insanların seyahat sırasında tükettikleri yiyecek içecek kaplarını trenden fırlattıklarını; ancak bu alışkanlığın uzun yıllar boyunca yapılmasına karşın eskiden kil gibi doğada çözünebilen malzemeler kullanıldığı için herhangi bir sorun yaratmazken, organik materyallerin yerini plastiğin alması ile bu davranış biçiminin günümüzde çevresel problemlere neden olduğu gözlenmiştir ve yine de bireylerin bu alışkanlıklardan vazgeçemedikleri de belirtilmiştir (Kollmuss and Agyeman, 2002). Geri dönüşüm alışkanlığını inceleyen Knussen ve Yule (2004), geri dönüşüm yapma alışkanlığı zayıf olan bireylerin geri dönüşüm niyetini de öngörmemekte; bunun da alışkanlık eksikliği sebebiyle atıklarını geri dönüştür (e)meyen bireylerin atıklarını çöp olarak elden çıkarabilecekleri belirtilmiştir.

Ülkemizde ise, Gönüllü ve Çelik (2015) tarafından yapılan çalışmada, İstanbul'un 3 farklı ilçesindeki ilköğretim çağındaki 944 öğrencinin geri dönüşüm bilgi düzeyleri ve bilgi edinme kaynaklarının neler olduğuna dair sorular yöneltilmiş, sonucunda da sosyoekonomik seviyesi daha düşük olan ilçelerdeki öğrencilerin geri

dönüşüm hakkındaki bilgi düzeyinin de diğer ilçelere kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve meslektaşlarının (2004), 4-8. sınıf 458 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmada, içerisine geri dönüşümün de dahil edildiği ve toplamda 30 farklı çevre sorununu kapsayan bir ölçek geliştirilmiştir. Amacı, öğrencilerin çevre konularına yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Bulgular sonucunda öğrencilerin çevre sorunlarının üstesinden gelinmesi gerektiğine; ancak ekonomik büyümenin daha öncelikli bir öneme sahip olduğu fikrinde olduklarını belirtmiştir.

Karakaş ve meslektaşlarının (2018) dört ayrı üniversitenin meslek yüksekokulunda toplamda 1035 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda gençlerin geri dönüşümün çevre açısından etkileri konusunda bilgi, duygu ve davranış düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda bu değişkenler olumlu düzeydeyken bazı alt boyutlarda farklılık göstermiş; geri dönüşümün çevresel etkisi ve plastik atıklar noktasında sahip olunan bilgi seviyesi yüksek olmasına rağmen bu bilginin geri dönüşüm davranışına yansımadağı ifade edilmiştir.

Öznur ve Genç (2018), üniversite öğrencileri tarafından cevaplanan anket sonucunda katılımcılar, gençlerin geri dönüşümü yeteri kadar gerçekleştir (e)meme nedeni olarak geri dönüşüm kutularının çok yer kaplamasından ziyade bu kutuların/kumbaraların yakınlarında bulunmamasını, yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıklarını ve geri dönüşümü hatırlatacak reklam/resim gibi hatırlatıcının bulunmamasını neden olarak göstermiştir. Ayrıca ülke genelinde, kendilerini de dahil ederek, geri dönüşüm bilincini puanlandırmaları istendiğinde (1 en düşük, 5 en yüksek) katılımcıların büyük bir kısmı 2 puanını işaretlemiştir.

4. GERİ DÖNÜŞÜM DAVRANIŞI

Birçok araştırmacı ve bilim insanı, geri dönüşüm davranışları için bireylerin konuya ait eylemlerine yön veren dürtülerin, motivasyonların, güçlüklerin ve onları sürekli kılacak çevreci davranışların neler olabileceğine dair derinlemesine incelemeler yapmıştır (Schwartz, 1977; Hornik et al., 1995; Guarneros et al., 2000; Stern, 2000; Knussen et al., 2004; Grønhøj and Thøgersen, 2009; Shi et al., 2019). Bunun nedenlerinden biri olarak, geri dönüşümün başarılı olabilmesinin ancak bireyler tarafından desteklenmesi ve aktif olarak katılım sağlaması ile mümkün olacağı (Ho, 2002) görüşüne dayanarak “bireyleri geri dönüşüm sistemine entegre etmek” olduğu söylenebilir. Diğer bir amacın da bireylerin davranışlarını anlamak ve çevre dostu alışkanlıkların kazandırılması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gençlerin araştırmalarda genellikle katılımcı olarak belirlenmesi ise gelecekte çevreye yönelik yasal düzenlemelerden çevreyi kirleten bireylere kadar her kesimde onların rol oynayacağı ve geleceği şekillendirecekleri düşüncesidir. Dolayısıyla bu çalışmada sağlıklı ve temiz bir gelecek için gençler hedef kitle olarak belirlenmiştir.

4.1. Geri Dönüşüm Davranışını Açıklamaya Yönelik Teoriler

Geri dönüşüm davranışlarının açıklanmasına yönelik geliştirilmiş farklı modeller, farklı alanlarda farklı davranış biçimleri ve farklı parametreler kullanılarak aynı hedef doğrultusunda kullanılmıştır. Bu yöntemlerden en sık kullanılan modeller incelenecektir.

4.1.1. Nedensel Eylem Teorisi

Ajzen ve Fishbein (1975) tarafından geliştirilen Nedensel / Mantıksal / Gerekçeli Eylem Teorisi (Reasoned Action) bu model, bireylerin mantıksal bir biçimde edinilen bilgileri nasıl değerlendirmesi gerektiğini bildiği görüşüne dayanmaktadır.

Davranışın gerçekleşmesindeki en temel faktörün niyet olduğunu savunmaktadır. Niyet, olumlu ya da olumsuz tutumlar sonucunda ortaya çıkar ve

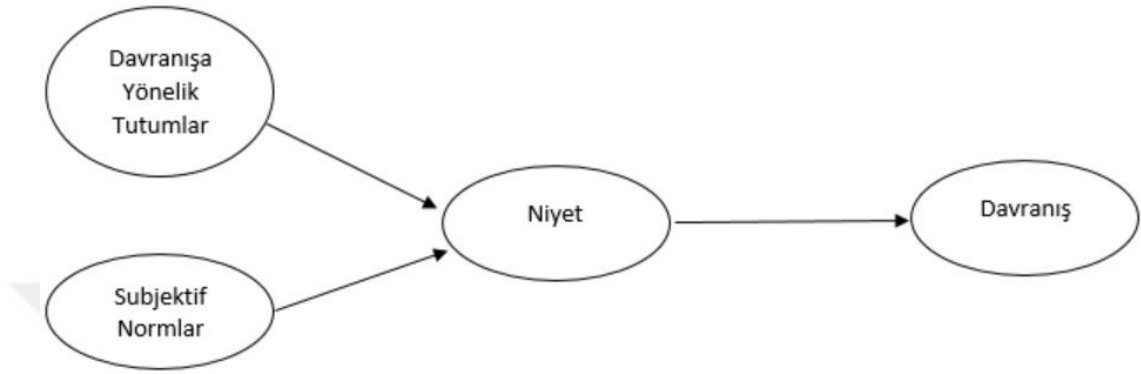
inançlar, tutumları meydana getiren değişkendir. Yani, inançlar tutumlara, tutumlarsa niyete etki eder ve sonuç olarak davranışsal bir tepkiye dönüşür.

Niyet, Ajzen (1991)'in ifadesinde bireyin bir eylemi gerçekleştirmek adına sahip olduğu arzu/ istek düzeyi ile sarf etmeyi planladığı gayretin yoğunluğu şeklinde belirtilmiştir. Niyeti meydana getiren iki değişken söz konusudur. Bunlardan ilki, kişisel bir değişken olan, herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye yönelik bireyin sahip olduğu pozitif ya da negatif değerlendirmeler, Davranışa Yönelik Tutumlardır (DYT). Kişi, davranışının neticesiyle ilgili varsayımı ve bu neticeleri nasıl yorumladığına/değerlendirdiği feyz alınarak ölçülür (Tekkaya vd., 2011). Tutumların davranışla olan ilişkisinin gücü çeşitli çalışmalarla da tasdiklenmiştir (Fazio et al., 1982; Fazio, 1986; Ajzen and Driver, 1992; Crano and Prislin, 2006).

Diğer değişken ise, bireyin bir davranışta bulunmasını veya bulunmamasında sosyal çevre tarafından hissettiği baskı veya destek olarak ifade edilen Özel/Subjektif/Sosyal Normlardır (SN) (Albarracin and Ajzen, 2007; Kocagöz ve Dursun, 2010). Buna göre, bireyin davranışlarında başkaları da rol oynamaktadır. Üçüncü şahısların ne düşündükleri, birey üzerinde etkilidir ve kendi fikirlerinin yanı sıra başkaları da davranışını gerçekleştirmesinde belirleyici bir faktördür. Zira, bireyin sosyal çevresi tarafından desteklenmeyen bir davranış, onun bu eyleme karşı duyduğu pozitif niyeti de etkileyecek ve davranışa karşı negatif bir tutum sergilemesine neden olacaktır (Ajzen, 1985).

Subjektif normların geri dönüşüm niyeti ile ilişkisi çeşitli deneyler ile ispatlanmıştır (Hornik et al., 1995; Knussen et al., 2004; Chen and Tung, 2009; Comber and Thieme, 2013). Örneğin, Cheung ve meslektaşları (1999), sosyal normların atık kağıtların geri dönüşümünün niyetini büyük oranda öngördüğünü deneysel olarak göstermiştir. Diğer çalışmalarda hem sosyal normun hem de tutumun güçlü olması durumunda kişilerin belirli eylemleri gerçekleştirme niyetinin de güçlü olacağı ifade edilmiştir (Lam et al., 2003; Cheung and Vogel, 2013). Wan ve meslektaşlarının (2014) çalışmasında subjektif normlar ve sonuçların farkındalığı değişkenlerinin, özellikle politika etkinliğinin zayıf olduğu düşünüldüğünde, daha güçlü bir geri dönüşüm niyetiyle korelasyon sağladığı görülmüştür. Diğer taraftan, Almanya ve Çin'deki üniversitelerde yapılan bir çalışmada Alman katılımcılarda sosyal normların tutum yoluyla dolaylı bir etkiye sahipken Çinli katılımcılarda bilgi yoluyla tutum üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir (Yushkova and Feng, 2017). Buna ek olarak, üniversite öğrencilerinde sosyal normların çevreci

davranışlar üzerinde derin bir etkiye sahip olduğu (Jennings, 2004), ve kampüsteki geri dönüşümü tahmin etmede önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir (Cheung et al., 1999). Minton ve Rose (1997), üniversite öğrencilerinin sosyal normların ve çevresel endişenin yeşil tüketici davranışlarına olan etkisini incelediği çalışmada kişisel normların tüketici davranışları üzerinde etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.1: Nedensel Eylem Teorisi Modeli

Bu model (bkz. **Şekil 4.1**), ancak kişinin davranışını etkileyen kontroller sağlandığı durumlarda geçerli olacak biçimde tasarlanmıştır. Halbuki, istenilen davranışı eylemleştirme noktasında kaynak problemi yaşanabilir veya davranış, kişide algısal olarak ‘gerçekleştirilmesi güç bir eylem’ şeklinde konumlandırılabilir.

4.1.2. Planlı Davranış Modeli

Planlı Davranış Modeli, Nedensel Eylem Teorisi’nde yer alan değişkenlere Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK) faktörünün dahil edilmesiyle teorinin geliştirilmiş versiyonudur (Ajzen and Madden, 1986).

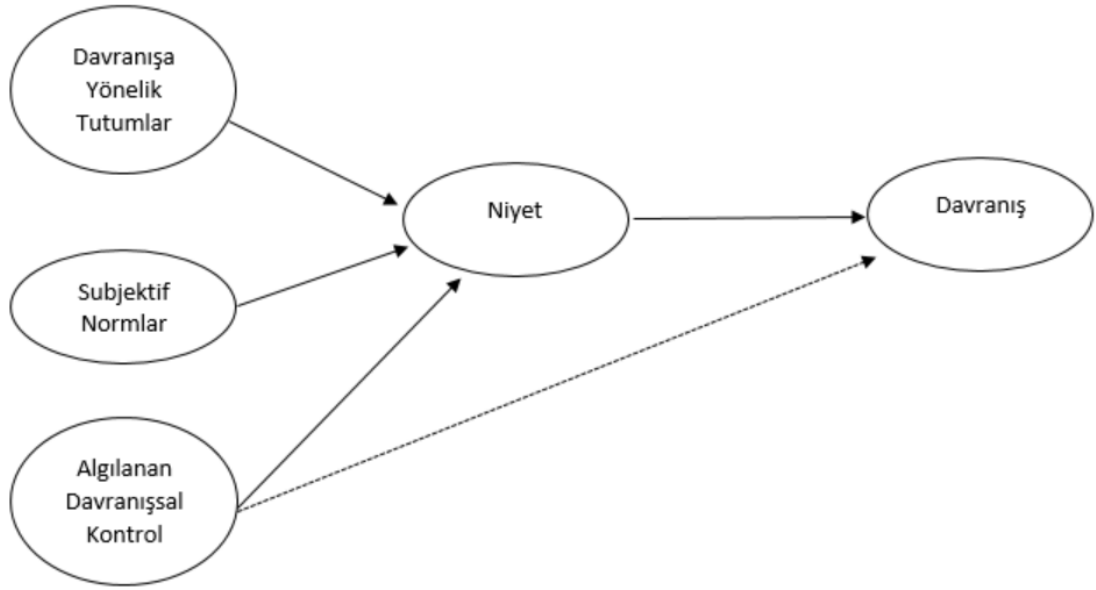
Ajzen, (1985) Planlı Davranış Modelini bireylerin eylemlerinin, önceden düşünülmüş planların harekete dönüşmesi olarak ifade etmiştir. Her ne kadar bazı eylemler için plan oluşturulsa da aslında bilinçsiz bir şekilde gerçekleştirilen rutin davranışlarımız da bir planlarımızın eylemi olduğundan söz etmiştir. Örneğin, tatile çıkacak olan bir birey; uçak biletlerini, konaklamayı ve gezilecek yerlerin listesini hazırlar veya dahil olduğu turun planına uygun olarak hareket eder. Valize konulması gerekenleri planlar ve hesaplanan saatte yola çıkar. Bütün tatil tasarlanmıştır ve belirli

bir plan çerçevesindedir. Ancak e-posta atan biri uygun tuşlara basma, boşluk tuşunu ayarlama, yazacağı harflerin her birisini hesaplama gibi eylemler için ekstradan düşünmez. Çünkü bazı eylemler daha az bilinçli düşünce gerektirir ve neredeyse otomatik bir şekilde gerçekleştirilir; lakin gerekli davranış sırasını gerçekleştirebilmek için örtülü veya açık bir plan olmaksızın hiçbir e-posta gönderilemez, piyano çalınmaz veya çöpler geri dönüşüme atılamaz (Ajzen, 1985). Buna ek olarak, bazen çok arzulansa dahi, tatile çıkmak yorucu veya yıpratıcı olabilecekken; bilgisayarı açıp e-posta atmanın zaman alacağı düşüncesi baskın gelebilir veya geri dönüşüm yapmak zahmetli bir davranış olarak algılanabilir. İşte bu noktada, istenilen bir eylem dahi, algısal olarak bir davranışı gerçekleştirmeye engel bir faktör olabilir.

Davranışlar niyetler tarafından kontrol edilir; fakat her niyet gerçekleştirilemez. Bazıları bütünüyle terk edilirken, bazıları değişken şartlara uyum sağlayacak biçimde revize edilir (Ajzen, 1985). Bu çerçevede, **Şekil 4.2** 'de gösterildiği gibi, davranışın uygulanabilirliğine yönelik algılarımız niyeti, kısmen de davranışları doğrudan (Kocagöz ve Dursun, 2010) etkileyebilir (Ajzen 1991; Godin and Kok, 1996; Chiou, 1998; Notani, 1998).

Algılanan Davranışsal Kontrol, eylemin gerçekleştirilmesinde 'güçlük ya da kolaylık' şeklinde algılanan inancı ifade etmektedir (Ajzen, 1991). Bireyin herhangi bir davranışı sergilemesine dair dışsal ve içsel yeterliliğinin varsayımına ve bahsi geçen yeterliliğin eylemi zorlaştırıp kolaylaştırdığına yönelik inançlara istinaden ölçüm yapılır (Tekkaya vd., 2011).

Planlı Davranış Teorisi Modeli (Ajzen, 1985), aşağıdaki **Şekil 4.2.** 'de görselleştirilmiştir.

Şekil 4.2: Planlı Davranış Teorisi Modeli

Modele yeni değişkenler de eklenerek farklı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Conner ve Armitage (1998), öz kimlik, geçmiş davranış / alışkanlık, ahlaki normlar, öz yeterlilik, duyuşsal inançlar ve inanç belirginlik ölçüleri olmak üzere altı farklı parametreyi de modele dahil etmiş, gerçekleştirdikleri meta analiz çalışması ile de bunu kanıtlamıştır.

Zaman içerisinde geliştirilen model, aynı zamanda sosyal davranışları tahmin etmede ve anlamada en etkili modellerden biri olarak literatürde yer almaktadır (Ajzen, 2011); diyet programına uyma davranışı (Armitage and Cornner, 1999), müşteri hizmetleri (Bansal and Taylor, 2002), psikiyatrik problemler için ilaç tedavisine uyumun anlaşılabilmesi (Conner et al., 1998), satın alma niyeti (Chiou, 1998), geri dönüşüm davranışı (Tonglet et al., 2004; Barr, 2007; Klöckner and Oppedal, 2011) gibi birçok farklı alanda uygulanmıştır (Ajzen, 1991; Ajzen and Driver, 1992; Ajzen and Madden, 1986).

4.1.3. Norm Aktivasyon Teorisi (Norm Activation Theory)

Schwartz (1973)'a göre, davranışı belirleyen iki yönelim vardır. Bunlar; bireyin kendi çıkarlarını, zevklerini ya da isteklerini ön planda tuttuğu “bencil” ve başkasını kendi çıkarlarından daha fazla veya kendisi kadar önemseydiği “özgecil” yönelimlerdir.

Başlangıçta bireylerin özgecil davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilen Norm Aktivasyon Teorisi, Schwartz tarafından tasarlanmış (bkz. Schwartz, 1977; Schwartz and Howard, 1981) ve normatif kaygılara odaklanmıştır (Lindenberg and Steg, 2007; Onwezen et al., 2013). Bu kuramın zaman içerisinde çevresel konularda da uyarlandığı ve başarıyla uygulandığı görülmüştür (örneğin, Hopper and Nielsen, 1991; Vining and Ebreo, 1992; Thøgersen, 1999; Gärling et al., 2003; Bamberg et al., 2007; Dervişoğlu vd., 2009; Nnorom et al., 2009; Onwezen et al., 2013; Zhang et al., 2013; Han, 2014).

Çevre dostu davranışların açıklanmasına yönelik yapılan çalışmalarda bireylerin eylemi gerçekleştirmesinde ahlaki dürtüler/güdüler ya da “özgecilik” olan başkalarını düşünme boyutunun yön verdiği (Lindenberg and Steg, 2007), geri dönüşüm davranışlarının da özgecil değerler tarafından güdülendiği çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir (Thøgersen, 1994; Shaw and Maynard, 2008). Buna ek olarak egoistik değerleri yüksek olan bireylerde de çevre yanlısı davranışların sergilenmesinin, davranışların sonucunda bireyin yine kendisini etkileyeceği için gerekli olduğu da savunulmaktadır (Evans et al., 2013). Bu çerçevede normatif davranışın kapsamı ortaya çıkmaktadır; normatiflik, insanların değer yargılarına ve ahlaki algılarına istinaden nihai olarak gerçekleşenle değil, gerçekleşmesi gereken ile ilgilenirken normatif davranışlar kişilerin eylemlerini nasıl gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder (Barone, 1991).

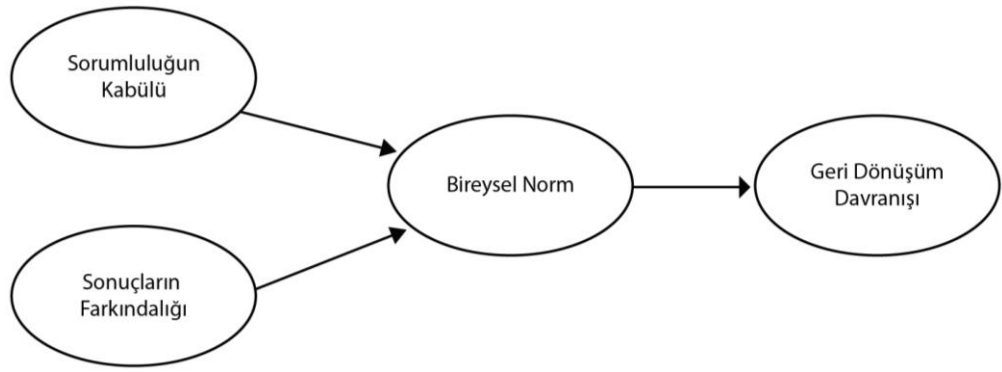
Diğer taraftan Norm Aktivasyon Teorisi, bireylerin sahip olduğu ahlaki anlayışları açıklamak için önerilmiştir (De Groot and Steg, 2009) ve bu kuramın temelindeki varsayımı ise; bireysel ahlaki yaklaşımların sosyal yanlısı davranışları tanımladığıdır (Zhang et al., 2013).

Norm Aktivasyon Teorisinde toplum yanlısı davranışları açıklamaya yönelik üç değişken bulunmaktadır (Schwartz, 1977; De Groot and Steg, 2009). “Belirli bir davranışı gerçekleştirme, tolerans gösterme ya da bu davranıştan kaçınmaya dair sahip olunan ahlaki sorumluluk (yükümlülük)” şeklinde ifade edilen Kişisel Norm (Schwartz and Howard, 1981); kişinin toplum çıkarlarına ters düşecek eylemleri sonucunda başkalarına verebileceği olumsuz etkilerin bilincinde olmasını tanımlayan Sonuçların Farkındalığı ve sosyal yanlısı davranış sergilememenin neticesinde sorumluluk duyulması anlamına gelen Sorumluluğun Kabulüdür (De Groot and Steg, 2009). Bireyler eylemlerinin sonuçlarına karşı sorumluluk duyduğunda ve davranışın

sonuçlarını önleyebileceklerine karşı inanç geliştirdiklerinde kişisel normlar aktifleşir (Lindenberg and Steg, 2007).

Modelde yer alan değişkenlerin toplum yanlısı niyetlerle korelasyonu, toplum yanlısı davranışların geliştirilmesi açısından önemlidir. Böylece hedeflenen davranış biçimi, daha basit ve etkili yöntemlerle başarıya ulaşabilir (De Groot and Steg, 2009). Örneğin, geri dönüşüm davranışı geliştirilirken tüketicilerin çevreye bırakılan ambalaj atıklarının nelere mal olacağının farkında olmaları ya da çevresel sorunlarda bireylerin sorumlu hissetmeleri, onları bu davranışı sergilemeye teşvik edebilir.

Norm Aktivasyon Teorisi, kişi eylemlerinin sonucunda kendisi veya çevresi adına ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçların bilincinde olduğunda ve kendisine bu davranışa ilişkin sorumluluklar yüklediğinde kişisel normu aktive edilir, böylece eylemi gerçekleştirme (me)ye karşı ahlaki bir dürtü ortaya çıkar (Harland et al., 1999; Bamberg et al., 2007; De Groot and Steg, 2009; Zhang et al., 2013). Özellikle yaptığı eylemler nedeni ile kendini sorumlu hisseden ve eylemlerinin sonuçlarının farkında olan kişilerde kişisel normlar ile çevreci / sosyal davranış arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğunu (Schwartz and Howard, 1980; Vining and Ebreo, 1992; Schultz and Zelezny, 1998); bu iki değişkenin düşük olduğu durumlarda ise kişisel normların sosyal / çevreci davranışı etkileme olasılığının da düşük olmasına neden olacağı öne sürülmektedir. Zira, kişi problemin varlığını veya sorunun ortadan kaldırılmasına dair sorumlulukları reddedebilir ve bu şekilde hissedilen yükümlülükler de etkisiz hale gelebilir (Schwartz, 1977). Örneğin tüketim alışkanlıklarından satın alma davranışına veya geri dönüşüm gerçekleştirme sıklığına kadar gerçekleşen eylemlerde kendini sorumlu hissetmeyen veya eylemlerinin olumsuz sonuçlarını reddeden bireylerin olağan bir şekilde çevreci davranışlar sergilemesi de beklenmeyecektir. Teorinin şeması, aşağıda belirtildiği gibidir (bkz. **Şekil 4.3**).

Şekil 4.3: Norm Aktivasyon Modeli

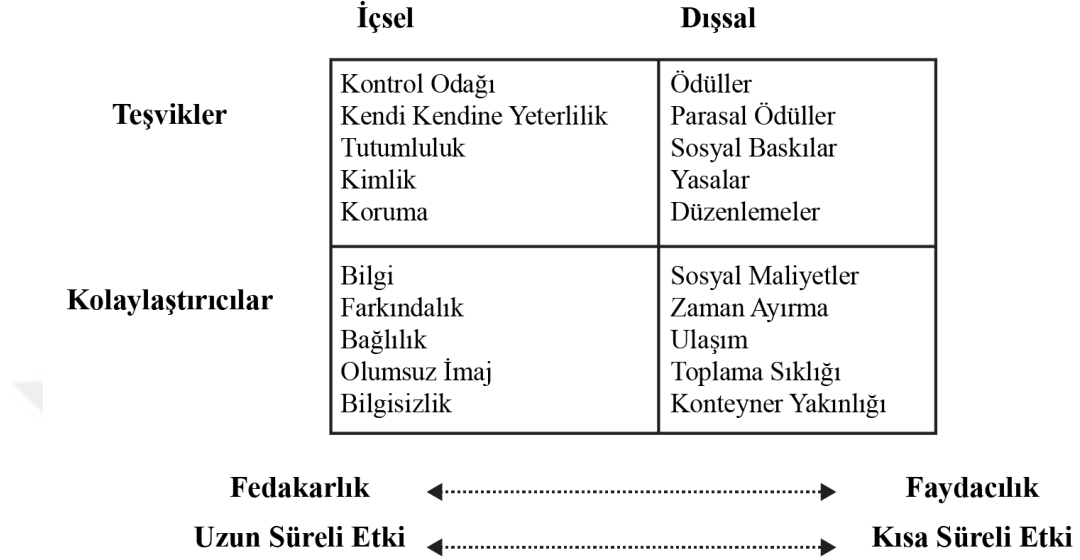
Özetle, kişisel normların, sorumluluğun kabulü ve sonuçların farkındalığı parametreleri tarafından yönetildiği üzerinedir (Steg and De Groot, 2010). Yani model, sonuçların farkındalığı ve sorumluluğun kabulünün kişisel normları doğrudan etkilediğini, bunun da çevre yanlısı niyet veya davranışların belirleyicisi olduğu görüşüne dayanır (Steg and De Groot, 2010).

Literatürde, Norm Aktivasyon teorisinin çeşitli çevre yanlısı niyet ve eylemlerin anlaşılması için kullanılan değerli bir teorik çerçeve oluşturduğu görülmektedir. Çevreci ürünler yahut organik gıdalar satın alma (Aertsens et al., 2009; Onwezen et al., 2013), enerji tüketimi azaltma niyeti (Van der Werff and Steg, 2015), hibrit ve elektrikli araç satın alımı (Nordlund and Garvill, 2002) ve giyim tüketimini azaltma niyeti (Joanes, 2019) teorisinin kullanıldığı çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

4.2. Genç Tüketicilerin Geri Dönüşüm Davranışını Etkileyen Faktörler

Tüketicilerin geri dönüşüm davranışını açıklamaya yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmüş, en kapsamlı ve geçerli sonuçlar iki temel değişken üzerinde durmuştur. Bunlar; sosyal davranışları teşvik edici motivasyonlar ve kolaylaştırıcılar ya da bariyerler / engeller (Kotler and Andreasen, 1987). Teşvikler de kolaylaştırıcılar da bireyin içinden gelebilir veya dış faktörler davranış boyutunda doğrudan/dolaylı olarak devreye girebilir. Hornik ve meslektaşları (1995), yayınlanmış 67 ampirik çalışmanın meta analizlerine dayanarak (Iyer and Kashyap, 2007) ilgili parametreleri *Dışsal*

Teşvikler, İçsel Teşvikler, Dahili Kolaylaştırıcılar, Dış Kolaylaştırıcılar ve Demografik Değişkenler şeklinde kategorize etmiştir. Bu çalışmanın görselleştirilmiş hali **Şekil 4.4.**'de yer almaktadır.

Şekil 4.4: Geri Dönüşüm Çalışmalarında Kullanılan Dört Sınıf Değişken

Dışsal teşviklerde istenilen davranışın gerçekleştirilmesi için belirli ödüller (örneğin parasal) veya gerçekleştirilmemesi adına yaptırımların/cezaların varlığını ifade etmektedir (örn. Burn and Oskamp, 1986). Bu teşvik türünün daha çok faydacılıkla ilişkilendirildiği (Hornik et al., 1995) ve çıkarları doğrultusunda bireylerin geri dönüşüm davranışında bulunabileceği düşüncesi ön plandadır. Geller ve meslektaşları (1982), dışsal teşviklerin tek başına yeterli olabileceğini ifade etmiştir; ancak dışsal teşvikler sona erdiğinde davranışların da ortadan kalkacağı da (Pardini and Katzev, 1984) öne sürülmektedir. Buna ek olarak, faydacı teşviklerin özgecil değişkenlere göre daha kısa etki ettiği; özgecil eylemler benlik tarafından desteklenirken faydacı davranışlar dışarıdan bir uyarıcı aracılığıyla teşvik edilir ve uyarıcı faktör ortadan kalktığı andan itibaren eylemin de gerçekleşmemesi olağandır (Hornik et al., 1995). Bir diğer dışsal teşvik olarak da bir kimsenin belirli bir konuya dair başkalarının ne derecede ilgili olduğu kaygısı, sosyal çevrenin birey üzerinde yarattığı negatif veya pozitif baskıdır. Bu sosyal etkide, aile, komşu ya da arkadaşlar tarafından önemsenen geri dönüşüm, bireyi de bu davranışa teşvik edecek; aksi durumda tepki görmesine neden olacaktır (Sia et al., 1986; Vining and Ebreo, 1990).

İçsel teşvikler, israftan kaçınma, topluma ve çevreye yararlı olan bir programa katılmadaki memnuniyet, kendi kendine yetebilmedeki kişisel tatmin, ya da doğal kaynakları korunmadan kaynaklı meydana gelen haz, bireyin içsel motivasyonunu desteklemektedir; bu da özgecilik kavramıyla yakından ilişkilidir (Hornik et al., 1995). Fiorillo (2013), İtalya’da gerçekleştirdiği çalışmada geri dönüşüm davranışında bulunmayan hanelerden alınan ekstra atık vergisinin davranış üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını belirterek, geri dönüşüm davranışının içten gelen ve gönüllü olarak yapılan bir eylem olduğunu, dolayısıyla cezalandırma yönteminin geçersiz olacağını ifade etmiştir.

Oskamp ve meslektaşları (1991) ise tüketimde gerçekleştirilen tutumluluk ve çevreyi korumadan dolayı meydana gelen memnuniyet gibi içsel teşviklerin, geri dönüşüm noktasında güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Başka bir değişken olarak da özdeşleşme olarak tanımlanan ve herhangi bir programa, davaya bağlılığın bu davranın amaçlarını ve değerlerini içselleştirmenin etkili olduğunu öne sürmüştür (Jacobs et al., 1984; O’Reilly and Chatman, 1986).

İçsel kolaylaştırıcılar (dahili kolaylaştırıcılar), kişilerin geri dönüşümünü motive eden bilişsel parametrelerdir (Hornik et al., 1995). Başka bir ifadeyle, geri dönüşüme dair bilgi ve farkındalığın bu davranışı sergilemede aktif bir değişkendir. Tüketicilerin bilgi yetersizliği, geri dönüşümü zaman alıcı bulması veya uygulanamaz olarak görmesi, yüksek bir iç engel oluşturacaktır ve geri dönüşüm yapanların yapmayanlara göre dahili kolaylaştırıcıları daha yüksek seviyede olacaktır (De Young, 1986; Hornik et al., 1995).

Dış kolaylaştırıcılar, bireyin geri dönüşüm davranışını destekleyen veya engelleyen dışsal veya fiziksel imkanlar/imkansızlıklardır. Örneğin, geri dönüşümü faydalı bulan ve yapmak isteyen bir birey içsel anlamda motive olmuşken dış engellerin üstesinden gelmeye yönelik çabayı fazla bulabilir ve hatta bu çaba içsel teşvikten baskın gelebilir. Sonuç olarak da niyeti olan; ancak eylemi olmayan bir tüketici meydana gelir (Vining and Ebreo, 1990). Derksen ve Gartrell (1993), 1245 katılımcıdan geri dönüşüm programına erişimi olan ve depolama alanı mevcut bulunan kişilerin daha fazla geri dönüşüm davranışında bulunduğunu, çevresel kaygıların programın etkisini olumlu bir şekilde arttırsa da mevcut sınırlamaların üstesinden gelmede yeterli olmadığını göstermiştir. Buna ek olarak, veriler, yaş ile geri dönüşüm davranışı arasında pozitif bir korelasyon olduğunu saptamıştır.

Yaşın da bir alt boyut olarak içerisinde bulunduğu *demografik değişkenler*, geri dönüşüm davranışını açıklamada sıklıkla tercih edilen faktör arasında yer almıştır. Eğitim, konut türü ve yaş en çok incelenen değişkenler olmuştur (Hornik et al., 1995). Örneğin, çevresel bilgi, güdü ve demografik özelliklerin geri dönüşüm davranışına olan etkisini inceleyen Vining ve Ebreo (1990), davranışın yaş ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde Derksen ve Gartrell (1993), Gamba ve Oskamp (1994), Scott (1999), Saphores ve meslektaşları (2006), Grønhøj ve Thøgersen (2009) de geri dönüşüm davranışını etkileyen çeşitli faktörler üzerinde çalışmalar yürütmüş, yaşın davranışla pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu konusunda ortak bir çıkarımda bulunmuşlardır.

Bu çalışmada, Hornik ve meslektaşlarının (1995) kategorize ettiği değişkenlerin de içerisinde yer aldığı ve farklı değişkenlerin de dahil edildiği modelleme ile genç tüketicilerin geri dönüşüm davranışını etkileyen faktörler incelenmiştir.

5. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Bireylerin zahmetli ya da yüksek maliyetli olarak algılanmasına rağmen yine de kan bağışısı yahut ilik nakli, yoksul bireylere yardım, çocuk işçiliğiyle mücadele gibi çeşitli sosyal yanlısı davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Bu davranışlar bireyin kişi veya topluma fayda sağlayan eylemleri olan prososyal davranış biçimleridir (Aronson et al., 2005; Aktaran: Steg and De Groot, 2010). Kişi, kendi çıkarlarından ziyade başka birisine yahut topluma fayda sağlamaya yönelik davranışlar sergiler. Özgecil davranışlar bağlamında Schwartz ve meslektaşlarının (Schwartz, 1977; Schwartz and Howard, 1981) literatüre kazandırdığı Norm Aktivasyon Modeli, bu prososyal davranışlara nelerin etki ettiğini anlamak amacıyla geliştirilmiştir. Teori, özgecil davranışların oluşması için *bireysel (kişisel) normların* aktifleştirilmesi gerektiğini, bunun da eylemlerin olumsuz *sonuçlarının farkındalığı* ve bu sonuçların *sorumluluğunun kabulü* ile gerçekleşebileceğini savunmaktadır (Guagnano, 2001).

Çevreci davranışların toplum yanlısı eylemlerin özel bir durumu olduğu öne sürülür; çünkü çevreye karşı duyarlı olmak, aynı zamanda bireylerin başkalarına fayda sağladığı anlamına gelir ve doğrudan bireysel bir çıkar elde edilmez (De Groot and Stern, 2009). Bu nedenle çevre yanlısı davranışların incelenmesinde genellikle Norm Aktivasyon Teorisinin uygulandığı görülmektedir (Nordcloud and Garvill, 2002; Schultz et al., 2005; Cordano et al., 2011; Onwezen et al., 2013). Buna ek olarak, çevreci davranışların boyutlarından olan geri dönüşüm davranışının özgecil davranış olarak kavramsallaştırılması söz konusudur (Hopper and Neilson, 1991; Stern et al., 1995). Modelin uygulandığı çalışmalarda (Van Liere and Dunlap, 1978; Stern et al., 1983) geri dönüşüm katılım çalışmaları, özgecil davranışların normatif faktörlerin etkisinden kaynaklandığını göstermektedir (Guagnano, 2001). Bu nedenle, geri dönüşüm davranışının norm aktivasyon teorisi çerçevesinde incelenmesi, gerçekleştirilecek olan araştırmaya sağlam bir temel oluşturacaktır.

5.1. Bireysel (Kişisel) Norm

Schwartz (1977)'ın Norm Aktivasyon Teorisinde kişisel yükümlülük duygularını aktive eden değişken veya toplum yanlısı davranışların itici gücü olarak betimlenen bireysel (kişisel) norm kavramı; bireyin belirli davranışlarda bulunma veya bunlardan kaçınmaya yönelik hissettiği ahlaki yükümlülük, zorunluluğu ifade eder (Schwartz, 1977; Schwartz and Howard, 1981). Bu teoriye göre birey; nihai sorunların farkında olup, davranışlarının olası sonuçlarının bilincinde ve bu sonuçlar adına bir sorumluluk kabul ettiği takdirde kişisel normlar aktive edilebilir (Harland et al., 1999). Sonuçların farkındalığı ve sorumluluk yüklemesi ne kadar fazla olursa, eylemlerin mevcut kişisel normlarla tutarlı olması da o derece muhtemel olacaktır (Dunlap and Van Liere, 1978).

Schwartz (1977)'a göre bireysel normlar, bireyin kendi iç benliğine yönelik oluşan beklentiler, yaptırımlar ve yükümlülüklerdir. Eylemlerin yalnızca benlik açısından ahlaki değerlendirmelerine odaklanır (Schwartz and Howard, 1984). Bu modeli çevre yanlısı davranışları araştırmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar (örn. Vining and Ebreo, 1992) ve Thøgersen (1996)'ın geri dönüşüm çalışmalarına genel bakışı, bireysel normların çevre yanlısı davranışları etkilediğini ortaya koymuştur (Harland et al., 1999). Buna ek olarak, Stern ve Dietz'in de farklı meslektaşları ile gerçekleştirdiği çalışmalarında, bireysel normların çevreci davranışları etkilediğine dair bulgulara ulaşması (Stern et al., 1993; Stern and Dietz, 1994; Stern et al., 1995) bu norm türünün çevre yanlısı davranışlarda önem arz ettiğini göstermektedir.

H1: Bireysel norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.

5.2. Sorumluluğun Kabulü

Schwartz (1977)'ın Norm Aktivasyon Teorisinde yer alan ve kişisel normu aktive etmede gerekli olan değişkenlerden biridir. Sorumluluğun kabulü, kişinin toplum yanlısı davranışlar sergilememesinden kaynaklı meydana gelen olumsuz sonuçlar için kendisine atfettiği sorumluluk duygusu olarak literatürde yer edinmektedir (De Groot and Steg, 2009). Buna göre kişi, gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeyi planladığı eylemlerin sorumluluğunu kendine yüklemelidir. Bireyler, davranışlarının olumsuz neticelerinin sorumluluğunu kabul etmeleri durumunda

doğası gereği ahlaki bir yükümlülük geliştirecektir yahut davranışlarının olumsuz sonuçlarını inkar etmesi durumunda kişisel norm geliştirmesi mümkün olmayacaktır (Zhang et al., 2013).

Hines ve meslektaşları (1987), gerçekleştirdikleri meta-analiz sonucunda çevreye yönelik bir dereceye kadar hissedilen bireysel sorumluluğun, bu türdeki bir sorumluluk duygusuna sahip olmayan bireylere kıyasla daha fazla çevre yanlısı davranışa teşvik edeceği belirtilmiştir.

H2: Sorumluluğun kabulü, bireysel normu olumlu etkiler.

5.3. Sonuçların Farkındalığı

Kişi, eylemlerinin mevcut problemin oluşumuyla yahut çözümüyle alakalı olduğuna dair farkındalığa sahip olmalıdır (Schwartz, 1977). Bireyin, toplum yanlısı davranışlar sergilememesinin sonucunda başkasına zarar verileceğine dair sahip olduğu farkındalık, **sonuçların farkındalığı** terimi ile ifade edilir (De Groot and Steg, 2009). Norm Aktivasyon teorisi, esasında bireyin acil müdahale gerektiren bir olay ya da durumla karşılaştığında ve herhangi bir önlemin alınmaması durumunda ve meydana gelecek olumsuz sonuçların farkına vardığında doğası gereği içselleştirilmiş kişisel normları aktive edeceğini savunur (Schwartz, 1977; Bamberg et al., 2007). Bu yaklaşıma tutarlı olarak, farklı çalışmalar da arzu edilen belirli bir davranışın sonuçlarına dair yüksek farkındalığa sahip olmanın, geri dönüşüme yönelik niyeti arttıracığını belirtmiştir (Davies et al., 2002; Wan et al., 2014).

Ancak çevresel konularda meydana gelen hasarların genellikle kademeli ve oldukça yavaş ilerlemesi (Preuss, 1991; Aktaran: Kollmuss and Agyeman, 2002), bireylerin ani ve şiddetli değişikliklerdeki gibi yüksek algılamaya sahip olamamalarına neden olmaktadır (Kollmuss and Agyeman, 2002). Bu durumu deney kurbağalarına benzeten Kollmuss ve Agyeman (2002), kurbağaların sıcak suya konulduğunda direkt olarak dışarı kaçarken soğuk suyun içerisindeki kurbağaların suyun yavaşça ısıtılmasına tepki vermeden kaynayarak ölmesini örnek gösterir. Farkındalığın oluşmaması yahut bunun eyleme yansımaması durumunda, kişisel norm aktive edilemez ve çevreci davranış sergilenemez. Bu bağlamda çevreye yönelik davranışların, sonuçların farkındalığı olduğu takdirde beklenen eylemlere dönüşeceği söylenebilir.

De Groot ve Steg (2009), katılımcıların enerji kullanımının negatif etkileri konusunda farkındalıklarının artması ile bireysel normlarının daha güçlü olduğunu gösterirken; organik süt satın almada norm aktivasyon modelini kullanan Klöckner ve Ohms (2009), kişisel normları aktive etmede sonuçların farkındalığının etkisini ortaya koymuştur. Toplu taşıma kullanımı ve su tasarrufu konusundaki başka bir araştırmanın bulguları da bahsi geçen iki değişken arasındaki pozitif korelasyonu desteklemektedir (Harland et al., 1999).

Bireylerin çevre yanlısı davranışlarını etkileyen faktörler incelendiğinde, Norm Aktivasyon Modelinin değişkenleri olan ***kişisel norm, sorumluluğun kabulü*** ve ***sonuçların farkındalığı*** değerlerinin rol oynadığı görülmüştür. Bu parametrelere ek olarak çeşitli çalışmalar, farklı değerlerin de çevre yanlısı davranışlar üzerinde etki sahibi olduğunu öne sürülmüş, çevreci davranışların Norm Aktivasyon Teorisi ile entegreli olarak kullanılan Planlı Davranış Teorisinin de geçerli ve tutarlı sonuçlar verdiği gözlenmiştir (örn. Harland et al., 1999). Bahsi geçen yaklaşımı destekler nitelikte olan başka bir çalışmada ise, ***sosyal normların (Subjektif Norm)*** ve ***algılanan davranışsal kontrolünün (Algılanan Maliyet)*** kişisel normu aktive ettiği tespit edilmiş (Klöckner and Ohms, 2009); buna ek olarak sosyal normların davranış üzerinde direkt bir etkiye sahip olduğu da belirtilmiştir (Klöckner and Matthies, 2004; Bamberg et al., 2007).

H3: Sonuçların farkındalığı bireysel normu olumlu etkiler.

5.4. Subjektif Norm

Bu kavram literatürde bireyin belirli bir eylemi gerçekleştirmesi veya gerçekleştirmemesine yönelik deneyimlediği sosyal baskıyı ifade eder (Fishbein and Ajzen, 1975). Kişi, önem verdiği referans gruplara uygun şekilde davranır ve bu topluluk tarafından gelen sosyal baskılara uyum sağlar (Alsaad, 2021). Literatürde normatif etkiler, geri dönüşüm davranışını etkileyen olası öncüller şeklinde vurgulanmaktadır ve aile, akran veya komşular, davranışsal rol modelleri olarak geri dönüşümü kolaylaştırmaktadır (Davies et al., 2002).

Baskıların ya da normatif etkilerin tutumları değiştirdiği (Hopper and Nielsen, 1991) ve beklenen sosyal davranışın ne olduğunu gösterdiği (Erasmus, 1979: Aktaran,

Tucker, 1999) ifade edilmiştir. Pozitif sosyal baskılar topluluğun geri dönüşüme yönelik performanslarını arttırırken (Vining et al., 1988; Hopper and Nielsen, 1991; Everett and Peirce,1992), bir grup içerisindeki negatif sosyal baskı, birey olumlu tutumlara sahip olsa dahi negatif yönlü bir davranışsal engel oluşturacaktır (Spaccarelli et al., 1989; Hopper and Nielsen, 1991). Örneğin bilgili tüketicilerin diyet değişikliğinde ya da diğer çevre yanlısı eğilimlerde kültürel yapıların bu davranışlara engel olabileceği (Wynes and Nicholas, 2017) ifade edilmiştir (Kristiansen et al., 2021). Bu kapsamda, sosyal normların davranışı doğrudan etkilediği hipotezinin (Sapp et al., 1994), çeşitli çalışmalarla desteklendiği görülmektedir.

Diğer taraftan subjektif normun etkilerine dair dolaylı açıklamalar da mevcuttur. Bandura (1989) tarafından geliştirilen sosyal bilişsel teoride, bireylerin davranışlarının belirli sosyal çevrelerini izleyerek öğrendiği ispatlanmıştır. Bireylerin yaşam tarzlarının, değerlerinin, davranış şekillerinin ebeveynleri ile benzer olduğuna dair çeşitli çalışmalar, bu ilişkiyi nesiller arası aktarımın varlığıyla doğrulamaktadır (Hoge et al., 1982; Heckler et al., 1989; Moore et al., 2002). Örneğin Amiri ve ark., (2011), çalışmasına dahil olan katılımcıların çoğunlukla ebeveynlerinin yaşam tarzlarına benzer olarak tanımlamıştır. Matthies ve meslektaşları (2012), ebeveynlerin çocukların geri dönüşüm davranışında herhangi bir etkisinin olup olmadığına yönelik gerçekleştirdiği araştırmada, annelerin yaptırımlar ve kendi davranışları ile çocuklarının geri dönüşüm davranışına etki ettiği sonucuna varmıştır. Davies ve meslektaşlarının (2002) gerçekleştirdiği çalışmada görülmüştür ki; okulda atıkların minimize edilmesine yönelik verilen bilgilendirmede ailesi geri dönüşüm yapan çocukların öğrendiklerinden etkilenirken, geri dönüşüm yapmayan ailelerin çocuklarında herhangi bir etkilenme söz konusu olmamıştır.

Sosyal etkiler çeşitli yollarla etki edebilmektedir ve bunlardan biri de kitle iletişim araçlarıdır (Chan, 1998). Kolektif benlik tanımına göre, birey etrafındaki kolektif topluluklara referans vererek kendi davranışını değerlendirecektir (White et al., 2009). Gürer ve Sakız (2018)'ın genç tüketicilerle gerçekleştirdiği çalışmada kadınların geri dönüşümle ilgili bilgileri genellikle televizyon aracılığıyla; erkeklerinse internet yoluyla edindiği belirtilmiştir. İnternet, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının gençler üzerindeki gücünü eleştiren Postman (1985) ise, okulları televizyondan sonraki ikinci müfredat olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde televizyonu annelerden sonraki ikinci ebeveyn olarak belirtmiştir (Postman, 1999).

Açıkça görülmektedir ki aile, komşu, arkadaşlar veya medya gibi sosyal çevrenin beklentilerini temsil eden subjektif normun bireylerin davranışları üzerinde etkiye sahiptir. Bu çerçevede bireyler, içinde bulundukları toplum tarafından dışlanmak istemedikleri için genellikle o topluma uygun hareket etme eğilimindedirler.

Van Beest ve Williams (2006)'ın deneysel çalışmasında, katılımcıların bir oyun içerisinde dışlanmanın diğer oyunculardan daha çok paraya sahip olma anlamına gelse dahi acı verici olduğunu ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak, kişi geri dönüşüm yapmak istemese dahi aile/arkadaş/komşu tarafından baskı görüp kişisel bir norm geliştirecektir ve topluma uygun hareket edecektir.

H4: Subjektif norm bireysel normu olumlu etkiler.

H5: Subjektif norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.

5.5. Algılanan Maliyet

Bireyler, geri dönüşüme yönelik pozitif tutumlara veya normlara sahip olsalar dahi bu, geri dönüşüm davranışında bulunacakları anlamına gelmemektedir. İmkanların, kaynakların yahut becerilerin yoksunluğu, davranışı kısıtlayabilir (Tonglet et al., 2004). Geri dönüşüm zaman, emek ve çaba gerektiren bir davranıştır. Bu nedenle birçok birey tarafından algısal anlamda zorlayıcı, zahmetli ve maliyetli olarak görülebilir.

Maliyet; kişinin konforunda azalma, yaşam tarzında ve alışkanlıklarında değişim gibi efor gerektiren ve zaman alan eylemlerin sahip olunan ahlaki normlardan daha ağır basmasını ifade eden bütünsel bir kavramdır (Dursun, 2020a). Boldero (1995); uygunsuzluk, çaba/efor miktarı, geri dönüşüm tesislerine erişim ve depolama alanı gibi durumsal nedenlerin geri dönüşüm davranışını etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu yaklaşıma tutarlı olarak Umut ve Velioğlu (2016), atıkların fazla yer kaplaması, hane içerisinde biriktirilmesi nedeniyle hijyen açısından sorun yaratması, yeterli zamana sahip olamama yahut geri dönüşümün zaman kaybı olarak görülmesi, fazla uğraş gerektirmesi, geri dönüşüm merkezlerinin uzak veya ulaşılamaz olması gibi çeşitli nedenlerle geri dönüşümün, tüketiciler tarafından yüksek maliyetli olarak algılanabileceğini belirtmiştir. Maliyet ne kadar yüksek algılanırsa geri dönüşüm

davranışının gerçekleşme olasılığı o derece düşük olacaktır. Schwartz, bireyin herhangi bir sorun algıladığında ve bu sorunun çözümü için yapabileceği bir şey olduğuna inandığında, bu eylemin maddi ve psikolojik maliyetlerini değerlendireceğini ve bu maliyetler yüksek algılandığında kişisel normlar aktive edilmiş olsa dahi kişi, sorumluluğu reddedilerek, normları rasyonel bir şekilde nötralize edileceğini öne sürmüştür (Bamberg et al., 2007). Algılanan maliyetin boyutu bireysel normun aktivasyonu etkileyeceği için bu norma yön veren değişkenlerin arasında yer aldığı varsayılmaktadır.

Bratt (1999), çevreci davranışlar ile geri dönüşüm davranışı arasındaki ilişkinin zayıf olmasını; tüketicilerin bir alandaki açıklarının başka alandaki fazlalıklarıyla telafi etmesine dayandırmaktadır. Aracıoğlu ve Tatlıdil (2009)'ın gerçekleştirdiği çalışmada katılımcılara satın alma sürecinde etiket ya da ambalaj üzerindeki yazılardan çevreye yönelik bilgilere dikkat edip etmedikleri sorulmuş ve %51.9'u hayır yanıtını verirken %46.9'u evet cevabını vermiştir. Yine aynı katılımcılara atıkları ayırıp ayırmadıkları sorulmuş ve %72.5'inin olumsuz yönde yanıt verdiği görülmüştür. Satın alma sırasında katılımcıların neredeyse yarısı çevreci bir davranış sergilerken geri dönüşüm noktasında bu oran tutarsızlık göstermiştir. Bu durum, tüketicilerin geri dönüşümü maliyetli algılamakta satın alma sürecinin kolaylığı nedeniyle çevreci davranışlara daha ılımlı bakabilecekleri düşüncesini getirmektedir. Diğer bir ifadeyle; fazla efor, zaman kaybı veya geri dönüşüm kutularına ulaşım zorluğu gibi çeşitli nedenlerin, geri dönüşüm davranışının tüketiciler tarafından yüksek maliyetli olarak algılandığı; sonuç olarak da beklenen davranışın sergilenmemesine neden olduğu; ancak çevre yanlısı davranışta bulunmayan tüketicilerin yeşil ürün satın alarak bu açığı kapatmaya çalıştığı öne sürülebilir. Bu durum, Bratt (1999)'ın yaklaşımı ile tutarlı olarak desteklenmektedir.

Diğer çalışmalar incelendiğinde ise, geri dönüşüm kutusunun bulunduğu konumun ve erişim kolaylığının davranışı etkilediği tespit edilmiştir (Domina and Koch, 2002; Knussen et al., 2004; Chen and Tung, 2009; Zhang et al., 2016). Örneğin Ludwig ve ark. (1998), akademik binalara geri dönüşüm kutuları yerleştirmiş ve bu kutuları daha sonrasında sınıfların içerisine taşımışlardır. Sonuç olarak, müdahale sırasında kutulara bırakılan atık yüzdesinin arttığı, geri çekilme esnasında ise bu atık miktarının başlangıç seviyesine yaklaştığı görülmüştür. Kutulara daha kolay ulaşılması, gençler açısından rahatlık ve kolaylık sağlamış, maliyet algısını hafifletmiş ve davranışa teşvik etmiştir. Bununla paralel bir şekilde, öğrencilerin geri dönüşüm

davranışlarına engel olan nedenler arasında depolama alanının yeterli olmaması ve uygun yerlerde geri dönüşüm kutularının bulunmaması gerekçe olarak gösterilmiştir (Williams, 1991; Pike et al., 2003). Kelly ve meslektaşları (2006) ise, 1400 öğrenci ve akademisyenle gerçekleştirdikleri çalışmada geri dönüşüm kutularının daha görülür olduğu durumlarda davranışın daha yüksek oranlara ulaşabileceğini ifade etmiştir.

Çin’de yapılan araştırmada ise Zhang ve meslektaşları (2016), geri dönüşüm tesislerinin eksikliğinin davranış sergilemenin önünde önemli bir bariyer olduğunu ispatlamış; tesislerin ulaşılabilir olması durumunda ve ekstra bir çabanın gerekli olmadığı zaman geri dönüşüm davranışında bulunan tüketicilerin yüzdesinde belirgin bir artış meydana gelmiştir. Buna ek olarak, gerekli şartlar sağlandığında davranışın maliyetinde olağan bir şekilde azalmanın söz konusu olacağı ve tüketicileri geri dönüşüme teşvik edeceği de belirtilmiştir. Bahsi geçen araştırmalarda tutarlı olarak, sahip olunan çeşitli güçlüklerin, tüketicilerin gerçekleştirmeye niyetlendiği eylemlere yönelik maliyetin yüksek algılanmasına neden olduğunu, bu durumun da beklenen davranışların gerçekleşmemesi ile sonuçlandığını göstermektedir. Bu nedenle geri dönüşüm davranışlarının algılanan maliyetin düşük olması ile gerçekleşebileceği; aksi durumda yüksek algılanan maliyetin davranışın önünde sınırlayıcı bir etki yaratacağı bu araştırmada da savunulmaktadır.

H6: Algılanan maliyet bireysel normu olumsuz etkiler

H7: Algılanan maliyet geri dönüşüm davranışını olumsuz etkiler

Yukarıda bahsi geçen faktörlere ek olarak, aşağıda yer alan gerekçeler neticesinde, geri dönüşüm davranışını etkileyen farklı değişkenler de çalışmaya dahil edilmiştir.

5.6. Objektif ve Subjektif Bilgi

Çevreci davranışların önündeki sınırlayıcı faktörler incelendiğinde bilgi seviyesindeki yetersizliğin mevcut kısıtlar arasında yer aldığı görülmektedir. Zira bireylerin davranışları, bilgi ile doğrusal bir ilişkiye sahiptir ve herhangi bir konuya dair bilgisi olmayan kişilerin bu konuya yönelik davranışlarda bulunması da beklenemez; çünkü geliştirebilecekleri bir tutum söz konusu değildir (Haron et al., 2005). Schultz (1988), bireylerin geri dönüşüm ve prosesleri konusunda gerekli bilgilere sahip olmaları durumunda bu bilginin davranışlarına da yansıtacağını, çevre

yanlısı eylemlerde bulunabileceklerini tespit etmiştir. Buna ek olarak, çevreye yönelik bireysel ilgiyi etkileyen faktörler arasında eğitimin direkt bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir (McStay and Dunlap, 1983; Vining and Ebreo, 1990; Lakhan and Lavalle, 2002).

Tüketicilerin bir ürün hakkında sahip olduğu bilginin karar verme sürecinde etkin role sahip olduğunu keşfeden araştırmacılar (Bettman and Park, 1980; Rao and Monroe, 1988; Duhan et al., 1997), bu bilgiyi ölçmek için çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir.

Park ve Lessig (1981), ürün bilgisini ölçmede iki farklı bilgi türünün etkin olabileceğini öne sürmüştür. Bunlar; kişinin ürüne yönelik sahip olduğu gerçek bilgi seviyesini tanımlayan **nesnel bilgi** ile kişinin ürün hakkında ne kadar bildiğini düşündüğünü tanımlayan **öznel bilgidir**. Brucks (1985) ise bahsi geçen iki bilgi boyutuna ek olarak, tüketicinin ürünle ilgili daha önce deneyimlediği satın alma yahut kullanma gibi tecrübelerin kişinin ürüne yönelik bilgi sahibi olmasını sağladığını, bu nedenle **kullanım deneyiminin** de bilgi türleri arasına dahil edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ancak aynı çalışmada Brucks, satın alınan yahut kullanılan ürünün her ne kadar aynı olsa dahi deneyimin her bir tüketicide farklı etkiler uyandıracaklarını, bunun davranışlara da yansiyarak tüketiciler arasında değişiklikler gösterebileceğini belirterek, kullanım deneyiminin davranışla ilişkisinin diğer bilgi türlerine oranla daha düşük olacağını belirtmiştir. Diğer taraftan, kullanım deneyimi boyutunda çeşitli sorunların ortaya çıkması (Selnes and Grønhaug, 1986), bahsi geçen bilgi türünün işlevselliği noktasında soru işaretleri oluşturmuş; bu nedenle, kullanım deneyimi (geri dönüşümü gerçekleştirme deneyimi) araştırmaya dahil edilmemiştir.

Subjektif Bilgi, kişilerin sahip olduğuna inandığı bilgi çeşididir. Kişinin kendi bilgisine yönelik sahip olduğu güven derecesidir (Bruks, 1985). Algılanan bilgi veya öznel bilgi olarak da adlandırılan bilme duygusu (Raju et al., 1995), problem çözmede önemli bir role sahiptir (Schacter, 1983; Metcalfe, 1986) ve objektif bilgiye kıyasla satın alma davranışlarında daha güçlü bir motivasyon kaynağıdır (Selnes and Grønhaug, 1986). **Objektif Bilgi** ise kişinin konuya dair hafızasında doğru saklanan (Moorman et al., 2004) ve gerçekte ne bildiğini tanımlayan bilgi sınıflandırmasıdır. Brucks (1985), objektif bilginin bilgi arayışında olan bir tüketicinin bilgiye yönelik dikkate alınacak olan niteliklerin miktarını/ sayısını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Subjektif ve objektif bilginin bilgiyi arama ve karar verme davranışı ile ilişkiye sahip olduğu söylenebilir (Bruks, 1985). Subjektif bilgi mevcut bilgiye yönelik güvensizlikten kaynaklı düşük bir seviyede olduğunda ek bilgi arayışını teşvik ederken; yüksek seviyede algılanan subjektif bilgi, geçmişte edinilmiş bilgilere olan güveni arttıracaktır (Ruddell, 1979; Bruks, 1985). Objektif bilgi ise yeni edinilen bilginin kullanımını kolaylaştıracaktır (Ruddell, 1979; Selnes and Gronhaug, 1986).

Kişinin sahip olduğu subjektif bilgi ile objektif bilgi arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum bireyler ne kadar bildiklerini doğru bir şekilde algılamadıklarında veya gerçekte ne kadar az bildiklerinin farkında olmadıklarında ortaya çıkar (Bruks, 1985; Selnes and Grønhaug, 1986). Diğer bir ifadeyle, kişinin sahip olduğu gerçek bilgi (objektif bilgi) ile bu bilgiye ilişkin kendi değerlendirmesi (subjektif bilgi) arasında genel itibari ile bir tutarsızlık söz konusudur (Lichtenstein and Fischhoff, 1977). Bu uyumsuzluk özellikle bilgi edinmenin başlangıç seviyesinde, bireyin hiçbir bilgisi olmadığı aşamada açıkça görülmektedir (Park et al., 1988). Tutarsızlığın azalması, bireyin mevcut konuya dair bilgi düzeyinin artması ile mümkün olacaktır.

Bilgi türlerinin doğası ölçme yöntemlerini de farklı kılmaktadır: Örneğin bir ürün segmentine yönelik sahip olunan bilginin araştırıldığı çalışmalarda subjektif bilgi katılımcıların kendi beyanları ile değerlendirilirken (Raju and Reilly, 1980); objektif bilgi genel itibariyle kişinin ürün hakkındaki bilgisinin kapsamının nesnel testleri uygulanarak ölçülmüştür (Raju et al., 1995).

Bilgi ile davranış ilişkisi yıllar boyunca araştırmalar tarafından incelenmiş ve birçok bilim insanı tarafından bilginin çevreci davranışları teşvik etmede başarısız olduğu öne sürülmüş olsa da (McKenzie-Mohr, 2000; Simmons and Volk, 2002; Finger, 1994), bilginin çevreci davranışların önkoşulu olduğu genel kabul görmüş bir bulgu olarak literatürde yer edinmiştir (Grob, 1995; Kaiser and Fuhrer, 2003; Frick et al., 2004; Wiek et al., 2011). Bir meta analiz sonucunda çevre yanlısı davranışların en önemli önkoşulları arasında bilginin yer aldığı tespit edilmiştir (Gifford, 2014). Bir diğer meta-analiz çalışmasında Bamberg ve Möser (2007); çevre problemlerine yönelik bilgilerin, çevreci eylemlerin önemli bir dolaylı belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Buna göre bilgi, sosyal normlar, suçluluk ve sorumluluk duygularının birey tarafından içselleştirilmesiyle ilişkilidir (Bamberg and Möser, 2007). Bu çerçevede, bilginin geri dönüşüm davranışı ile dolaylı; kişisel normlarla doğrudan ilişkiye sahip olduğu varsayılabilir.

De Young (1988), geri dönüşüm yapanlar ve yapmayanlar arasındaki farkı araştırdığı çalışmasında bireyler arasında tutum ve motivasyonlarının benzer olduğunu, yalnızca geri dönüşüme yönelik bilgilenme derecelerinin farklılık gösterdiğini; yapmayanların faaliyetlerin nasıl gerçekleştiği konusunda bilgi düzeylerinin yeterli seviyede olmadığını; en büyük engelin ise algılanan zorluklar (atıkların nerede biriktirileceği, materyallerin nasıl ayrı tutulacağı ve nasıl geri dönüştürüleceği) konusunda tüketicilerin yeterli bilgiye sahip olmamaları gösterilmiştir. Buna ek olarak geri dönüşüm yapan tüketicilerin, tesislerin lokasyonu gibi konularla ilgili daha fazla bilgiye sahip oldukları belirtilmiştir. Bu noktada çevreci davranışların bilgi seviyesi ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Yeşil satın alma davranışlarını etkileyen faktörler üzerine çalışan Wahid ve meslektaşları (2011), yeşil ürün bilgisinin ve çevre bilgisinin yeşil tüketim davranışını etkilediğini belirterek bu yaklaşımı desteklerken; Jacobs ve meslektaşları (1984), hanelere dağıtılan bilgilendirici broşürlerin geri dönüşüme katılma oranını arttırdığını, Tonglet ve meslektaşları (2004) ise geri dönüşüm davranışına yönelik uygulanan aktiviteler arasından bilgilendirme faaliyetlerinin en yüksek seviyede katkı sağladığını belirtmiştir. Bu kapsamda çevresel konular hakkında bilgi sahibi olan tüketicilerin, bu bilgileri davranışlarına da yansıtılabileceğini, bilgi seviyesi arttıkça geri dönüşüm davranışının da daha fazla sergileneceği çıkarımı yapılabilir. Bilginin önemine değinen diğer çalışmalarla da (Simmons and Widmar, 1990; Vining and Ebreo, 1990; Oskamp et al., 1991; Perrin and Barton, 2001; Barr et al., 2001; McDonald and Oates, 2003) eylem için bilgi gerekliliği ortak çıkarım olarak desteklenmiştir. Aracıoğlu ve Tatlıdil (2009), araştırmaya dahil olan bireylerin %72'den fazlasının geri dönüşüm yapmadığını; gazete, dergi, katalog- kitap ve metal kutuların geri dönüştürülebilir olduğuna dair bilgilerin sırasıyla %91.1, %83.9, %67.5 gibi yüksek oranlarda olmasına rağmen yalnızca %23.6'sının ampulleri, %36.7'sinin naylon poşetlerin geri dönüştürülebilir olduğunu bildiğini göstermiştir. Bu da geri dönüşüm bilgisinin tüketicilerde hangi düzeyde olduğunu; bireylerin düşündükleri gibi yeterli bilgi seviyesine sahip olup olmadıklarını ve bilginin davranışa dönüşmesinde motive edici bir güdü olup olmadığı sorularını akla getirmektedir. Zira bilgi, bireyleri eyleme teşvik eden motivasyonlardan birisidir (De Young, 1988) ve kişisel normları harekete geçirmede etkili olacağı varsayılabilir. Bu kapsamda, her iki bilgi çeşidinin çevreci davranışları açıklamada ve bireysel normları aktive etmede ön koşul olabileceği varsayılmaktadır.

H8: Subjektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.

H9: Subjektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.

H10: Objektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.

H11: Objektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.

5.7. Duygusal Tepki

Bireylerin duygularını harekete geçirecek durumlara yahut olaylara maruz kaldığında, bu sürece yönelik duygusal anlamda hissettikleri reaksiyonlar, tepkilerdir. Kişi çevresel bozulmalara, olumsuzluklara yahut hasarlara maruz kaldığında/karşılaştığında üzüntü, korku, öfke veya suçluluk gibi duygular hisseder ve bu hasarlar doğrudan deneyimlendiğinde, duygusal tepkinin gücü daha yoğun bir şekilde hissedilir (Newhouse, 1990; Chawla, 1999). Örneğin midesinde plastik bulunan ölü bir deniz canlısı gören veya deniz yüzeyini kaplayan deniz müsilajı (salyası) görüntüsüne maruz kalan kişi, daha fazla duygusal tepki verecektir ve buna yönelik içsel bir norm geliştirecektir; sonuç olarak da çevreyi korumaya/daha az zarar vermeye yönelik davranışlar için harekete geçecektir. Kollmuss ve Agyeman (2002); korku, acı, üzüntü ve öfke gibi duyguların çevre yanlısı eylemleri harekete geçirme olasılığının yüksek olacağını öne sürerek bu durumu desteklemektedir. Schwartz ve Loewenstein (2017); bireylerin, çevreci kuruluşların reklamlarında duygusal içerikli ve üzüntü uyandıran videolara maruz kaldıklarında duygusal içeriği olmayan videolara kıyasla konuya yönelik daha fazla ilgi duyduklarını ve bu durumun daha fazla bağış yapmalarına katkı sağladığını keşfetmiştir. Bu durum, duygusal tepkilerin insanların eylemlerinde belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. Grob (1991) ise, duygusal tepkinin büyüklüğünün ve gücünün çevreci davranışlar sergileme ile doğru orantıya sahip olduğunu, buna ek olarak kadınların çevre problemlerine daha fazla duygusal tepki verme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir (Grob, 1991; Lehmann, 1999. Aktaran: Kollmuss and Agyeman, 2002).

Diğer taraftan, çevre yanlısı davranışlara yönelik gerçekleştirilen mevcut çalışmalar, tüketicilerin demografik özelliklerinden cinsiyet faktörünün davranış ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu; kadınların erkeklere kıyasla daha fazla çevreci davranış sergilediği/sergileme eğiliminde olduğunu göstermiştir (Zelezny et al., 2000;

Hunter et al., 2004; Saphores et al., 2006; Singh, 2009; Ekere et al., 2009; Sidique et al., 2010; Grønhøj, 2019). Bu durum, farklı yaş grupları arasındaki çevreci davranışları inceleyen Fielding ve Head (2012) tarafından da desteklemiş, genç ve onlara kıyasla daha yaş almış kadın tüketicilerin her iki grupta da erkek bireylere göre daha çevreci eylemlere sahip olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen neticeler, çevre duyarlılığı noktasında da tutarlılık göstermiş; kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla çevresel duyarlılığa sahip olduğu tespit edilmiştir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003).

Kadınların erkeklere göre daha çevre yanlısı davranış sergilemesi, yine erkeklere kıyasla çevresel konularda daha fazla duygusal tepki vermeleri ile açıklanabileceğini göstermektedir. Vural ve Yılmaz (2016), ortaokul öğrencilerinin çevresel konularda genel görüşleri, bilgi edinme yolları, bilgi düzeyi, bilgilerin davranışa yansıma oranı ve sıklığı konularını incelemiş; gençlerin çevreye yönelik gerçekleştirdikleri olumlu eylemlerin yalnızca %19'u edinilen bilgiye dayandığını tespit etmiştir. Bu durum, çevre yanlısı davranışların bilginin yanı sıra duygusal tepkilerin sonucu gerçekleşme ihtimalini dahil etmektedir. Zira, Bang ve meslektaşları (2000), tüketicilerin çevresel kaygılarının oldukça yüksek olmasına karşın bilgi seviyelerinin nispeten düşük olduğunu belirtirken yenilenebilir enerjiye yönelik çevresel kaygılarının bilgiye ve gerçeklere dayalı olmasından çok duygusal olarak yüklü olduğunu öne sürmüştür.

Bu örneklerde de görülebileceği gibi, bireyleri çevre kaygısından çevre yanlısı davranışlara kadar her noktada duygu durumunun etkin gücünden söz edilmektedir. Farklı cinsiyet ve yaş gruplarına ait bireylerin bilgi seviyeleri çok yüksek olmamasına rağmen çevreci davranış sergileme nedenlerini çevreye yönelik duygusal tepki vermelerinin etkisi ile gerçekleştirdiğini; bu nedenle duygusal tepkilerin bireysel normu aktive etmede ön koşul olduğu varsayılabilir. De Young (1990), çevre ve toplum yararına yapılan iyiliklerin bireyin kendisini iyi hissetmesini sağladığını, bunun da geri dönüşüm davranışını etkileyen önemli bir içsel teşvik olduğunu öne sürmüştür. Bir diğer çalışmada ise bu duygunun bireyleri motive ettiğini, “çöp toplayan kişileri düşünme” şeklinde ifade ederek birisine fayda sağlamanın verdiği manevi mutluluğun, beklenen eylemi teşvik etmede önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Akil et al., 2015). Bu durumda duygusal tepkilerin çevreci davranışları etkilediği; çevre yanlısı eylemlerin sosyal yanlısı davranışlar olduğu göz önünde bulunduğunda, bireyin sosyal çevresi ile uyum içerisinde davranmaktan haz duyacağı gerekçesiyle davranışlarını istenen ve beklenen yönde şekillendireceği savunulabilir.

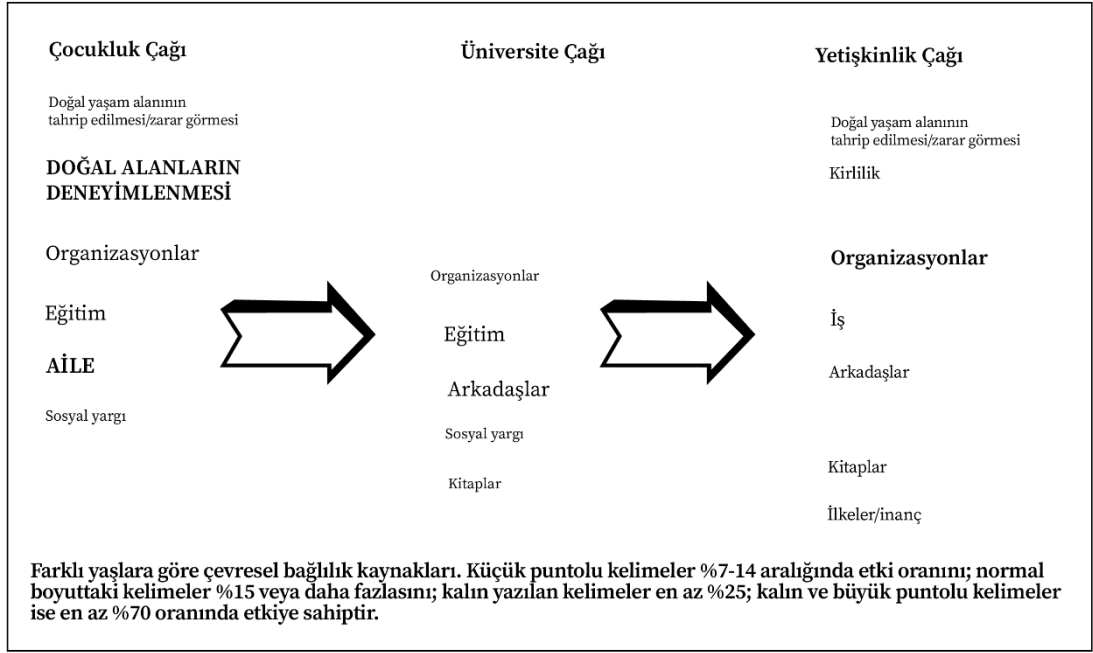
H12: Duygusal tepki bireysel normu olumlu etkiler.

H13: Duygusal tepki geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.

5.8. Yaş

Çevreci davranışlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalar, çevreye duyulan kaygı ve buna bağlı olarak çevre yanlısı davranışların görülme sıklığı, farklı yaş grupları ile değişiklik göstermektedir. Çevresel kaygılara sahip ve bilgi düzeyleri yüksek olan ve daha fazla iç denetim odağına sahip gençlerin daha çevre yanlısı davranışlar sergilediği ve çevreye daha az zarar verdikleri mevcut bulgular arasında yer almaktadır (Fielding and Head, 2012). Diğer taraftan genç tüketicilerin eğitim seviyesi ve çevresel kaygıları yüksek iken, bu durumu davranış noktasında pasifliğin takip ettiği görülmektedir (Brusdal and Langeby, 2000; Wray-Lake et al., 2010). Bu kapsamda genç tüketicilerin geri dönüşüm gibi çevreci davranışı sergileme sıklığı ve buna ek olarak daha fazla yaş almış tüketicilere kıyasla davranışlarına etki eden faktörlerin tablolştırılması; bu davranışın topluma ve gelecek nesillere kazandırılması, temiz, dengeli ve sürdürülebilir bir gelecek açısından önem arz etmektedir.

Chawla (1999), kişilerin çevre yanlısı davranışlarına etki eden faktörlerin zaman ile değişiklik gösterdiğini; çocukluk dönemi, üniversite yılları ve yetişkinlik döneminde bireylerin çevresel bağlılıklarını etkileyen kaynakların farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Buradan yola çıkarak, tüketicilerin geri dönüşüm davranışlarına yön veren değişkenlerin her yaş grubunda farklı topluluk veya organizasyonlardan etkilendiği; bu nedenle yaş gruplarına göre davranışa etki eden faktörlerin ve harekete geçiren değişkenlerin yaş ile değişiklik gösterdiği söylenebilir. Bir çocuğun çevreci davranış sergilemesinde ailenin etkisi söz konusuysa, gençlik döneminde edinilen bilginin ve alınan eğitimin çevreci davranışa yön vermesi örneklendirilebilir (bkz. **Şekil 5.1**).

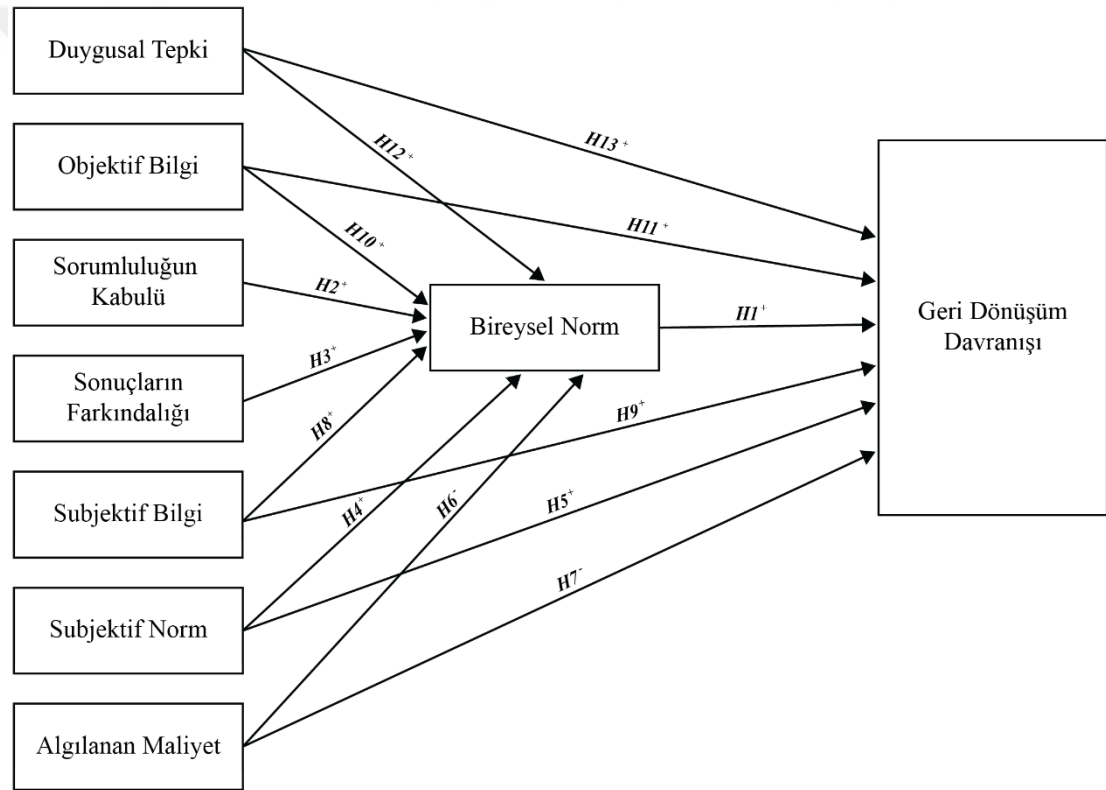

Şekil 5.1: Yaş Gruplarına Göre Çevreci Davranışları Etkileyen Faktörler

Konuya yönelik literatürdeki çalışmalar incelendiğinde; çevre yanlısı davranışlara etki eden faktörlerin yaş ile değişiklik gösterdiği iddiası, çeşitli çalışmalar ile geçerlilik kazanmaktadır. Örneğin, Biel ve meslektaşları (1999), öğrencilerin sınıflarına göre çevre duyarlılıklarında anlamlı bir farklılık olduğunu; son sınıf öğrencilerinin çevre kaygısı birinci sınıf öğrencilere oranla daha yüksek seviyede olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde Korkmaz ve meslektaşlarının (2017), çevre mühendisliği bölümünde eğitim gören öğrenciler ile gerçekleştirdikleri çalışmada, yeşil ürün satın alma davranışının katılımcıların kaçınıcı sınıf olduğu ile ilişkili olduğunu ve alınan eğitimin çevreci davranış sergilemede etkin bir role sahip olduğunu ifade ederek benzer çıkarımlarda bulunmuştur. Bu kapsamda, 18-25 yaş aralığındaki genç tüketicilerde çevresel konulara yönelik kaygılarında veya davranışlarında eğitimin etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Grønhøj ve Thøgersen (2009), 16 ila 18 yaşları arasındaki ergenler ile ebeveynlerinin çevresel konularda eşleşme oranını ölçümleyerek ebeveynlerin, çocuklarının çevreci tutumları ile güçlü bir korelasyona sahip olduğunu, çocuklarını etkilediği sonucuna varmıştır. Bir diğer araştırmada, çocukluk döneminde çevre ile duygusal bağ kuran bireylerin çevresel konulara yönelik daha fazla duyarlılık göstereceğini ve doğayı korumaya daha meyilli oldukları öne sürülmektedir (Palmer, 1993; Theodori et al., 1998; Kals et al., 1999). Bu sebeple bu

araştırma, yaş gruplarından genç yetişkin yaş aralığındaki bireylerde, çevreci davranışları etkileyen faktörlerin neler olabileceği sorusunu akla getirmektedir.

Aşağıda yer alan şekilde nihai çalışmada kavramsallaştırılan değişkenlerin geri dönüşüm davranışına doğrudan / dolaylı etki gücüne sahip olduğu öngörülen değişkenlerin modellenmesi ve hipotezler yer almaktadır (bkz. **Şekil 5.2**). Buna göre, **Duygusal Tepki**, **Objektif Bilgi**, **Subjektif Bilgi**, **Subjektif Norm** ve **Algılanan Maliyet** değişkenleri **Bireysel Norm** ve **Geri Dönüşüm Davranışı** üzerinde doğrudan bir etkiye sahipken, **Sorumluluğun Kabulü** ve **Sonuçların Farkındalığı** değişkenleri, Norm Aktivasyon Teorisi temeline dayanarak, **Bireysel Norm** üzerinde doğrudan bir etkiye sahipken **Geri Dönüşüm Davranışı** üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir.

Şekil 5.2: Araştırma Modeli

Tablo 5.1: Çalışmada Yer Alan Hipotezler

<i>Hipotez</i>	
<i>H1</i>	<i>Bireysel norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>
<i>H2</i>	<i>Sorumluluğun kabulü, bireysel normu olumlu etkiler.</i>
<i>H3</i>	<i>Sonuçların farkındalığı bireysel normu olumlu etkiler</i>
<i>H4</i>	<i>Subjektif norm bireysel normu olumlu etkiler</i>
<i>H5</i>	<i>Subjektif norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>
<i>H6</i>	<i>Algılanan maliyet bireysel normu olumsuz etkiler</i>
<i>H7</i>	<i>Algılanan maliyet geri dönüşüm davranışını olumsuz etkiler</i>
<i>H8</i>	<i>Subjektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.</i>
<i>H9</i>	<i>Subjektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>
<i>H10</i>	<i>Objektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.</i>
<i>H11</i>	<i>Objektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>
<i>H12</i>	<i>Duygusal tepki bireysel normu olumlu etkiler.</i>
<i>H13</i>	<i>Duygusal tepki geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>

6. YÖNTEM

6.1. Veri Toplama Yöntemi ve Ölçekler

Bu çalışmada, Norm Aktivasyon Teorisi temeline dayanarak genç yetişkin bireylerin (Tarakçı ve Baş, 2018) geri dönüşüm davranışı üzerinde etki eden faktörlerin neler olabileceğine dair bir tablo ortaya koymak amaçlanmıştır. Modele ek olarak Planlı Davranış Teorisi'nde bahsi geçen **Subjektif Norm** ve **Algılanan Maliyet** değişkenlerinden eş zamanlı yararlanılmış; buna ek olarak **Duygusal Tepki** ve **Bilgi** değişkenleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmış; 17- 34 yaş aralığında bulunan genç yetişkin bireyler (Tarakçı ve Baş, 2018) hedef kitle olarak belirlenmiştir.

Tablo 6.1: Faktörlerin Uyarlandığı Çalışmalar

Faktör (Kısa Kodları)	Uyarlanan Çalışma
Geri Dönüşüm Davranışı (Gerdon)	<i>Berger ve Corbin (1992)</i> <i>Barr (2007)</i>
Sonuçları Farkındalığı (Sonucfar)	<i>Stern et al. (1999)</i>
Sorumluluğun Kabulü (Sorumluluk)	<i>Uehleke ve Hüttel (2019)</i>
Bireysel Norm (Znorm)	<i>Stern et al. (1999)</i>
Öznel Bilgi (Subknow)	<i>Tonglet ve meslektaşlarının (2004)</i>
Algılanan Maliyet (Mal)	<i>Klaiman ve meslektaşları (2017)</i> <i>Perrin ve Barton (2001)</i>
Subjektif Norm (Subnorm)	<i>Wan ve diğerlerinin (2014)</i>

Ölçek içeriğinde **Geri Dönüşüm Davranışı** toplamda 4 soru; **Sonuçları Farkındalığı** 4 soru; **Sorumluluğun Kabulü** 3 soru; **Bireysel Norm** 3 soru; **Özel Bilgi** 3; **Algılanan Maliyet** 5; **Subjektif Norm** 4 soru olacak şekilde bahsi geçen çalışmalardan yararlanılmıştır. Buna ek olarak **Duygusal Tepki (Emoreact)** değişkeni için 4 adet soru bilirkişi tarafından geliştirilmiştir ve eklenmiştir. Buna ek olarak **Objektif Bilgi (Objectiveknowledge)** noktasında 20 farklı soru ile ankete katılan bireylerin bilgi seviyeleri ölçülmüştür.

Ankette yer alan sorular, objektif bilgi ölçeği dışında, 1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum’u temsil edecek biçimde 5’li Likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir.

6.2. Örneklem

Anket, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş 544 katılımcı tarafından, yaklaşık 52 farklı ilden katılımcıyla online olarak gerçekleştirilmiş; ancak 104 aday genç yetişkin grubuna girmediği için analize dahil edilmemiştir. Bunun sonucunda 440 adayın cevabı incelemeye alınmıştır.

Katılımcıların 287’si kadın, 149’u erkek adaydan oluşmaktadır ve 4 birey cinsiyetini belirtmemiştir.

Tablo 6.2: Cinsiyet

Cinsiyet	Sayı
Kadın	287
Erkek	149
Toplam	436

Katılımcıların 356'sı bekar olup 72'si evlidir.

Tablo 6.3: Medeni Hal

Medeni Hal	Sayı
Evli	72
Bekar	356
Toplam	428

Örneklemlerin büyük bir çoğunluğu en son lisans eğitimi görmüştür. Bu çerçevede, katılımcıların büyük bir kısmının üniversite öğrencisi olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tablo 6.4: En Son Eğitim Görülen Okul

En Son Eğitim Görülen Okul	Sayı
İlkokul	1
Ortaokul	6
Lise	214
Ön Lisans	29
Lisans	153
Yüksek Lisans	21
Doktora ve üstü	3
Toplam	427

Katılımcılardan 348 kişi ailesiyle birlikte ikamet ederken, 40 kişi ev arkadaşlarıyla ve 42 kişi yalnız yaşamaktadır.

Tablo 6.5: İkamet Edilen Kişi(ler)

İkamet Edilen Kişi(ler)	Sayı
Ailemle	348
Ev arkadaş (lar)ımla	40
Yalnız	42
Toplam	430

Katılımcılardan 125'i 4 kişi, 83'ü 3 kişi, 78'i 2 kişilik hanelerde yaşamaktadır.

Tablo 6.6: Hane Kişi Sayısı

Hane Kişi Sayısı	Sayı
0	1
1	34
2	78
3	83
4	125
5	62
6	29
7	6
8	4
9	3
10	3
12	1
23	1
Toplam	430

Adayların hane içi aylık toplam gelir düzeyi incelendiğinde 167 kişi 5 bin TL ile 10 bin arasında bir gelire sahipken 126 kişi 2.021 ile 5 bin TL arasında bir gelire sahiptir.

Tablo 6.7: Hanedeki Aylık Gelir Miktarı

Hanedeki Aylık Gelir Miktarı	Sayı
2020 TL veya daha az	38
2.021-5000 TL arası	126
5.001-10.000 TL arası	167
10.000 TL'den çok	91
Toplam	422

Ankete katılım genel anlamda şehir merkezinde yahut ilçede ikamet eden bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6.8: Yerleşim Yeri

Yerleşim Yeri	Sayı
Şehir Merkezi	232
İlçe	174
Kasaba / Belde	10
Köy	16
Toplam	432

Adaylar, 17-34 yaş aralığında olup, yaş ortalaması 23,98; yaşların standart sapması ise 4,086' dır.

Tablo 6.9: Yaş

	Sayı	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	440	17	34	23,98	4,086

7. ANALİZ VE BULGULAR

7.1. Verilerin Analizi

Katılımcılar tarafından yanıtlanan anketler, daha sonra geri dönüşüm davranışına etki eden faktörlerin sınanması amacıyla SPSS programında birtakım analize tabi tutulmuştur. İlk olarak verilerin yapısal kavram geçerliliğinin ölçülmesi için Keşifsel Faktör Analiziyle incelenmiştir. Uygunluğu bulunmayan faktör yüklerinin data setinden çıkarılmasının ardından tekrardan düzenlenme yapılmış; bunun sonucunda örneklem hacminin yeterli ve data setinin anlamlı olduğu görülmüştür. Sonraki süreçte Güvenilirlik Analizi yapılmış, modeldeki nihai faktörler arasında içsel bir tutarlılığın var olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak, Normallik Sınaması ile faktörlerin ne şekilde bir dağılım sergilediğinin gösterimi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ikili ilişkilerin incelendiği korelasyon analizinin ardından araştırma hipotezlerinin testi için regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

7.1.1. Keşifsel Faktör Analizi

Katılımcılar ile gerçekleştirilen online anket sonucunda elde edilen verilerin doğruluğunun tespit edilebilmesi için ilk olarak geçerlilik analizi yapılmaktadır. Bu analiz data setinde yer alan faktörlerin geçerliliğinin sınaması amacıyla yapılacak olan Keşifsel Faktör Analizidir.

Genç tüketicilerin geri dönüşüm davranışlarına etki eden faktörlerin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen nihai çalışma, toplamda 50 maddeden oluşmaktadır. Ancak ölçek içerisinde gerçek bilgiyi ölçmek amacıyla kullanılan **Objektif Bilgi** maddeleri analize dahil edilmemiş; sonuç olarak 8 adet değişkeni ölçen toplam 30 madde analize dahil edilmiştir. Temel Bileşenler Yöntemi (Principle Component Analysis) ve Varimax rotasyonu kullanılarak SPSS programında yer alan Keşifsel Faktör Analizi sonucunda KMO değeri = ,854; Barlett Küresellik Testi neticesinde elde edilen ki- kare değeri = 6950,370; Serbestlik Derecesi (df) = 435; Anlamlılık Düzeyinin (Sig. = 0,000) ise $p < 0,01$ olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, gerçekleştirilecek olan çalışma örneklem hacmi ve yeterliliği açısından KFA için uygun olduğu görülmüştür.

Analiz, toplam varyansın % 69,037'sini açıklamış ve 8 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. İnceleme sırasında faktör yükleri arasında bazı problemli maddeler tespit edilmiş; bu maddeler adım adım data setinden çıkarılarak KFA tekrarlanmıştır. İlk olarak çapraz yüklemenin bulunduğu 1 madde (mal4) analizden çıkarılmış, daha sonra iki ayrı maddede benzer faktör yüküne rastlanılan 1 madde (Subnorm2) elenmiştir. Son olarak 0 ,400'ten daha düşük değere sahip 1 madde (Emoreact1) analizden çıkartılarak toplam 3 madde data setinden çıkarılmıştır.

Problemli maddelerin analize dahil edilmemesi sonucunda geriye kalan 27 madde yeniden KFA'ya tabi tutulmuştur. Buna göre, KMO değeri = 0,850; Barlett Küresellik Testi neticesinde elde edilen ki- kare değeri = 6278,596; Serbestlik Derecesi (df) = 351; Anlamlılık Düzeyinin (Sig. = 0,000) ise $p < 0,01$ olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak KFA sonucunda, toplam varyansın %71,983'ünü açıklayan 8 faktör ortaya çıkmıştır.

Tablo 7.1: KMO ve Barlett Küresellik Testi

<i>KMO ve Bartlett Küresellik Testi</i>		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Ölçüsü ,850		
	Yaklaşık Ki-Kare	6278,596
Bartlett Küresellik Testi	Serbestlik derecesi	351
	Anlamlılık	,000

Tablo 7.2: Keşifsel Faktör Analizi

	Bileşen							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Sonucfar2	,862							
Sonucfar1	,836							
Sonucfar4	,830							
Sonucfar3	,778							
Gerdon1		,855						
Gerdon3		,848						
Gerdon2		,792						
Gerdon4		,742						
mal1			,844					
mal2			,822					
mal3			,672					
mal5			,639					
Duytep2				,838				
Duytep 4				,786				
Duytep3				,772				
Sorumluluk2					,882			
Sorumluluk1					,807			
Sorumluluk3					,743			
Znorm2						,789		
Znorm3						,745		
Znorm1						,628		
subbilgi3							,823	
subbilgi2							,740	
subbilgi1							,628	
Subnorm3								,818
Subnorm4								,718
Subnorm1								,579

Sonucfar: Sonuçların Farkındalığı, Gerdon: Geri Dönüşüm Davranışı, mal: Algılanan Maliyet, Duytep: Duygusal Tepki, Sorumluluk: Sorumluluğun Kabulü, Znorm: Bireysel Norm, subbilgi: Subjektif Bilgi, Subnorm: Subjektif Norm

Yukarıda verilen tabloda da görüleceği gibi, ölçekte yer alan faktör yüklerinin minimum değeri ,579'luk faktör yüküne sahiptir. Bu çerçevede incelemeye alınan data ölçeklerin yapısal kavram geçerliliği açısından uygun olduğu gözlenmiştir.

7.1.2. Güvenilirlik Analizi

Geçerlilik sınamalarından sonra data setinin güvenilirliğinin ölçülmesi gerekmektedir. Bu noktada her bir değişkenin sahip olduğu ve güvenilirlik katsayısı olarak da geçen Cronbach Alpha (α) değerine bakılmaktadır. Her bir faktör için ayrı ayrı hesaplanan Cronbach Alpha (α) değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7.3: Cronbach Alpha Katsayısı

Değişken	Cronbach Alpha	Soru Sayısı
Geri Dönüşüm Davranışı	,872	4
Sonuçların Farkındalığı	,907	4
Sorumluluğun Kabulü	,818	3
Bireysel Norm	,859	3
Subjektif Bilgi	,738	3
Algılanan Maliyet	,773	4
Subjektif Norm	,627	3
Duygusal Tepki	,820	3

Güvenilirlik katsayısı en yüksek değişken *Sonuçların Farkındalığı* ($\alpha = ,907$) iken; en düşük güvenilirlik katsayısına sahip faktör *Subjektif Norm* ($\alpha = ,627$)' dur. Genel itibariyle faktörlerin Cronbach Alpha (α) katsayısının ,70'in üzerinde değerlere sahip olması beklenir (Eymen, 2007). Nihai araştırmada değişkenlerin Nunnally (1978) tarafından önerilen ve "güvenilirliğin genel kabul sınırlarının (0.70)" geçerli olduğu aralıklarda yer aldıkları tespit edilmiştir (Kim et al, 2003). Elde edilen bulgular, tatmin edici olmasa da tolere edilebilir güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ölçeğin genel anlamda yeterli ve güvenli olduğu sonucuna varılmıştır.

7.1.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Gerekli elemeler, değişiklikler ve sınamalar sonucunda geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış değişkenler ile bileşik skorlar oluşturulmuştur. Ardından bu skorların tanımlayıcı istatistikleri olan minimum, maksimum, ortalama (mean) ve standart sapma (Std. Deviation)'sı hesaplanmıştır. Bu veriler, her bir değişkene ait dağılımın ne şekilde gerçekleştiğine yönelik bilgiler içermektedir. Her bir bileşik skor ait tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 7.4: Normallik Sınaması

	Min	Max	Ortalama	Standart Sapma
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik
Objektif Bilgi	,00	16,00	7,0477	2,73507
Geri Dönüşüm	1,00	5,00	2,8097	1,06601
Sonuçların Farkındalığı	1,00	5,00	4,4847	,69975
Sorumluluğun Kabulü	1,00	5,00	3,9583	,92658
Bireysel Norm	1,00	5,00	4,0045	,82604
Subjektif Bilgi	1,00	5,00	3,5765	,87930
Algılanan Maliyet	1,00	5,00	3,4034	,91342
Subjektif Norm	1,00	5,00	3,3553	,81605
Duygusal Tepki	1,00	5,00	4,5402	,61237

Tablo 7.5: Korelasyon Analizi

<i>Korelasyonlar</i>									
	Geri Dönüşüm	Sonuçların Farkındalığı	Sorumluluğun Kabulü	Bireysel Norm	Subjektif Bilgi	Algılanan Maliyet	Subjektif Norm	Duygusal Tepki	Objektif Bilgi
Geri Dönüşüm	1								
Sonuçların Farkındalığı	,148**	1							
Sorumluluğun Kabulü	-,116*	,404**	1						
Bireysel Norm	,388**	,562**	,316**	1					
Subjektif Bilgi	,489**	,218**	0,080	,432**	1				
Algılanan Maliyet	-,361**	-0,046	,156**	-,256**	-,254**	1			
Subjektif Norm	,246**	,273**	0,060	,397**	,351**	-,124**	1		
Duygusal Tepki	,132**	,487**	,248**	,434**	,191**	0,012	,340**	1	
Objektif Bilgi	0,008	0,078	0,030	0,028	0,044	0,036	-0,030	0,045	1

*, p<.01, **: p <.05 düzeyinde anlamlıdır.

Geri dönüşüm davranışlarını etki eden faktörler arasındaki ilişkilere yönelik korelasyon değerleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda ilk olarak hata payının Sig. = ,00 noktasında tabloda yer alan ikili değişkenler arasında genel itibariyle anlamlı bir ilişkinin var olduğu gözlenmiştir. Yalnızca Objektif Bilgi değişkenini tanımlayan **obbilgi** değişkenin, hiçbir faktör ile ikili korelasyona sahip olmadığı (pozitif yahut negatif) görülmüştür.

Tablo incelendiğinde geri dönüşüm davranışı ile sonuçların farkındalığı ($r = ,148$; $p < 0,01$), bireysel norm ($r = ,388$; $p < 0,01$), öznel bilgi (subjektif bilgi) ($r = ,489$; $p < 0,01$), subjektif norm ($r = ,246$; $p < 0,01$) ve duygusal tepki ($r = ,132$; $p < 0,01$) arasında pozitif; sorumluluk ($r = -,116$; $p < 0,01$) ve algılanan maliyet ($r = -,361$; $p < 0,01$) değişkenleri arasında ise negatif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Sonuçların farkındalığı ile sorumluluk ($r = ,404$; $p < 0,01$), bireysel norm ($r = ,562$; $p < 0,01$), subjektif bilgi ($r = ,218$; $p < 0,01$), subjektif norm ($r = ,273$; $p < 0,01$) ve duygusal tepki ($r = ,487$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiş; algılanan maliyet ($p > 0,05$) ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Sorumluluk faktörü ile bireysel norm ($r = ,316$; $p < 0,01$), algılanan maliyet ($r = ,156$; $p < 0,01$) duygusal tepki ($r = ,248$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki

gözlenmiş; ancak subjektif bilgi ($p > 0,05$) ve subjektif norm ($p > 0,05$) ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Bireysel norm ile subjektif bilgi ($r = ,432$; $p < 0,01$), subjektif norm ($r = ,397$; $p < 0,01$) ve duygusal tepki ($r = ,434$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiş; algılanan maliyet ($r = -,256$; $p < 0,01$) değişkeni arasında ise negatif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Subjektif bilgi ile subjektif norm ($r = ,351$; $p < 0,01$) ve duygusal tepki ($r = ,191$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiş; algılanan maliyet ($r = -,254$; $p < 0,01$) değişkeni arasında ise negatif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Algılanan maliyet ile yalnızca subjektif norm ($r = -,124$; $p < 0,01$) arasında ilişki olduğu, bunun ise negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca duygusal tepki ile sahip olunan ilişkinin $p > 0,05$ noktasında anlamsız olduğu görülmüştür.

Subjektif norm değişkenin yalnızca duygusal tepki ile ilişkiye sahip olduğu ($r = ,340$; $p < 0,01$) ve bu ilişkinin pozitif yönde olduğu görülmektedir.

Duygusal tepki ve objektif bilgi değişkenlerini etkileyen herhangi bir faktörün varlığına rastlanmamıştır.

Araştırmaya yönelik yapılan korelasyon analizi sonucunda diğer tüm koşullar sabit tutulduğunda, geri dönüşüm davranışı ile öznel bilgi (subjektif bilgi), subjektif norm, duysal tepki, sorumluluk, algılanan maliyet ve sonuçların farkındalığı arasında bire-bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

7.1.4. Regresyon Analizi

Gerçekleştirilen çalışmada iki adet çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. İlk olarak bireysel norm, ikinci aşamada ise geri dönüşüm davranışı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

7.1.4.1. Bireysel Norma Etki Eden Faktörler

Bireysel normun bağımlı; sonuçların farkındalığı, sorumluluk, subjektif bilgi, algılanan maliyet, subjektif norm, duygusal tepki ve objektif bilgi değişkenlerinin bağımsız tutulduğu regresyon analizinde $p < 0,01$ noktasında modelin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 7.6: Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

ANOVA ^a					
Model	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Regresyon	149,743	7	21,392	61,689	,000 ^b
Artık Değer	149,804	432	,347		
Toplam	299,546	439			

Tablo 7.7: Bireysel Normun Bağımlı Değişken Olduğu Regresyon Analizi

Katsayılar ^a					
Model	β	Standart Hata	Beta	t	Anlamlılık Düzeyi
(Sabit)	,185	,277		,670	,503
Sonuçların Farkındalığı	,395	,050	,335	7,919	,000
Sorumluluğun Kabulü	,133	,034	,149	3,910	,000
Subjektif Bilgi	,207	,036	,221	5,835	,000
Algılanan Maliyet	-,173	,033	-,191	-5,300	,000
Subjektif Norm	,148	,039	,146	3,800	,000
Duygusal Tepki	,195	,055	,145	3,581	,000
Objektif Bilgi	-,002	,010	-,007	-,204	,839

a. Bağımlı Değişken: Bireysel Norm

Katsayı tablosu incelendiğinde, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- Objektif bilgi haricindeki bütün değişkenlerin bireysel norm ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.
- Sonuçların farkındalığının bireysel norm üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (β : ,335; $p < 0,01$). Bu nedenle $H3$ hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir.

- Sorumluluk değişkenin bireysel norm üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (β : ,149; $p<0,01$). Bu çerçevede $H2$ hipotezinin desteklendiği görülmektedir.
- Subjektif bilginin bireysel norm üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β : ,221; $p<0,01$). Bu sebeple, $H8$ hipotezi kabul edilmektedir.
- Algılanan maliyetin bireysel norm üzerindeki olumsuz etkisi tabloda yer almaktadır (β :-,191; $p<0,01$). Bu nedenle, hipotezde de negatif yönlü etkinin varlığından söz eden $H6$ hipotezi desteklenmiştir.
- Subjektif normun bireysel norm üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (β : ,146; $p<0,01$). Bu nedenle, $H4$ hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.
- Duygusal tepkinin bireysel norm üzerinde olumlu etkisi vardır (β : ,145; $p<0,01$). Bu doğrultuda $H12$ hipotezi kabul edilmektedir.
- Objektif bilginin bireysel norm üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin var olduğu görülmemiştir ($p>0,05$). Bu sebeple $H10$ hipotezi desteklenmemiştir.

Araştırmanın modeline dahil edilen bağımsız değişkenlerin bireysel norma etki eden faktörlere yönelik varyansın yaklaşık olarak %49'unu açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 7.8: Modelin Özeti

Modelin Özeti				
Model	R	R^2	Açıklanan Varyans	Standart Hata Tahmini
	,707 ^a	,500	,492	,58887

7.1.4.2. Geri Dönüşüm Davranışına Etki Eden Faktörler

Geri dönüşüm davranışının bağımlı; bireysel norm, subjektif bilgi, algılanan maliyet, subjektif norm, duygusal tepki ve objektif bilgi değişkenlerinin bağımsız tutulduğu regresyon analizinde $p < 0,01$ noktasında modelin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 7.9: Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

ANOVA ^a						
Model		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Sig.
	Regresyon	161,767	6	26,961	34,631	,000 ^b
	Artık Değer	337,105	433	,779		
	Toplam	498,871	439			

Tablo 7.10: Geri Dönüşüm Davranışının Bağımlı Değişken Olduğu Regresyon Analizi

Katsayılar ^a					
Model	β	Standart Hata	Beta	t	Anlamlılık Düzeyi
(Sabit)	1,292	,402		3,211	,001
Bireysel Norm	,227	,064	,176	3,534	,000
Subjektif Bilgi	,422	,055	,348	7,645	,000
Algılanan Maliyet	-,260	,049	-,223	-5,320	,000
Subjektif Norm	,043	,059	,033	,722	,471
Duygusal Tepki	-,033	,079	-,019	-,421	,674
Objektif Bilgi	-,001	,015	-,003	-,065	,948

a. Bağımlı Değişken: Geri Dönüşüm

Analiz tablosu incelendiğinde, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

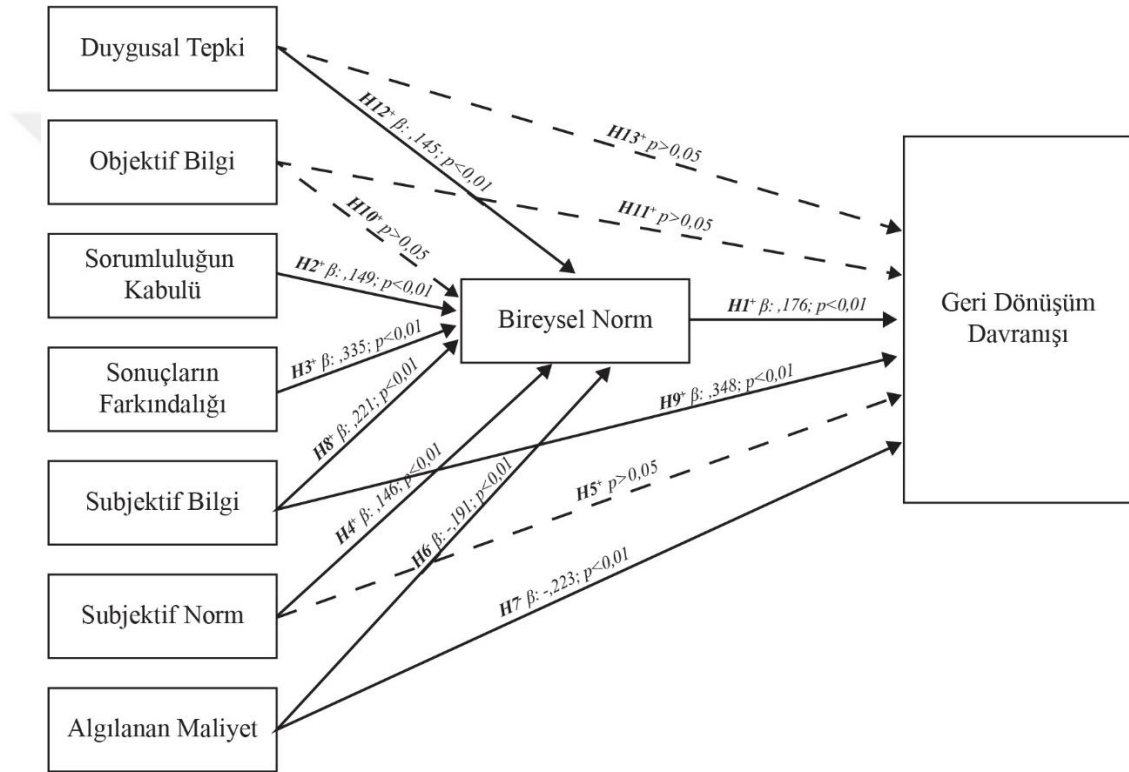
- Objektif bilgi, duygusal tepki ve sübjektif normun geri dönüşüm davranışı üzerinde direkt olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir. Diğer taraftan bireysel norm, sübjektif bilgi ve algılanan maliyet faktörlerinin geri dönüşüm davranışı üzerinde ($p<0,01$) anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.
- Bireysel normun geri dönüşüm davranışı üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır ($\beta: ,176$ $p<0,01$). Bu çerçevede $H1$ hipotezinin desteklendiği görülmektedir.
- Sübjektif bilginin geri dönüşüm davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta: ,348$; $p<0,01$). Bu sebeple, $H9$ hipotezi kabul edilmektedir.
- Algılanan maliyetin geri dönüşüm davranışı üzerindeki olumsuz etkisi tabloda yer almaktadır ($\beta:-,223$; $p<0,01$). Bu nedenle, hipotezde de negatif yönlü etkinin varlığından söz eden $H7$ hipotezi desteklenmiştir.
- Sübjektif normun geri dönüşüm davranışı üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin var olduğu görülmemiştir ($p>0,05$). Bunun sonucunda $H5$ hipotezi desteklenmemiştir.
- Duygusal tepkinin geri dönüşüm davranışı üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin var olduğu görülmemiştir ($p>0,05$). Bu çerçevede $H13$ hipotezi desteklenmemiştir.
- Objektif bilginin geri dönüşüm davranışı üzerinde anlamlı düzeyde etkisinin var olduğu görülmemiştir ($p>0,05$). Buna bağlı olarak $H11$ hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 7.11: Modelin Özeti

Modelin Özeti				
Model	R	R ²	Açıklanan Varyans	Standart Hata Tahmini
	,569 ^a	,324	,315	,88235

Araştırmanın modeline dahil edilen bağımsız değişkenlerin geri dönüşüm davranışına etki eden faktörlere yönelik varyansın yaklaşık olarak %31'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda desteklenen ve desteklenemeyen hipotezler **Şekil 7.1'** de gösterilmiştir. Şekildeki sürekli kalın çizgi oklar desteklenen hipotezleri; kesik çizgili oklar ise desteklenmeyen hipotezleri temsil etmektedir.

Şekil 7.1: Model Sonuç Şeması

Tablo 7.12: Hipotezler ve Sonuç

	<i>Hipotez</i>	<i>Sonuç</i>
H1	<i>Bireysel norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H2	<i>Sorumluluğun kabulü, bireysel normu olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H3	<i>Sonuçların farkındalığı bireysel normu olumlu etkiler</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H4	<i>Subjektif norm bireysel normu olumlu etkiler</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H5	<i>Subjektif norm geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmemiştir</i>
H6	<i>Algılanan maliyet bireysel normu olumsuz etkiler</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H7	<i>Algılanan maliyet geri dönüşüm davranışını olumsuz etkiler</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H8	<i>Subjektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H9	<i>Subjektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H10	<i>Objektif bilgi bireysel normu olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmemiştir</i>
H11	<i>Objektif bilgi geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmemiştir</i>
H12	<i>Duygusal tepki bireysel normu olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmiştir</i>
H13	<i>Duygusal tepki geri dönüşüm davranışını olumlu etkiler.</i>	<i>Desteklenmemiştir</i>

8. SONUÇ

Gerçekleştirilen tez çalışmasında genç tüketicilerin geri dönüşüm davranışına etki eden faktörlerin neler olduğuna dair genel bir bakış sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda hipotezler geliştirilmiş ve anket verileri gerekli analizlere tabi tutulmuştur. Elde edilen nihai bilgiler, aşağıdaki bölümde tartışılmıştır ve daha temiz bir gelecek adına, bölüm içerisinde birtakım öneriye yer verilmiştir.

8.1. Bireysel Norma Etki Eden Faktörlerin Değerlendirmesi

Bireysel normun bağımlı değişken olduğu regresyon analizinde; sonuçların farkındalığı, sorumluluk, subjektif bilgi, algılanan maliyet, subjektif norm, duygusal tepki ve objektif bilgi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Sonuçların farkındalığı en yüksek etki gücüne ve pozitif yönlü bir doğrusallığa sahiptir ($\beta: ,335; p<0,01$). Bu bağlamda, diğer bütün değişkenler sabit tutulduğunda, sonuçların farkındalığındaki 1 birimlik değişim bireysel normda ,395 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gerçekleştirdiği yahut gerçekleştirmediği eylemlerden dolayı ortaya çıkabilecek neticelerin farkında olan birey, sonuçların farkındalığına sahip birey, farkındalık seviyesi arttıkça buna paralel olarak içsel bir norm oluşturacak ve bireysel normunu aynı doğrultuda arttıracaktır. Bu nedenle, konuya yönelik bireylerin farkındalık seviyelerinin arttırılması, konuya dair konferans yahut bilgilendirme gibi çeşitli çalışmalar ile, geri dönüşüm davranışının gerçekleşmesi açısından önem arz etmektedir.

Sorumluluk faktörünün bireysel norma etkisi incelendiğinde, ilişkinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sorumluluk seviyesi yüksek bireylerin bireysel normlarının da yüksek olacağı çıkarımı yapılabilir. Öyle ki, eylemlerinden doğacak olan neticelerin sorumluluğunu üstlenen bireyler, buna yönelik bireysel norm geliştirecektir ve bu oran sorumluluğun artışıyla aynı oranda artış gösterecektir. Sorumluluk bilinci yüksek bireylerin filizlenmesinde yol gösterici çalışmaların yapılması, daha yeşil bir çevre için etkin bir adım olacaktır. Bunlara ağaç dikme etkinlikleri, doğa yürüyüşleri ve piknikler gibi doğayla bağ kurmaya yönelik etkinlikler örnek verilebilir. Zira sevgi bağı bulunan her olguda, onu korumaya ve varlığını sürdürmeye dair emek de beraberinde gelecektir. Bu sorumluluğu üstlenmek;

ancak doğayı anlamak, inanmak, saygı duymak ve korumak için emek harcamakla gerçekleşebilir.

Algılanan maliyetin etkisi incelendiğinde ise, bireysel normu negatif yönde etkilediği görülmüştür. Öyle ki, birey gerçekleştireceği eylemleri fazla güç ya da zorlu olarak algıladığında içsel olarak olumsuz bir norm geliştirmektedir ve harekete geçme noktasında isteksiz / gönülsüz olacaktır. Diğer taraftan, bireyin algıladığı maliyet ne kadar az olursa, davranışa yönelik geliştireceği kişisel norm o derece yüksek olacaktır.

Sosyal çevrenin birey üzerindeki etkisini tanımlayan subjektif norm değişkeninin, bireyin ahlaki değerlerini tanımlayan bireysel norm üzerindeki etkisi incelendiğinde, pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Sosyal çevre baskısını yoğun olarak hisseden bireylerin istenilen / beklenen davranışa dair daha ılımlı bir yaklaşım sergileyeceği ve pozitif bir yönelmeye sahip olacağı söylenebilir. Yani, sosyal çevresi tarafından kabul gören davranışların bireyde içsel norm geliştirmesi açısından etkisi bulunmaktadır. Zira, toplum tarafından beklenen davranışlar, bireydeki ahlaki istekliliği de o yönde etkileyecektir.

Duygusal tepki değişkeni ile bireysel norm arasındaki ilişki incelendiğinde, duyguların bireysel norm üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Öyle ki, istenilen çevreci davranışlara yönelik baskın duygu durumuna sahip birey, olmayanlara yahut daha az olanlara kıyasla daha fazla bireysel norm geliştirecek ve davranışı sergileme olasılığı daha yüksek olacaktır.

Son olarak, gerçek bilgi seviyesinin ölçüldüğü objektif bilgi değişkeninin bireysel norm üzerindeki etkisi incelendiğinde, anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

8.2. Geri Dönüşüm Davranışına Etki Eden Faktörlerin Değerlendirmesi

Geri dönüşüm davranışının bağımlı değişken olduğu regresyon analizinde; bireysel norm, subjektif bilgi, algılanan maliyet, subjektif norm, duygusal tepki ve objektif bilgi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Buna göre, bireysel norm geri dönüşüm davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Geri dönüşüm davranışında bulunacak olan bireyin bireysel norm geliştirdiği takdirde davranışta bulunma olasılıklarının daha muhtemel olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, kişinin sahip olduğuna inandığı bilgi seviyesini ölçmeye yarayan subjektif norm değişkeninin geri dönüşüm davranışına olan etkisi incelendiğinde pozitif bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Geri dönüşüme dair bilgisi olduğuna inanan / düşünen bireylerin davranışı sergilemede daha gönüllü olduğu söylenebilir.

Algılanan maliyetin geri dönüşüm davranışına olan etkisi incelendiğinde, bu etkinin davranışı pasifleştirdiği görülmüştür. Öyle ki, atıkların ayrıştırılmasını zahmetli gören, uygun ortama sahip olmadığını düşünen / sahip ol (a)mayan yahut geri dönüşüm noktasına götürmeyi fazla maliyetli algılayan kişi, bu davranışı sergilemekte çekingen bir tavır sergileyecektir. Bu sebeple, geri dönüşüm konteynerlerinin kolay ulaşılabilir olması bireyin maliyeti daha düşük algılamasına yarayacak, bu durum da istenilen davranışın eyleme dönüşmesinde katkı sağlayacaktır.

Subjektif bilgi, duygusal tepki ve objektif bilginin geri dönüşüm davranışına doğrudan bir etkisinin bulunmadığı da elde edilen bulgular arasındadır.

8.3. Sonuçların Genel Değerlendirmesi

Gerçekleştirilen çalışmada araştırmanın temelini oluşturan Norm Aktivasyon Teorisi desteklenmiş, buna ek olarak normun aktive olmasında etkili olan bazı ek faktörlerin olduğu da açıkça görülmüştür.

Bireylerin eylemlerinin sonucunda ortaya çıkacak olumlu ya da olumsuz etkilerin farkında olması, diğer canlılar açısından ciddi problemler yaratacağının bilincinde olması yahut atıkların ayrıştırılmamasının önemli çevresel problemlere neden olacağına dair içgörüyü sahip olması bireysel normu aktive etmektedir. Buna ek olarak, eylemleri neticesinde doğacak olumsuzlukların farkında olup bu sorumluluğu üstlenen genç yetişkin bireyler, geri dönüşümü zor ve uğraştırıcı bulsa dahi kendini zorunlu hissedecek ve içsel bir norm geliştirecektir.

Bir diğer neticede, algılanan maliyet faktörünün geri dönüşüm davranışını doğrudan ve bireysel norm aracılığıyla olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Birey, atıkların ayrıştırılmasını çok zahmet isteyen bir eylem olarak gördüğünde, geri dönüşüm tesislerinin uzak olması durumunda ya da bunun zaman alıcı bir eylem olduğunu düşündüğünde davranışı daha maliyetli algılamasına neden olacaktır. Bu durumda geri dönüşüm davranışı sergileme olasılığı da o derece azalacaktır. Zira geri dönüşüm; zaman, emek ve çaba gerektiren bir davranıştır. Bu nedenle birçok birey tarafından algısal bağlamda zorlayıcı ve zahmetli olarak görülebilir. Diekmann ve

Preisendörfer (2003), araştırması sonucunda çevreye karşı pozitif tutumların genellikle bireyler için düşük maliyetli ve konforlarından ödün vermeyecek düzeyde iken sergilendiğini tespit etmiştir. Evlerde fazladan yanan ışıkların kapatılması, su kullanım miktarına dikkat edilmesi veya fazla ürün tüketiminin sınırlandırılması az maliyet gerektirirken çöplerin ayrıştırılması, atıkların geri dönüşüm noktalarına teslim edilmesi ya da organik atıkların kompostlaştırılması fazla maliyet gerektiren davranışlara örnek verilebilir. İyimser bir yaklaşımla, eylem boyutu fark etmeksizin devamlı ve istikrarlı bir şekilde eylemleşen çevreci davranışların zaman içerisinde kazanılan alışkanlıklara dönüşmesiyle kayda değer sonuçlar elde edilebilir. Zira Clear (2018), alışkanlıkları düşünmeden sürekli bir şekilde gerçekleştirdiğimiz eylemler olarak tanımlamaktadır ve gündelik hayatımızda gerçekleştireceğimiz %1'lik değişim, çevre açısından büyük bir fark yaratabilir.

Davies ve meslektaşlarına göre (2002), geri dönüşüm davranışında bulunmayan bireyler, davranışın maliyetini oldukça yüksek bir düzeyde algılar ve bu davranışı gerçekleştirebilmek için geri dönüşümün görünür, ödüllendirici ve uygun olmasını beklerler. Mevcut yazında bu yaklaşımı destekler nitelikte çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Burgess ve meslektaşları (1971), çocuklara çöpleri toplaması karşılığında para veya sinema bileti ödülünü teklif ederek çocukları geri dönüşüm davranışına motive etmiştir. Aynı şekilde çeşitli küçük ödüller karşılığında bireyleri orman kamp alanındaki (Burgess et al., 1972), denetimsiz orman hizmetleri bölgesindeki (Powers et al., 1973) ya da avludaki (Champan and Risley, 1974) çöpleri toplamaya teşvik etmiştir. Bu kapsamda ödül sisteminin geçerli bir motivasyon yöntemi olduğu, algının direncini yok ederek eylemi güdülediği söylenebilir. Diğer taraftan Damiano (2013), geri dönüşüm yapmayanlardan alınan fazla atık vergisinin, geri dönüşüm davranışı üzerine hiçbir etkisinin bulunmadığını belirtmiştir. Buna göre, çevreci davranışlar doğrudan gönüllü bir şekilde yapılmakta ve ceza uygulaması işe yaramamaktadır. Ortaya çıkan iki farklı yaklaşım sonucunda, ödül – ceza yönteminin kısa bir süre uygulandığı takdirde, çevreci eylemlerin gönüllü olarak yapılacak seviyeye gelme sürecinde geçici bir çözüm olabileceği yorumu yapılabilir.

Duygusal tepki ve subjektif normun geri dönüşüm davranışına olan etkisi incelendiğinde ise, herhangi bir anlamlılık söz konusu değil iken, bireysel norm ile davranış dolaylı olarak etkilediği görülmüştür. Bu nedenle geri dönüşüm davranışına etki eden faktörler içerisinde bireysel normun duygusal tepki ve subjektif norma aracılık ettiği tespit edilmiştir. Bu demektir ki, atıkların çevreye verdiği zararlara

yönelik sinir, üzüntü yahut endişe duyan kişi, ahlaki (içsel) bir norm geliştirmektedir ve bu normun aracılığıyla davranış gerçekleşmektedir. Aynı şekilde sosyal çevresi tarafından geri dönüşüm davranışında bulunması beklenen bireylerin ahlaki bir ilke (norm) geliştireceği ve davranışta bulunacağı söylenebilir.

Diğer taraftan duygusal tepkinin geri dönüşüm davranışı üzerinde anlamlı bir etki gücüne sahipken objektif bilginin beklenilen aksine hiçbir etkiye sahip olmaması dikkat çekicidir. Iyer ve Kashyap (2007), bireylerin geri dönüşüme katılımını sağlamak amacıyla teşvik ve bilgi olmak üzere iki müdahale mekanizmasını davranış üzerinde incelemiş; bilgilendirilmelerinin teşviklere kıyasla daha uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu; ancak sonuç itibarıyla iki değişkenin de etkisiz olduğu sonucuna varmıştır. Öyle ki, Kollmuss ve Agyeman (2002), bilgi seviyesindeki artışın çevreci davranışlara etkisinin olmadığını, her ne kadar edinilmesi gereken davranış biçimi olsa dahi bireylerin davranış değişikliğinde zorlanacağını ifade etmiştir. Yapılan başka bir araştırmada ise bireylere et yemenin sağlık, hayvan refahı ve çevresel problem açısından meydana gelen sorunlar hakkında bilgilendirme yapılmış; ancak yine de bireylerin et tüketimine yönelik niyetlerinde herhangi bir azalma olmadığı gözlenmiştir (Bianchi et al., 2018). Kristiansen ve meslektaşları (2020) ise bu sonucu kültürel normlarla bağdaştırmış; bilgili tüketicilerin diyetlerinde değişikliğin ya da diğer çevre yanlısı eğilimlerde kültürel yapıların buna engel olabileceğini (Wynes and Nicholas, 2017) ifade etmiştir. Bu durum, kültürel yapıların yaşanılan coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermesini, her kültüre farklı teknik ve yaklaşımların etkili olabileceğini akla getirmektedir. Ölander ve Thøgersen (2006), bireylerin geri dönüşüm davranışının kişisel özellikleri ve geleneksel yapıları ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade ederek bu yaklaşımı desteklemiştir. Buradan yola çıkarak, bilginin yanı sıra duygusal bir yapıya sahip olan ülkemizde, duyu içerikli oluşumların/kanalların daha geniş kitlelere ulaştırılarak istenilen çevreci davranışların daha fazla görülmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Zira duygular, empati ve yardımseverlik bu topraklar üzerinde etkin bir güce sahiptir. Diğer taraftan bilgi, zaman isteyen bir süreçtir. Daha uzun vadeli bakıldığında kalıcı bir etkiye sahip olabileceği gibi etki süresi de ivedi bir şekilde gerçekleşemeyecektir. Bu nedenle, duygularımızı güdüleyecek oluşumlara maruz kalmak, bilginin edinilme sürecinde bize zaman kazandıracaktır. Boynuna plastik girmiş ve evrimini bu yönde devam ettiren bir deniz canlısı için zaman kritik iken, bu görsele maruz kalan insanlarımızın da ivedilikle harekete geçeceği düşünülebilir.

Elde edilen bir diğer sonuca göre, objektif bilginin geri dönüşüm davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda gerçek bilgi seviyesinin bireylerin davranışlarına yön vermede yeterli bir seviyeye sahip olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan bireyin herhangi bir konuya yönelik yeterli bilgi donanımına sahip olup olmadığına olan inancını tanımlayan subjektif bilginin, geri dönüşüm davranışına etki ettiği görülmüştür. İki farklı bilgi çeşidinin yer aldığı bu tez çalışmasında, objektif bilgi herhangi bir etkiye sahip değil iken subjektif bilginin geri dönüşüm davranışına yön vermesi; bireyin gerçekte ne kadar bildiğinden ziyade ne kadar bildiğine olan inancının davranışa yön verdiğini göstermektedir. Görünürde objektif bilginin geri dönüşüm davranışına etkisinde anlamlı bir ilişkiye rastlanmamasına karşın, farklı bir perspektiften bakıldığında ilişkinin varlığından söz edilebilir. Öyle ki, herhangi bir konuya yönelik edinilen bilgi düzeyinin artış göstermesi, bireyin bildiğine olan inancını pozitif yönde etkileyecek ve bu durum, kişiyi edindiği/inandığı bilgiyi eyleme dökme noktasında motive edecektir. Bu nedenle, her ne kadar bu araştırmada anlamlı bir ilişki bulunmasa da objektif bilginin çeşitli bilişsel ve psikolojik mekanizmalar aracılığıyla subjektif bilginin gelişmesine destek sağlaması olası görünmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, özellikle genç neslin geri dönüşüm davranışına yönelik bilgi düzeyinin arttırılması, daha temiz bir gelecek için büyük önem arz etmektedir.

8.4. Kısıtlamalar

Ülkemizde geri dönüşüm davranışına yönelik sosyal bilimler alanındaki araştırmaların sınırlı olması tez yazım aşamasında bir kısıt oluşturmıştır. Zira her ülkedeki uygulamalı çalışmalar, aynı içeriğe sahip olsa dahi aynı sonucu vermeyebilir. Örneğin refah seviyesi yüksek bir ülkede geri dönüşüm davranışlarının önem seviyesi incelendiğinde çevreci davranışlar önceliğe sahip olabilecek iken, gelişmemiş bir ülkede gereken öneme sahip olmadığı görülebilir. Yahut daha bireysel odaklı bir kültüre sahip ülkede geri dönüşüm yapma seviyesi daha düşük olabilecek iken, özgecil normların baskın olduğu kültürlerde / ülkelerde aynı durum söz konusu olmayabilir. Bu noktada ülkemiz içerisinde gerçekleştirilen çevreci davranış odaklı araştırmaların çokluğu, analize dahil edilecek değişkenlerin daha tutarlı seçilmesine ve alınması gereken önlemlerin neler olabileceğine daha fazla yoğunlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

KAYNAKLAR

- Adomaviciute K., (2013), "Relationship between utilitarian and hedonic consumer behavior and socially responsible consumption", *Economics and Management*, 18 (4), 754-760.
- Aertsens J., Verbeke W., Mondelaers K., Van Huylenbroeck G., (2009), "Personal determinants of organic food consumption: a review", *British Food Journal*, 111 (10), 1140-1167.
- Agarwal M., (1990), "Book Reviews", *International Studies*, 27 (3), 280-281.
- Ajzen I., (1985), "From intentions to actions: A theory of planned behavior". In: J. Kuhl, J. Beckmann, Editors, "Action control", Springer.
- Ajzen I., (1991), "The Theory of Planned Behaviour", *Organization Behaviour and Human Decision Process*, 50, 179-211.
- Ajzen I., Driver B. L., (1992), "Application of the theory of planned behavior to leisure choice", *Journal of Leisure Research*, 24 (3), 207-224.
- Ajzen I., Madden, T., (1986), "Predictions of Goal-Directed Behaviour: Attitudes, Intentions and Perceived Behavioral Control", *Journal of Experimental Social Psychology*, 22, 453-474.
- Ajzen I., (2011), "The theory of planned behaviour: Reactions and reflections", *Psychology & Health*, 26 (9), 1113-1127.
- Akdoğan A. A., Güleç Solak S., (2005), "Belediyelerde katı atık yönetimi ve il belediyelerinde gerçekleştirilen ampirik bir araştırma", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14 (4), 51-78.
- Akın M., Akın G., (2007), "Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzaları ve Su Kirliliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47 (2), 105-118.
- Akil A. M., Johar F., Siong H. C., (2015), "Household participation in recycling programs: A case study from Malaysia", *Jurnal Tataloka*, 17 (2), 64-78.
- Akkol M. L., (2019), "Kentleşme ve Çevre Sorunları". In: A. Arslan, B. Akhan, G. Sayılow, Editors, "Sağlık-Toplum- Bilim 4", Paradigma Akademi.
- Albarracin D., Ajzen I., (2007), "Predicting and changing behavior: A reasoned action approach". In: I. Ajzen, D. Albarracin, R. Hornik, Editors, "Prediction and Change of Health Behavior: Applying the Reasoned Action Approach". Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Alsaad A. K., (2021), "Ethical judgment, subjective norms, and ethical consumption: The moderating role of moral certainty", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59, 102380.

Alsmadi S., (2007), "Green marketing and the concern over the environment: measuring environmental consciousness of Jordanian consumers", *Journal of Promotion Management*, 13 (3-4), 339-361.

Altuntop E., Bozlu H., Karabıyık E., (2014), "Evsel atıkların ekonomiye kazandırılması: TR62 (Adana, Mersin) bölgesi", *Çukurova Kalkınma Ajansı*.

Amiri P., Ghofranipour F., Ahmadi F., Hosseinpanah F., Montazeri A., Jalali-Farahani S., Rastegarpour A., (2011), "Barriers to a healthy lifestyle among obese adolescents: a qualitative study from Iran", *International Journal of Public Health*, 56 (2), 181-189.

Antil J. H., (1984), "Socially Responsible Consumers: Profile and Implications for Public Policy", *Journal of Macromarketing*, 4 (2), 18-39.

Aracıoğlu B., Tatlıdil R., (2009), "Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Çevre Bilincinin Etkileri", *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 435-461.

Arcury T. A., (1990), "Environmental attitude and environmental knowledge", *Human Organisation*, 49 (4), 300-304.

Armağan B., Demir İ., Demir Ö., Gök N., (2006), "Katı Atıkların Ekonomide Değerlendirilmesi", İTO Yayınları.

Armitage C. J., Conner M., (1999), "Distinguishing perceptions of control from self-efficacy: Predicting consumption of a low-fat diet using the theory of planned behavior 1. *Journal of applied social psychology*", 29 (1), 72-90.

Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., (2005), "Social Psychology", 5th Edition, Pearson.

Ay U., (2017), "Çevreci Tüketim Davranışlarının Değer-İnanç-Norm Kuramı Temelinde İncelenmesi". *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 1-33.

Balderjahn I., (1988), "Personality variables and environmental attitudes as predictors of ecologically responsible consumption patterns", *Journal of Business Research*, 17, 51-56.

Bamberg S., Hunecke M., Blöbaum A., (2007), "Social context, personal norms and the use of public transportation: Two field studies", *Journal of Environmental Psychology*, 27 (3), 190-203.

Bamberg S., Möser G., (2007), "Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour", *Journal of environmental psychology*, 27 (1), 14-25.

Bandura A., (1989), "Human agency in social cognitive theory", *American Psychologist*, 44 (9), 1175-1184.

Bang H. K., Ellinger A. E., Hadjimarcou J., Traichal P. A., (2000), "Consumer concern, knowledge, belief, and attitude toward renewable energy: An application of the reasoned action theory", *Psychology & Marketing*, 17 (6), 449-468.

Bansal H. S., (2002), "Investigating Interactive Effects in the Theory of Planned Behavior in a Service-Provider Switching Context", *Psychology and Marketing*, 19 (5), 407-425.

Barnett C., Cafaro P., Newholm T., (2005), "Philosophy and Ethical Consumption". In: R. Harrison, T. Newholm, D. Shaw, Editors, "The Ethical Consumer", Sage Publication.

Barone C., Aguirre-Deandreis A. I., Trickett E. J., (1991), "Means-ends problem-solving skills, life stress, and social support as mediators of adjustment in the normative transition to high school", *American Journal of Community Psychology*, 19 (2), 207-225.

Barr S., (2007), "Factors influencing environmental attitudes and behaviors: A UK case study of household waste management", *Environment and Behavior*, 39, 435-473.

Barr S., Gilg A. W., Ford N. J., (2001), "Differences between household waste reduction, reuse and recycling behaviour: a study of reported behaviours, intentions and explanatory variables", *Environmental & Waste Management*, 4 (2), 69-82.

Barr, S., (2007), "Factors Influencing Environmental Attitudes and Behaviors: A UK Case Study of Household Waste Management", *Environment and Behavior*, 39 (4), 435-473.

Bartone C. R., (1991), "Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas", *Waste Management & Research*, 9 (1), 525-536.

Beck U., (1992), "From industrial society to the risk society: Questions of survival, social structure and ecological enlightenment", *Theory, Culture & Society*, 9 (1), 97-123.

Berger I. E., Corbin, R. M., (1992), "Perceived Consumer Effectiveness and Faith in Others as Moderators of Environmentally Responsible Behaviors", *Journal of Public Policy & Marketing*, 11(2), 79-89.

Bettman J. R., Park C. W., (1980), "Effects of prior knowledge and experience and phase of the choice process on consumer decision processes: A protocol analysis", *Journal of Consumer Research*, 7 (3), 234-248.

Bianchi F., Dorsel C., Garnett E., Aveyard P., Jebb S. A., (2018), "Interventions targeting conscious determinants of human behaviour to reduce the demand for meat:

a systematic review with qualitative comparative analysis”, *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 15 (1), 1-25.

Biel A., Von Borgstede, C., Dahlstrand U., (1999), “Norm perception and cooperation in large scale social dilemmas”. In: M. Foddy, M. Smithson, S. Schneider, M. A. Hogg, Editors, “Resolving social dilemmas: Dynamic, Structural, and Intergroup Aspects”, Psychology Press.

BİK, (2017). Basın İlan Kurumu, <http://www.bik.gov.tr/bakanlik-acikladi-2019da-ucretli-olacak/> (Erişim Tarihi: 20/04/2021)

Boldero J., (1995), “The prediction of household recycling of newspapers: The role of attitudes, intentions, and situational factors”, *Journal of Applied Social Psychology*, 25 (5), 440-462.

Bratt C., (1999), “The impact of norms and assumed consequences on recycling behavior”, *Environment and Behavior*, 31 (5), 630-656.

Brown H. S., Vergragt P. J., (2016), “From consumerism to wellbeing: toward a cultural transition?”, *Journal of Cleaner Production*, 132, 308-317.

Brucks M., (1985), “The Effects of Product Class Knowledge on Information Search Behavior”, *Journal of Consumer Research*, 12 (1), 1-16.

Brusdal R., Langeby A., (2000), “Raving hedonists or environmentally concerned? Youth in Norway”. UNEP/UNESCO Expert Workshop on Youth, Sustainable Consumption Patterns and Life Styles, 105-140, Paris, France.

Buğday E. B., (2015), “Bilinçli tüketici ölçeği geliştirme çalışması”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buğday E. B., Babaoğlu M., (2016), “Bilinçli tüketim kavramının boyutları: bilinçli tüketim davranışının yeniden tanımlanması”, *Sosyoekonomi*, 24 (30), 187-206.

Burgess R. L., Clark R. N., Hendee J. C., (1971), “An Experimental Analysis Of Anti-Litter Procedures”, *Journal of Applied Behavior Analysis*, 4 (2), 71-75.

Burn S. M., Oskamp S., (1986), “Increasing community recycling with persuasive communication and public commitment”, *Journal of Applied Social Psychology*, 16 (1), 29-41.

Buttel F. H., (1979), “Age and environmental concern a multivariate analysis”, *Youth & Society*, 10 (3), 237-256.

Buttel F. H., Flinn W. L., (1976), “Environmental politics: the structuring of partisan and ideological cleavages in mass environmental attitudes”, *Sociological Quarterly* 17, 477-490.

Chambers N., Simmons C., Wackernagel M., (2014), “Sharing nature's interest: ecological footprints as an indicator of sustainability”, Routledge.

Chan K., (1998), "Mass communication and pro-environmental behavior: Waste recycling in Hong Kong", *Journal of Environmental Management*, 52 (4), 317-325.

Chapman C., Risley T. R., (1974), "Anti-Litter Procedures in an Urban High-Density Area". *Journal of Applied Behavior Analysis*, 7, 377-383.

Chawla L., (1999), "Life paths into effective environmental action", *The Journal of Environmental Education*, 31 (1), 15-26.

Chen M. F., Tung P. J., (2009), "The moderating effect of perceived lack of facilities on consumers' recycling intentions", *Environment and Behavior*, 42 (6), 824-844.

Cheung R., Vogel D., (2013), "Predicting user acceptance of collaborative technologies: An extension of the technology acceptance model for e-learning", *Computers & Education*, 63, 160-175.

Cheung S. F., Chan D. K. S., Wong Z. S. Y., (1999), "Reexamining the theory of planned behavior in understanding wastepaper recycling", *Environment and Behavior*, 31 (5), 587-612.

Chiou J. S., (1998), "The effects of attitude, subjective norm, and perceived behavioral control on consumers' purchase intentions: The moderating effects of product knowledge and attention to social comparison information", *Proc. Natl. Sci. Council. ROC (C)*, 9 (2), 298-308.

Cho Y. N., Thyroff A., Rapert M. I., Park S. Y., Lee H. J., (2013), "To be or not to be green: Exploring individualism and collectivism as antecedents of environmental behavior", *Journal of Business Research*, 66 (8), 1052-1059.

Clark R. N., Burgess R. L., Hendee J. C., (1972), "The Development of Anti-Utter Behavior in A Forest Campground", *Journal of Applied Behavior Analysis*, 5 (1), 1-5.

Clear J., (2018), "Atomic Habits: An Easy & Proven Way to Build Good Habits & Break Bad Ones", Illustrated Edition, Avery.

Cohen M. J., (2001), "The emergent environmental policy discourse on sustainable consumption". In: M. J. Cohen, J. Murphy, Editors, "Exploring sustainable consumption", Pergamon.

Cohen M., Murphy J., (2001), "Exploring Sustainable Consumption: Environmental Policy and the Social Sciences", Elsevier.

Comber R., Thieme A., (2013), "Designing beyond habit: opening space for improved recycling and food waste behaviors through processes of persuasion, social influence and aversive affect", *Personal and Ubiquitous Computing*, 17 (6), 1197-1210.

Conner M., Armitage C. J., (1998), "Extending the theory of planned behavior: A review and avenues for further research", *Journal of Applied Social Psychology*, 28 (15), 1429-1464.

Conner M., Black K., Stratton P., (1998), “Understanding drug compliance in a psychiatric population: an application of the Theory of Planned Behaviour”, *Psychology, Health & Medicine*, 3 (3), 337-344.

Cooper-Martin E., Holbrook M. B., (1993), “Ethical Consumption Experiences and Ethical Space”, *Advances in Consumer Research*, 20 (1), 113–118.

Cordano M., Welcomer S., Scherer R. F., Pradenas L., Parada V., (2011), “A cross-cultural assessment of three theories of pro-environmental behavior: A comparison between business students of Chile and the United States”, *Environment and Behavior*, 43 (5), 634-657.

Crane A., (1997), “The dynamics of marketing ethical products: A cultural perspective”, *Journal of Marketing Management*, 13 (6), 561-577.

Crano W. D., Prislin R., (2006), “Attitudes and persuasion”, *Annual Review of Psychology*, 57 (1), 345-374.

Çabuk B., Karacaoğlu Ö. C., (2003), “Üniversiteli öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1), 189-198.

Çabuk S., Nakıboğlu B., Keleş C., (2008), “Tüketicilerin Yeşil (Ürün) Satın Alma Davranışlarının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 85-102.

Çelik A., Küçük A., (2020), “Tüketim Toplumunun Çevre Sorunlarına Etkileri”, *Econharran*, 4 (5), 1-22.

Çoban A., Kılıç S., (2009), “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevreye Yönelik Politikaları: Konya Selçuklu Belediyesi SELKAP Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 117-130.

Davies J., Foxall G. R., Pallister J., (2002), “Beyond the intention-behaviour mythology: an integrated model of recycling”, *Marketing Theory*, 2 (1), 29-113.

De Groot J. I., Steg L., (2009), “Morality and prosocial behavior: The role of awareness, responsibility, and norms in the norm activation model”, *The Journal of Social Psychology*, 149 (4), 425-449.

De Young R., (1986), “Some psychological aspects of recycling: the structure of conservation-satisfactions”, *Environment and Behavior*, 18 (4), 435-449.

De Young R., (1988), “Exploring the difference between recyclers and non-recyclers: The role of information”, *Journal of Environmental Systems*, 18 (4), 341-35.

De Young R., (1990), “Recycling as appropriate behavior: a review of survey data from selected recycling education programs in Michigan”, *Resources Conservation and Recycling*, 3 (4), 253-266.

Demir Erbil D., Babaoğlu, M., (2019), “Sürdürülebilir / Yeşil Tüketim Çerçevesinde Bazı Pazarlama Uygulamaları ve Tüketici Davranışları”, Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi, 1–29.

Demirbaş A., (2008), “Production of Biodiesel from Algae Oils”, *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 31 (2), 163-168.

Derksen L., Gartrell J., (1993), “The social context of recycling”, *American Sociological Review*, 58 (3), 434-442.

Dervişoğlu S., Menzel S., Soran H., Bögeholz S., (2009), “Değerler, inançlar ve problem algısının biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik kişisel normlara etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37 (37), 50-59.

Dhar, T., Baylis K., (2011), “Fast-food consumption and the ban on advertising targeting children: the Quebec experience”, *Journal of Marketing Research*, 48 (5), 799-813.

Dhindaw J., (2004), “Developing A Framework Of Best Practices For Sustainable Solid Waste Management In Small Tourist Islands”, Master's thesis, University of Cincinnati.

Diamantopoulos A., Schlegelmilch B. B., Sinkovics R. R., Bohlen G. M., (2003), “Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation”, *Journal of Business Research*, 56 (6), 465-480.

Diekmann A., Preisendörfer P., (2003), “Green and greenback: The behavioral effects of environmental attitudes in low-cost and high-cost situations”, *Rationality and Society*, 15 (4), 441-472.

Dolan P., (2002), “The sustainability of “sustainable consumption”, *Journal of Macromarketing*, 22 (2), 170-181.

Domina T., Koch K., (2002), “Convenience and frequency of recycling: Implications for including textiles in curbside recycling programs”, *Environment and Behavior*, 34 (2), 216-238.

Duhan D. F., Johnson S. D., Wilcox J. B., Harrell G. D., (1997), “Influences on consumer use of word-of-mouth recommendation sources”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25 (4), 283-295.

Dunlap R. E., Van Liere K. D., (1978), “The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument And Preliminary Results”, *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

Dunlap R. E., Van Liere K. D., Mertig A. G., Jones R. E., (2000), “New trends in measuring environmental attitudes: measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale”, *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.

Dursun İ., (2020a), “Çevreci tüketime yönelik sosyal pazarlama kampanyalarında bölümlendirme kriteri olarak yaş”, Turkish Studies- Social, 15(2), 185-200.

Dursun İ., (2020b), “Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesi Uygulamasına Gösterilen Tutumsal ve Davranışsal Desteğin Açıklanmasına Yönelik Model Önerisi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (1), 129-148.

Dursun İ., Gündüz S., (2016), “Türkiye’de Sorumlu Tüketim Davranışı Üzerine Araştırmalar: Ulusal Makaleler ve Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Derleme/Responsible Consumption Researches in Turkey: A Review on National Studies and Dissertations”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (4), 1365-1391.

Ehrampoush M. H., Moghadam M. B., (2005), “Survey of knowledge, attitude and practice of Yazd University of Medical Sciences students about solid wastes disposal and recycling”, Journal of Environmental Health Science & Engineering, 2 (2), 26-30.

Ekere W., Mugisha J., Drake L., (2009), “Factors influencing waste separation and utilization among households in the Lake Victoria crescent, Uganda”, Waste Management, 29 (12), 3047-3051.

Elibol G. C., Bezci İ., Türkkan V. D., Varol A., (2018), “Mobilya Tasarımında Yeniden Kullanım: Tasarımdan Üretime Dönüşüm”, Art-e Sanat Dergisi, 11 (21), 134-156.

Ellen P. S., Wiener J. L., Cobb-Walgren C., (1991), “The role of perceived consumer effectiveness in motivating environmentally conscious behaviors”, Journal of Public Policy & Marketing, 10 (2), 102-117.

EPA, (1989), “Management of Hazardous Wastes from Educational Institutions”, U.S. Environmental Protection Agency Office of Solid Waste, Washington, D.C., USA, 26 April.

Erasmus J. H., (1979), “Glass recovery in the Netherlands”, Proceedings Conference Recycling Berlin, 839-846, Berlin, Germany.

Evans L., Maio G. R., Corner A., Hodgetts C. J., Ahmed S. ve Hahn U., (2013), “SelfInterest and Pro-Environmental Behaviour”, Nature Climate Change, 3 (2), 122-125.

Everett J. W., Peirce J. J., (1992), “Social networks, socioeconomic status, and environmental collective action: Residential curbside block leader recycling”, Journal of Environmental Systems, 21 (1), 65-84.

Eymen U. E., (2007), “SPSS 15.0 veri analiz yöntemleri”, İstatistik Merkezi Yayın No: 1.

Fazio R. H., (1986), “How do attitudes guide behavior?”. In: R. M. Sorrentino, E. T. Higgins, Editors, “Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior”, Guilford Press.

Fazio R. H., Chen J. M., McDonel E. C., Sherman S. J., (1982), "Attitude accessibility, attitude-behavior consistency, and the strength of the object-evaluation association", *Journal of Experimental Social Psychology*, 18 (4), 339-357.

Fielding K. S., Head B. W., (2012), "Determinants of young Australians' environmental actions: The role of responsibility attributions, locus of control, knowledge and attitudes", *Environmental Education Research*, 18 (2), 171-186.

Finger M., (1994), "From knowledge to action? Exploring the relationships between environmental experiences, learning, and behavior", *Journal of Social Issues*, 50 (3), 141-160.

Fiorillo D., (2013), "Household waste recycling: national survey evidence from Italy", *Journal of Environmental Planning and Management*, 56 (8), 1125-1151.

Fishbein M., Ajzen I., (1975), "Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research", Addison-Wesley.

Fraj E., Martinez E., (2007), "Ecological Consumer Behaviour: An Empirical Analysis", *International Journal of Consumer Studies*, 31 (1), 26-33.

Frick J., Kaiser F. G., Wilson M., (2004), "Environmental knowledge and conservation behavior: Exploring prevalence and structure in a representative sample", *Personality and Individual Differences*, 37 (8), 1597-1613.

Gamba R. J., Oskamp S., (1994), "Factors Influencing Community Residents' Participation in Commingled Curbside Recycling Programs", *Environment and Behavior*, 26 (5), 587-612.

Gärling T., Fujii S., Gärling A., Jakobsson C., (2003), "Moderating effects of social value orientation on determinants of proenvironmental behavior intention", *Journal of Environmental Psychology*, 23 (1), 1-9.

Geller E. S., Winett R. A., Everett P. B., (1982), "Preserving the environment: New strategies for behavior change", Pergamon.

Geyer R., Jambeck J. R., Law K. L., (2017), "Production, use, and fate of all plastics ever made. *Science advances*", 3 (7), 19-24.

Gifford R., (2014), "Environmental Psychology: Principles and Practice", 5th Edition, Optimal Books.

Godin G., Kok G., (1996), "The theory of planned behavior: a review of its applications to health-related behaviors", *American Journal of Health Promotion*, 11 (2), 87-98.

Gökçe G., Hasanoğlu P., (2015), "Katı Atık Düzenli Depolama Sahalarının ve Vahşi Depolama Alanlarının Islahı ve Bitkilendirilmesi", *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3 (1), 258-271.

Göksu N., Koska A., Erdem M. B., (2017), “X ve Y Kuşaklarının Çevre Dostu Ürünleri Kullanım Eğilimleri”, Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5 (3), 109-122.

Gönüllü M. T., Çelik Z., (2015), “İlköğretim Öğrencilerinin Çevre İçin Zararlı Ambalaj Atıkları Hakkında Farkındalığı (İstanbul Örneği)”, Milli Eğitim Dergisi, 45 (205), 44-63.

Gregg R., (1936), “Voluntary Simplicity”, Visha-Bharati Quarterly, reprinted in Manas in 1974.

Grob A., (1991), “Meinung-verhalten-umwelt: ein psychologisches ursachennetzmodell umweltgerechten Verhaltens”, Peter Lang International Academic Publishers.

Grob A., (1995), “A structural model of environmental attitudes and behavior”, Journal of Environmental Psychology, 15, 209-220.

Grønhøj A., Thøgersen J., (2009), “Like father, like son? Intergenerational transmission of values, attitudes, and behaviours in the environmental domain”, Journal of Environmental Psychology, 29 (4), 414-421.

Guagnano G. A., (2001), “Altruism and market-like behavior: An analysis of willingness to pay for recycled paper products”, Population and Environment, 22 (4), 425-438.

Guarneros V., Narvaez A., Vilar M., (2000), “Consumption in a rapidly changing society: the Mexican case”. UNEP/UNESCO Expert Workshop on Youth, Sustainable Consumption Patterns and Life Styles, 141-166, Paris, France.

Güler Ç., ve Çobanoğlu Z. (1996), “Sağlık Açısından Çöp”, Tıbbi Dökümantasyon Merkezi Toplum Sağlığı Dizisi 14, Ankara.

Gündüzalp A. A., Güven S., (2016), “Atık, çeşitleri, atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketici: Çankaya belediyesi ve semt tüketicileri örneği”, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, 9.

Gürer A., Sakız G., (2018), “Yetişkinlerin Küresel Isınma ile İlgili Bilgi Düzeyleri ve Geri Dönüşüm Farkındalıkları”, Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches, 7 (2), 1364-1391.

Hamasaki K., Horie M., Tokimitsu S., Toda T. Taguchi S., (2001), “Variability in toxicity of the dinoflagellate *Alexandrium tamarense* isolated from Hiroshima Bay, western Japan, as a reflection of changing environmental conditions”, J. Plankton Research, 23, 271–278.

Han H., (2014), “The norm activation model and theory-broadening: Individuals' decision-making on environmentally-responsible convention attendance”, Journal of Environmental Psychology, 40, 462-471.

Hansen U., Schrader U., (1997), "A modern model of consumption for a sustainable society", *Journal of Consumer Policy*, 20 (4), 443-468.

Harland P., Staats H., Wilke H. A., (1999), "Explaining proenvironmental intention and behavior by personal norms and the Theory of Planned Behavior", *Journal of Applied Social Psychology*, 29 (12), 2505-2528.

Haron S. A., Palm L., Yahaya N., (2005), "Towards Sustainable Consumption: An Examination of Environmental Knowledge Among Malaysians", *International Journal Of Consumer Studies*, 29 (5), 426-436.

Hayta A., (2009), "Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 143-151.

Heckler S. E., Childers T. L., Arunachalam R., (1989), "Intergenerational Influences in Adult Buying Behaviors: an Examination of Moderating Factors", *NA- Advances in Consumer Research Volume 16*, Association for Consumer Research, Pages, T. K. Srull, Editor, 276-284, Provo, UT, USA.

Hines J. M., Hungerford H. R., Tomera A. N., (1987), "Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis", *The Journal of Environmental Education*, 18 (2), 1-8.

Ho Y. Y., (2002), "Recycling as a sustainable waste management strategy for Singapore: An investigation to find ways to promote Singaporean's household waste recycling behaviour", *Dissertation*, Lund University.

Hoge D. R., Petrillo G. H., Smith E. I., (1982), "Transmission of religious and social values from parents to teenage children", *Journal of Marriage and the Family*, 44 (3), 569-580.

Honnold J. A., (1984), "Age and environmental concern some specification of effects", *Journal of Environmental Education*, 16 (1) 4-9.

Hoornweg D., Bhada-Tata Perinaz., (2012), "What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management", *Urban development Series*, World Bank.

Hoornweg D., Thomas L., (1999), "What a waste: solid waste management in Asia", *The World Bank*.

Hopper J. R., Nielsen J. M., (1991), "Recycling as altruistic behavior: Normative and behavioral strategies to expand participation in a community recycling program", *Environment and Behavior*, 23 (2), 195-220.

Hornik J., Cheria, J., Madansky M., Narayana C., (1995), "Determinants of recycling behavior: A synthesis of research results", *The Journal of Socio-Economics*, 24 (1), 105-127.

Hunter L. M., Hatch A., Johnson A., (2004), “Cross-national gender variation in environmental behaviors”, *Social Science Quarterly*, 85 (3), 677-694.

Ivanova D., Stadler K., Steen-Olsen K., Wood R., Vita G., Tukker A., Hertwich E. G., (2015), “Environmental Impact Assessment of Household Consumption”, *Journal of Industrial Ecology*, 20, 526–536.

Iyer E. S., Kashyap R. K., (2007), “Consumer recycling: Role of incentives, information, and social class”, *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 6 (1), 32-47.

Jackson T., (2005), “Live Betterby Consuming Less?”, *Journal of Industrial Ecology*, 9 (1-2), 19-36.

Jacobs H. E., Bailey J. S., Crews J. I., (1984), “Development and analysis of a community-based resource recovery program”, *Journal of Applied Behavior Analysis*, 17 (2), 127-145.

Jennings M. E., (2004), “An Instrument to Measure the Recycling Attitudes and Beliefs of Undergraduate Students at a Large Northeastern University”, ERIC Number: ED490679, University of Connecticut, USA.

Joanes T., (2019), “Personal norms in a globalized world: Norm-activation processes and reduced clothing consumption”, *Journal of Cleaner Production*, 212, 941-949.

Johnson C. Y., Bowker, J. M., Cordell, H. K., (2004), “Ethnic variation in environmental belief and behavior: An examination of the new ecological paradigm in a social psychological context”, *Environment and Behavior*, 36 (2), 157-186.

Johnson S., (2012), “UNEP The First 40 Years: A Narrative”, Nairobi: United Nations Environment Programme.

Kahvecioğlu Y., (2004), “Tüketim Toplumu, Çevresel Risk ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Kaiser F. G., Fuhrer U., (2003), “Ecological behavior's dependency on different forms of knowledge”, *Applied Psychology*, 52 (4), 598-613.

KAKY, (1991), Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.

Kals E., Schumacher D., Montada L., (1999), “Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature”, *Environment and Behavior*, 31 (2), 178-202.

Kang S. K., Ağbaba D., (2020), “Niğde Şehrinde Yaşayanların Atık Yemeklik Yağ Toplama Konusunda Bilinç Düzeyi ve Farkındalığını Artırma Önerileri”, *Coğrafya Dergisi*, (40), 1-12.

Karabıçak M., Armağan R., (2004), “Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 203-228.

Karakaş H., Divrik M. T., Divrik B., (2018), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Plastik Atıklar ve Geri Dönüşüm Kavramına Yönelik Tutumları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 21 (2), 448-470.

Karalar R., Kiracı H., (2011), “Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 63-76.

Karasu A., (2013), “Çevresel atıklar, nedenleri, çevresel atıkların geri dönüştürülmesi ve yenilenebilir enerji olanaklarının araştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.

Kelly T. C., Mason I. G., Leiss M. W., Ganesh S., (2006), “University community responses to on-campus resource recycling”, Resources Conservation and Recycling, 47 (1), 42-55.

Kınıkoğlu M., (2015), “Vegan beslenme”, Oğlak Yayıncılık.

Kızılboğa R., Batal S., (2012), “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi/The Roles And Importance of Local Governments In The Solution Of Environmental Problems In Turkey”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (20), 191-212.

Kilbourne W. E., Beckmann S. C., (1998), “Review and critical assessment of research on marketing and the environment”, Journal of Marketing Management, 14 (6), 513-532.

Kim S. S., Lee C. K., Klenosky D. B., (2003), “The Influence of Push and Pull Factors at Korean National Parks”, Tourism Management, 24 (2), 169-180.

Kinnear T C., Taylor J. C., Ahmed S. A., (1974), “Ecologically Concerned Consumers: Who Are They? Journal of Marketing”, 38, 20-24.

Kiracı H., (2009), “Tüketicilerin Bireysel Değerlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışıyla İlişkisi ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Kiraci H., Kayabasi A., (2010), “Real and spurious sustainable consumption behavior in Turkey: A field research”, Innovative Marketing, 6 (2), 43-47.

Klaiman K., Ortega D. L., Garnache C., (2017), “Perceived barriers to food packaging recycling: Evidence from a choice experiment of US consumers”, Food Control, 73, 291-299.

Klöckner C. A., Matthies E., (2004), “How habits interfere with norm-directed behaviour: A normative decision-making model for travel mode choice”, Journal of Environmental Psychology, 24 (3), 319-327.

Klöckner C. A., Ohms S., (2009), "The importance of personal norms for purchasing organic milk", *British Food Journal*, 111 (11), 1173-1187.

Klöckner C. A., Oppedal I. O., (2011), "General versus domain specific recycling behaviour- applying a multilevel comprehensive action determination model to recycling in Norwegian student homes", *Resources Conservation & Recycling*, 55, 463-471.

Knussen C., Yule F., MacKenzie J., Wells M., (2004), "An analysis of intentions to recycle household waste: The roles of past behaviour, perceived habit, and perceived lack of facilities", *Journal of Environmental Psychology*, 24 (2), 237-246.

Kocagöz E., Dursun Y., (2010), "Algılanan Davranışsal Kontrol, Ajzen'in Teorisinde Nasıl Konumlanır? Alternatif Model Analizleri", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010 (2), 139-152.

Kollmuss A., Agyeman J., (2002), "Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?", *Environmental Education Research*, 8 (3), 239-260.

Korkmaz Ö., Çakır R., Özden M. Y., (2017), "A validity and reliability study of the computational thinking scales (CTS)", *Computers in Human Behavior*, 72, 558-569.

Kotler, P., Andreasen A., (1987), "Strategic marketing for nonprofit organizations", Prentice-Hall.

Kristiansen S., Painter J., Shea M., (2021), "Animal Agriculture and Climate Change in the US and UK Elite Media: Volume, Responsibilities, Causes and Solutions", *Environmental Communication*, 15 (2), 153-172.

Lakhan V. C., Lavallo P. D., (2002), "Use of loglinear models to assess factors influencing concern for the natural environment", *Environmental Management*, 30 (1), 77-87.

Lam T., Baum T., Pine R., (2003), "Subjective norms: Effects on job satisfaction", *Annals of Tourism Research*, 30 (1), 160-177.

Lapuerta M., Armas O., Rodríguez-Fernández J., (2008), "Effect of biodiesel fuels on diesel engine emissions", *Progress in Energy and Combustion Science*, 34 (2), 198-223.

Largo-Wight E., Bian H., Lange L., (2012), "An empirical test of an expanded version of the theory of planned behavior in predicting recycling behavior on campus", *American Journal of Health Education*, 43 (2), 66-73.

Lehmann J., (1999), "Befunde empirischer Forschung zu Umweltbildung und Umweltbewußtsein", Leske + Budrich Verlag.

Leonard-Barton D., (1981), "Voluntary simplicity lifestyles and energy conservation", *Journal of Consumer Research*, 8 (3), 243-252.

Lichtenstein, S., Fischhoff B., (1977), "Do those who know more also know more about how much they know?", *Organizational Behavior and Human Performance*, 20 (2), 159-183.

Liere K. D. V., Dunlap R. E., (1980), "The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence", *Public Opinion Quarterly*, 44 (2), 181-197.

Lindenberg S., Steg L., (2007), "Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior", *Journal of Social Issues*, 63 (1), 117-137.

Ludwig T. D., Gray T. W., Rowell, A., (1998), "Increasing recycling in academic buildings: A systematic replication", *Journal of Applied Behavior Analysis*, 31 (4), 683-686.

Mainieri T., Barnett E. G., Valdero T. R., Unipan J. B., Oskamp S., (1997), "Green buying: The influence of environmental concern on consumer behavior", *The Journal of Social Psychology*, 137 (2), 189-204.

Margulis S., (2003), "Causes of deforestation of the Brazilian Amazon", *World Bank Working Paper No. 22*.

Matthies E., Selge S., Klöckner C. A., (2012), "The role of parental behaviour for the development of behaviour specific environmental norms—The example of recycling and re-use behaviour", *Journal of Environmental Psychology*, 32 (3), 277-284.

McDonald S., Oates C., (2003), "Reasons for non-participation in a kerbside recycling scheme", *Resources Conservation and Recycling*, 39 (4), 369-385.

McKenzie-Mohr D., (2000), "Promoting sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing", *Journal of Social Issues*, 56 (3), 543-554.

McStay J. R., Dunlap R. E., (1983), "Male-female differences in concern for environmental quality", *International Journal of Women's Studies*, 6 (4), 433-450.

Metcalf J., (1986), "Feeling of knowing in memory and problem solving", *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 12 (2), 288.

Miller C. K., Jensen G. L., Achterberg C. L., (1999), "Evaluation of a food label nutrition intervention for women with type 2 diabetes mellitus", *Journal of the American Dietetic Association*, 99 (3), 323-328.

Minton A. P., Rose R. L., (1997), "The Effects of Environmental Concern on Behavior: An Exploratory Study", *Journal of Business Research*, 40 (1), 37-48.

Moore E. S., Wilkie W. L., Lutz R. J., (2002), "Passing the torch: Intergenerational influences as a source of brand equity", *Journal of Marketing*, 66 (2), 17-37.

Moorman C., Diehl K., Brinberg D., Kidwell B., (2004), "Subjective knowledge, search locations, and consumer choice", *Journal of Consumer Research*, 31 (3), 673-680.

Morsümbül Ş., (2014), "Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Musa H. M., Hayes C., Bradley M. J., Clayson A., Gillibrand G., (2013), "Measures aimed at reducing plastic carrier bag use: A consumer behaviour focused study", *Natural Environment*, 1(1), 17-23.

Nart S., (2008), "Tüketici Haklarının Pazar Ortamındaki Fonksiyonelliği: Hak Arama Davranışı ve Bilgi, Bilinç, Tutum İlişkisi", *Akademik Fener*, 6 (10), 2-30.

Newhouse N., (1990), "Implications of attitude and behavior research for environmental conservation", *The Journal of Environmental Education*, 22 (1), 26-32.

Nnorom I. C., Ohakwe J., Osibanjo O., (2009), "Survey of willingness of residents to participate in electronic waste recycling in Nigeria-A case study of mobile phone recycling", *Journal of Cleaner Production*, 17 (18), 1629-1637.

Nordlund A. M., Garvill J., (2002), "Value structures behind proenvironmental behavior", *Environment and Behavior*, 34 (6), 740-756.

Notani A. S., (1998), "Moderators of perceived behavioral control's predictiveness in the theory of planned behavior: A meta-analysis", *Journal of Consumer Psychology*, 7 (3), 247-271.

Nunnally, J. C. (1978). "Psychometric Theory", 2nd Edition, McGraw-Hill.

Nyberg A., Sto E., (2000), "Is the Future Yours?". UNEP/UNESCO Expert Workshop on Youth, Sustainable Consumption Patterns and Life Styles, 7-48, Paris, France.

Onel N., Mukherjee A., (2017), "Why do consumers recycle? A holistic perspective encompassing moral considerations, affective responses, and self-interest motives", *Psychology & Marketing*, 34 (10), 956-971.

Onwezen M. C., Antonides G., Bartels J., (2013), "The Norm Activation Model: An exploration of the functions of anticipated pride and guilt in pro-environmental behaviour", *Journal of Economic Psychology*, 39, 141-153.

O'Reilly C. A., Chatman J., (1986), "Organizational commitment and psychological attachment: The effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior", *Journal of Applied Psychology*, 71 (3), 492-499.

Oskamp S., Harrington M. J., Edwards T. C., Sherwood D. L., Okuda S. M., Swanson D. C., (1991), "Factors influencing household recycling behavior", *Environment and Behavior*, 23 (4), 494-519.

Ölander Folke., Thøgersen J., (2006), “The A-B-C of Recycling”, *European Advances in Consumer Research*, 7, 297-302.

Özcan B., (2007a), “Tüketim, risk ve bireyselliğin modern dönemde artan önemi”, *Sosyoloji Konferansları*, (36), 83-98.

Özcan B., (2007b), “Postmodernizmin tüketim imajları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 261-273.

Özgül E., (2010), “Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 117-150.

Öznur A. K., Genç A. T., (2018), “Üniversite öğrencilerinin geri dönüşüm bilinci üzerine bir araştırma: Sakarya üniversitesi örneği”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 19-39.

Öztop H., Güven S., (2006), “Kadınların Enerji Tasarrufuna İlişkin Bilgileri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3 (10), 17-25.

Palabıyık H., (2001), “Belediyelerde Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi*.

Palabıyık H., Altunbaş D., (2004), “Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi: Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politikve Yönetimsel Perspektifler”, *Beta Basım Yayım*.

Palmer, J. A. (1993). Development of concern for the environment and formative experiences of educators. *The Journal of Environmental Education*, 24(3), 26-30.

Pardini A. U., Katzev R. D., (1984), “The effects of strength of commitment and newspaper recycling”, *Journal of Environmental Systems*, 13, 245-254.

Park C. W., Gardner M. P., Thukral V. K., (1988), “Self-perceived knowledge: Some effects on information processing for a choice task”, *The American Journal of Psychology*, 401-424.

Park C. W., Lessig V. P., (1981), “Familiarity and its impact on consumer decision biases and heuristics”, *Journal of Consumer Research*, 8 (2), 223-230.

Peattie K., (2010), “Green consumption: behavior and norms. Annual review of environment and resources”, 35, 195-228.

Peattie K., (2012), "Researching The Unselfish Consumer". In: V. Wells, G. Foxall, Editors, “Handbook of Developments in Consumer Behavior”, Edward Elgar Publishing.

Pecora N. O., (1998), “The business of children's entertainment”, *Guilford Press*.

Perrin D., Barton J., (2001), "Issues associated with transforming household attitudes and opinions into materials recovery: A review of two kerbside recycling schemes", *Resources, Conservation and Recycling*, 33 (1), 61-74.

Pike L., Shannon T., Lawrimore K., McGee A., Taylor M., Lamoreaux G., (2003), "Science education and sustainability initiatives", *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 4 (3), 218-229.

Pinto D. C., Herte, M. M., Rossi P. Borges A., (2014), "Going Green for Self or for Others? Gender and Identity Salience Effects on Sustainable Consumption", *International Journal of Consumer Studies*, 38, 540-549.

Pongrácz E., (2002), "Redefining the concepts of waste and waste management. Evolving the theory of waste management", PhD Thesis, Department of Process and Environmental Engineering, University of Oulu.

Postman N., (1985), "Amusing Ourselves to Death", Viking Penguin.

Postman N., (1999), "Building a Bridge to the 18th Century: How the Past Can Improve Our Future", Alfred A. Knopf.

Powers R. B., Osborne J. G., Anderson E. G., (1973), "Positive reinforcement of litter removal in the natural environment", *Journal of Applied Behavior Analysis*, 6 (4), 579-586.

Preuss S., (1991), "Umweltkatastrophe Mensch: Über unsere Grenzen und Möglichkeiten, ökologisch bewusst zu handeln", Asanger.

Raju P. S., Lonial S. C., Mangold W. G., (1995), "Differential effects of subjective knowledge, objective knowledge, and usage experience on decision making: An exploratory investigation", *Journal of Consumer Psychology*, 4 (2), 153-180.

Raju P. S., Reilly M. D., (1980), "Product familiarity and information processing strategies: An exploratory investigation", *Journal of Business Research*, 8 (2), 187-212.

Rao A. R., Monroe K. B., (1988), "The moderating effect of prior knowledge on cue utilization in product evaluations", *Journal of Consumer Research*, 15 (2), 253-264.

Read A. D., (1999), "A weekly doorstep recycling collection, I had no idea we could!": Overcoming the local barriers to participation", *Resources Conservation and Recycling*, 26 (3-4), 217-249.

Roberts J. A., (1996), "Green consumers in the 1990s: profile and implications for advertising", *Journal of Business Research*, 36, 217-231.

Roberts J. A., Bacon D. R., (1997), "Exploring the subtle relationships between environmental concern and ecologically conscious consumer behavior", *Journal of Business Research*, 40 (1), 79-89.

Ruddell F., (1979), "Consumer Food Selection and Nutrition Information", Praeger Publishers.

Sağlam H. İ., (2010), "İlköğretim Öğrencilerinin Bilinçli Tüketici Düzeylerinin Çeşitli Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10 (4), 2531-2568.

Saltabaş F., Soysal Y., Yıldız Ş., Balahorli V., (2011), "Evsel Katı Atık Termal Bertaraf Yöntemleri ve İstanbul'a Uygulanabilirliği", Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 109-116.

Salustri F. A., Mirceski E., Bouma, C., (2005), "Design for the Environment", Working Paper, Ryerson University.

Saphores J. D. M., Nixon H., Ogunseitan O. A., Shapiro A. A., (2006), "Household willingness to recycle electronic waste: an application to California", Environment and Behavior, 38 (2), 183-208.

Sapp S. G., Harrod W. J., Zhao, L., (1994), "Socially constructed subjective norms and subjective norm-behavior consistency", Social Behavior and Personality: An International Journal, 22 (1), 31-40.

Sayar Ş. (2012), "Sakarya İli Entegre Atık Yönetimi ve Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşümü", Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi.

Schacter D. L., (1983), "Feeling of knowing in episodic memory", Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 9 (1), 39.

Schaefer A., Crane A., (2005), "Addressing Sustainability and Consumption", Journal of Macromarketing, 25 (1), 76- 92.

Schlegelmilch B. B., Bohlen G. M., Diamantopoulos A., (1996), "The link between green purchasing decisions and measures of environmental consciousness", European Journal of Marketing, 30 (5), 35-55.

Schrader U., (2007), "The Moral Responsibility of Consumers as Citizens", International Journal of Innovation and Sustainable Development, 2 (1), 79-96.

Schultz P. W., Gouveia V. V., Cameron L. D., Tankha G., Schmuck P., Franěk M., (2005), "Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior", Journal of Cross-Cultural Psychology, 36 (4), 457-475.

Schultz P. W., Oskamp S., Mainieri T., (1995), "Who recycles and when? A review of personal and situational factors", Journal of Environmental Psychology, 15 (2), 105-121.

Schultz P. W., Zelezny L. C., (1998), "Values and proenvironmental behavior: A five-country survey", Journal of Cross-cultural Psychology, 29 (4), 540-558.

Schultz P.W., (1998), "Changing Behavior with Normative Feedback Interventions: A Field Experiment on Curbside Recycling", *Basic and Applied Social Psychology*, (2) 1, 25-36.

Schwartz D., Loewenstein G., (2017), "The chill of the moment: Emotions and proenvironmental behavior", *Journal of Public Policy & Marketing*, 36 (2), 255-268.

Schwartz S. H., (1973), "Normative explanations of helping behavior: A critique, proposal, and empirical test", *Journal of Experimental Social Psychology*, 9 (4), 349-364.

Schwartz S. H., (1977), "Normative influences on altruism". In: L. Berkowitz, Editor, "Advances in experimental social psychology", Academic Press.

Schwartz S. H., Howard J. A., (1980), "Explanations of the moderating effect of responsibility denial on the personal norm-behavior relationship", *Social Psychology Quarterly*, 43 (4), 441-446.

Schwartz S. H., Howard J. A., (1984), "Internalized values as motivators of altruism", In: E. Staub, D. Bar-Tal, J. Karylowski, J. Reykowski, Editors, "Development and maintenance of prosocial behavior", Springer.

Schwartz S. H., Howard, J. A., (1981), "A normative decision-making model of altruism". In: P. J. Rushton, R. M. Sorrentino, Editors, "Altruism and Helping Behavior: Social, Personality, and Developmental Perspectives", Lawrence Erlbaum.

Scott D, Willits F. K., (1994), "Environmental attitudes and behavior. A Pennsylvania survey", *Environment and Behavior* 26 (2), 239-260.

Scott D., (1999), "Equal opportunity, unequal results: Determinants of household recycling intensity", *Environment and Behavior*, 31 (2), 267-290.

Selnes F., Grønhaug K., (1986), "Subjective and objective measure of productknowledge contrasted", *Advances in Consumer Research*, 13, 67-71.

Seyfang G., (2005) "Shopping for sustainability: can sustainable consumption promote ecological citizenship?", *Environmental Politics*, 14 (2), 290-306.

Shaw D., Newholm T., (2002), "Voluntary Simplicity and the Ethics of Consumption", *Psychology & Marketing*, 19 (2), 167-185.

Shaw D., Newholm T., (2003), "Consumption Simplicity among Ethical Consumers". In: S. P. Shohov, Editors, "Advances in Psychology Research", Nova Science.

Shaw P. J., Maynard S. M., (2008), "The potential of financial incentives to enhance householders' kerbside recycling behaviour", *Waste Manage*, 28 (10), 1732-1741.

Shi D., Wang L., Wang Z., (2019), "What affects individual energy conservation behavior: Personal habits, external conditions or values? An empirical study based on a survey of college students", *Energy Policy*, 128, 150-161.

Sia A. P., Hungerford H. R., Tomera A. N., (1986), "Selected predictors of responsible environmental behavior: An analysis", *The Journal of Environmental Education*, 17 (2), 31-40.

Sidique S. F., Lupi F., Joshi S. V., (2010), "The effects of behavior and attitudes on drop-off recycling activities", *Resources Conservation and Recycling*, 54 (3), 163-170.

Simmons D., Widmar R., (1990), "Motivations and barriers to recycling: Toward a strategy for public education", *The Journal of Environmental Education*, 22 (1), 13-18.

Simmons, B., Volk T., (2002), "Environmental educators a conversation with Harold Hungerford", *The Journal of Environmental Education*, 34 (1), 5-8.

Singh N., (2009), "Exploring Socially Responsible Behaviour of Indian Consumers: An Empirical Investigation", *Social Responsibility Journal*, 5 (9), 200-211.

Singh-Ackbarali D., Maharaj R., Mohamed N., Harry-Ramjattan V., (2017), "Potential of used frying oil in paving material: solution to environmental pollution problem", *Environmental Science and Pollution Research*, 24, 12220–12226 (2017).

Spaccarelli S., Zolik E., Jason L. A., (1989), "Effects of verbal prompting and block characteristics on participation in curbside newspaper recycling", *Journal of Environmental Systems*, 19 (1), 45-57.

Steg L., Bolderdijk J. W., Keizer K., Perlaviciute G., (2014), "An integrated framework for encouraging pro-environmental behaviour: The role of values, situational factors and goals", *Journal of Environmental Psychology*, 38, 104-115.

Steg L., De Groot J., (2010), "Explaining prosocial intentions: Testing causal relationships in the norm activation model", *British Journal of Social Psychology*, 49 (4), 725-743.

Stern P. C., (2000), "New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior", *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.

Stern P. C., Black J. S., Elworth J. T., (1983), "Responses to changing energy conditions among Massachusetts households", *Energy*, 8 (7), 515-523.

Stern P. C., Dietz T., (1994), "The value basis of environmental concern", *Journal of social Issues*, 50 (3), 65-84.

Stern P. C., Dietz T., Abel T., Guagnano G. A., Kalof L., (1999), "A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism", *Human Ecology Review*, 6 (2), 81-97.

Stern P. C., Dietz T., Guagnano G. A., (1995), "The new ecological paradigm in social-psychological context". *Environment and Behavior*, 27 (6), 723-743.

Stern P. C., Dietz T., Kalof, L. (1993), "Value orientations, gender, and environmental concern", *Environment and Behavior*, 25 (5), 322-348.

Stone G., Barnes J. H., Montgomery C., (1995), "Ecoscale: a scale for the measurement of environmentally responsible consumers", *Psychology & Marketing*, 12 (7), 595-612.

Straughan R. D., Roberts, J. A., (1999), "Environmental segmentation alternatives: a look at green consumer behavior in the new millennium", *Journal of consumer marketing*, 16 (6), 558-575.

Şentürk Ü., (2008), "Modern Kontrol: Tüketim", *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 32 (2), 221-239.

Tanner C., Wölfling Kast S., (2003), "Promoting sustainable consumption: Determinants of green purchases by Swiss consumers", *Psychology & Marketing*, 20 (10), 883-902.

Tarakçı İ. E., Baş M., (2018), "Post-truth medya ve tüketici davranışlarına etkisi: Genç yetişkinler üzerine keşifsel bir araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 1110-1122.

Tchobanoglous G., Theisen, H., Eliassen, R., (1977), "Solid Wastes: Engineering Principles and Management Issues", *Low Carbon Economy*, 7 (1), 1-11.

Tekkaya C., Kılıç D. S., Şahin E., (2011), "Geri dönüşüm davranışının Planlanmış Davranış Teorisi ile açıklanması: Sürdürülebilir bir kampüs için geri dönüşüm anketi", 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 639-645, Antalya, Türkiye, 27-29 Nisan.

Theodori G. L., Luloff A. E., Willits F. K., (1998), "The Association of Outdoor Recreation and Environmental Concern: Reexamining the Dunlap-Heffernan Thesis", *Rural Sociology*, 63(1), 94-108.

Thøgersen J., (1996), "Recycling and morality: A critical review of the literature", *Environment and Behavior*, 28 (4), 536-558.

Thøgersen J., (1999), "Spillover processes in the development of a sustainable consumption pattern", *Journal of Economic Psychology*, 20 (1), 53-81.

Thøgersen J., (1994), "A model of recycling behaviour: with evidence from Danish source separation programmes", *International Journal of Research in Marketing*, 11 (2), 145-163.

Tilikidou I., (2001), "Ecologically Conscious Consumer Behaviour", PhD dissertation, University of Sunderland, UK.

Tilikidou I., (2007), "The Effects of Knowledge and Attitudes upon Greeks' Pro-Environmental Purchasing Behaviour", *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 14, 121-134.

Tonglet M., Phillips P. S., Read A. D., (2004)., "Using the Theory of Planned Behaviour to investigate the determinants of recycling behaviour: a case study from Brixworth, UK. Resources", *Conservation and Recycling*. 41 (3), 191-214.

Tucker P., (1999), "Normative Influences in Household Waste Recycling", *Journal of Environmental Planning & Management*, 42, 63-82.

Turner G. M., (2008), "A comparison of The Limits to Growth with 30 years of reality", *Global Environmental Change*, 18 (3), 397- 411.

Turpancı A., (2018), "Çevre Hukukunun Gelişiminde Uluslararası Örgütlerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Milletlerarası Hukuk) Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi.

Uehleke R., Hüttel S., (2019), "The Free-Rider Deficit in the Demand for Farm Animal Welfare-Labelled Meat", *European Review of Agricultural Economics*, 46 (2), 291-318.

Ulusoy E., (2015), "I Think, Therefore I am Vegan: Veganism, Ethics, and Social Justice", *Proceedings of the 40th Annual Macromarketing Conference*, 419-423, Chicago, Illinois, USA, 25-28 June.

Umut M. Ö., Velioğlu M. N., (2016), "Sosyal Pazarlamada Hedef Kitlenin Derinlemesine Analizi ile Geri Dönüşüm Davranışını Haritalamak", *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 2 (1), 1-20.

UNEP, (2011), Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.

Van Beest I., Williams K. D., (2006), "When inclusion costs and ostracism pays, ostracism still hurts", *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (5), 918-928.

Van der Werff E., Steg L., (2015), "One model to predict them all: Predicting energy behaviours with the norm activation model", *Energy Research & Social Science*, 6, 8-14.

Van Liere K., Dunlap R., (1980), "The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence", *The Public Opinion Quarterly*, 44 (2) 181-197.

Veenhoven R., (2004), "Sustainable Consumption and Happiness, Driving Forces and Barriers to Sustainable Consumption". In: R. Sumati, Editor, "Green consumerism: Approaches and Country Experiences", The Icfai University Press.

Vining J., Ebreo A., (1990), "What makes a recycler? A comparison of recyclers and nonrecyclers", *Environment and Behavior*, 22 (1), 55-73.

Vining J., Ebreo A., (1992), “Predicting recycling behavior from global and specific environmental attitudes and changes in recycling opportunities”, *Journal of Applied Social Psychology*, 22 (20), 1580-1607.

Vining J., Ebreo A., Rishwick L., Black S., Liebert R., (1988), “Changes in Recycling Attitudes, Behavior, and Motivation as a Result of a Community Recycling Information and Education Program”, Staff Paper No. 48, Institute for Environmental Studies University of Illinois, Urbana-Champaign, USA.

Vitell S. J., Muncy J., (2005), “The Muncy–Vitell consumer ethics scale: A modification and application”, *Journal of Business Ethics*, 62 (3), 267-275.

Vural H., Yılmaz S., (2016), “Ortaokul Öğrencilerinin çevre ve doğa ile ilgili konularda bilgi ve davranış düzeylerinin belirlenmesi; Erzurum ili örneği”, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 107-115.

Wackernagel M., Rees W., (1998), “Our ecological footprint: reducing human impact on the earth (Vol. 9)”, New Society Publishers.

Wahid N. A., Rahbar E., Shyan T. S., (2011), “Factors influencing the green purchase behavior of Penang environmental volunteers”, *International Business Management*, 5 (1), 38-49.

Wan C., Shen G. Q., Yu A., (2014), “The moderating effect of perceived policy effectiveness on recycling intention”, *Journal of Environmental Psychology*, 37, 55-60.

Wan X., Wang W., Liu J., Tong T., (2014), “Estimating the Sample Mean and Standard Deviation from the Sample Size, Median, Range and/or Interquartile Range”, *BMC Medical Research Methodology*, 14 (1), 1-13.

Web 1, (2018), <https://www.economist.com/international/2018/03/03/the-known-unknowns-of-plastic-pollution>, (Erişim Tarihi: 10/03/2021).

Web 2, (2021), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634> , (Erişim Tarihi: 10/03/2022).

Web 3, (2019), <https://www.theguardian.com/us-news/2019/jul/02/us-plastic-waste-recycling>, (Erişim Tarihi: 12/03/2021).

Web 4, (2021), <https://rainforestfoundation.org/our-work/priorities/>, (Erişim Tarihi: 08/05/2021).

Web 5, (2021), <https://www.clubofrome.org/about-us/> , (Erişim Tarihi: 13/03/2021).

Web 6, (2018), <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2018/06/plastic-planet-waste-pollution-trash-crisis/> , (Erişim Tarihi: 25/11/2020).

Web 7, (2014), <https://www.eea.europa.eu/signals/signals-2014/articles/waste-a-problem-or-a-resource>, (Erişim Tarihi: 09/04/2021).

Web 8, (2010), <http://www.cindil.net/tanimt.html> (Erişim Tarihi: 08/04/2021).

Web 9, (2021), <https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/atiklar-20180222082452.pdf>, (Erişim Tarihi: 08/04/2021).

Web 10, (2016),
<https://www.plasticseurope.org/application/files/4315/1310/4805/plastic-the-fact-2016.pdf> , (Erişim Tarihi: 12/12/2020).

Web 11, (2019), <https://www.pagcev.org/atik-istatistikleri> , (Erişim Tarihi: 01/04/2021).

Web 12, (2019), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Belediye-Atik-Istatistikleri-201830666#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCm%20belediyelere%20uygulanan%202018%20y%C4%B1%C4%B1,bin%20ton%20at%C4%B1k%20topl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20>, (Erişim Tarihi: 16/02/2021).

Web 13, (2014),
https://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=48:cevko-vakfi-2013-yili-calismalarinin-cevresel-ve-ekonomik-faydalari-aciklandi&catid=11&Itemid=131&lang=tr , (Erişim Tarihi: 25/04/2020).

Web 14, (2020), <https://www.euronews.com/2020/04/21/digital-cleanup-day-declutter-your-devices-to-help-the-planet-urge-environmentalists> , (Erişim Tarihi: 15/02/2021).

Web 15, (2014), <https://theoceancleanup.com/great-pacific-garbage-patch/>, (Erişim Tarihi: 07/05/2021).

Webb D. J., Mohr L. A., Harris K. E., (2008), “A re-examination of socially responsible consumption and its measurement”, Journal of Business Research, 61 (2), 91-98.

Webster F. E. Jr., (1975), “Determining the characteristics of the socially conscious consumer”, Journal of Consumer Research, 2, 188-196.

White K. M., Smith J. R., Terry D. J., Greenslade J. H., McKimmie B. M., (2009), “Social influence in the theory of planned behaviour: The role of descriptive, injunctive, and in-group norms”, British Journal of Social Psychology, 48 (1), 135-158.

WHO, (1997), Health and environment in sustainable development: five years after the Earth Summit: executive summary, World Health Organization.

Wiek A., Withycombe L., Redman C. L., (2011), “Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development”, Sustainability Science, 6 (2), 203-218.

Wiernik B. M., Ones D. S., Dilchert S., (2013), “Age and environmental sustainability: A metaanalysis”, *Journal of Managerial Psychology*, 28 (7), 826–856.

Williams E., (1991), “College students and recycling: Their attitudes and behaviors”, *Journal of College Student Development*, 32 (1), 86–88.

Wray-Lake L., Flanagan C. A., Osgood D. W., (2010), “Examining trends in adolescent environmental attitudes, beliefs, and behaviors across three decades”, *Environment and Behavior*, 42 (1), 61-85.

Wynes S., Nicholas K. A., (2017), “The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions”, *Environmental Research Letters*, 12 (7), 1-9.

Yao L., Kaza S., Bhada-Tata P., Van Woerden F., (2018), “What a waste 2.0: a global snapshot of solid waste management to 2050”, *World Bank Publications*.

Yılmaz A., Bozkurt Y., (2010), “Türkiye’deki Kentsel Katı Atık Yönetimi Uygulamaları ve Kütahya Katı Atık Birliği (KÜKAB) Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 11-28.

Yılmaz O., Boone W. J., Andersen H. O., (2004), “Views of elementary and middle school Turkish students toward environmental issues”, *International Journal of Science Education*, 26 (12), 1527-1546.

Yushkova E., Feng Y., (2017), “What explains the intention to bring mobile phones for recycling? A study on university students in China and Germany”, *International Economics and Economic Policy*, 14 (3), 501-516.

Zelezny L. C., Chua P. P., Aldrich C., (2000), “Elaborating on gender differences in environmentalism”, *Journal of Social Issues*, 56 (3), 443-458.

Zhang S., Zhang M., Yu X., Ren H., (2016), “What keeps Chinese from recycling: Accessibility of recycling facilities and the behavior”, *Resources Conservation and Recycling*, 109, 176-186.

Zhang Y., Wang Z., Zhou G., (2013), “Antecedents of employee electricity saving behavior in organizations: An empirical study based on norm activation model”, *Energy Policy*, 62, 1120-1127.

ÖZGEÇMİŞ

2013 yılında 19 Mayıs Anadolu Lisesinden mezun olduktan sonra 2018 yılında Erciyes Üniversitesi Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi Havacılık Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. Lisans eğitiminden sonra Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

EKLER

Ek-A: Geri Dönüşüm Davranışı Ölçeği

	Soru
1	Plastik atıkları diğer çöplerden ayrıştırarak geri dönüşüm toplama noktalarına ulaştırıyorum.
2	Kâğıt atıkları diğer çöplerden ayrıştırarak geri dönüşüm toplama noktalarına ulaştırıyorum.
3	Cam atıkları diğer çöplerden ayrıştırarak geri dönüşüm toplama noktalarına ulaştırıyorum.
4	Metal atıkları geri dönüşüm kutusuna atarım.
5	Atıkları ayrıştırmadan çöp kutularına atmak ciddi çevre sorunlarına sebep olur.
6	Geri dönüşüm yapılmaması, atıkların ayrıştırmadan normal çöp kutularına atılması ülkemizde önemli çevre problemleri oluşmasına sebep olur.
7	Atıkların ayrıştırılmaması sebebi ile oluşabilecek çevre problemleri ben ve sevdiklerim için ciddi problemler yaratır.
8	Atıkların ayrıştırılmaması dünyada yaşayan diğer canlılar ve bitkiler için ciddi bir sorunlar oluşturur.
9	Geri dönüşüm yapılmamasından dolayı oluşan probleminden ben de sorumluyum.
10	Atıkların geri dönüşüm yapılmadan normal çöp kutularına atılmasından dolayı oluşan çevre problemlerinde benim de payım var.
11	Geri dönüşüm yapılmaması sebebi ile oluşan atık probleminde tüm bireylerin suçu vardır.
12	Çevrenin korunması için geri dönüşüm konusunda elimden gelen tüm gayreti göstermek benim için bireysel bir zorunluluktur.
13	Zor ve uğraştırıcı olsa bile geri dönüştürülebilir atıkları ayrıştırmak ve geri dönüşüm noktalarına götürme konusunda kendimi zorunlu hissediyorum.
14	Başkalarının ne yaptığına bakmaksızın atık ayrıştırma ve geri dönüşümü yapma konusunda kendimi zorunlu hissediyorum.
15	Hangi malzemelerin geri dönüştürülebileceğini biliyorum.
16	Evsel atıklarımı geri dönüşüm için nereye götüreceğimi biliyorum.
17	Evsel atıklarımı nasıl geri dönüştüreceğimi biliyorum.
18	Atıkları ayrıştırmak, geri dönüşüm noktalarına götürmek çok fazla zaman alıyor
19	Atıkları ayrıştırmak çok çaba gerektiriyor.
20	Evde atıkları ayrıştırabileceğim uygun bir ortam yok.
21	Hangi atıkların nasıl hangi koşullarda geri dönüştürüleceğini anlamak zor.
22	Geri dönüştürülebilir atık toplama kutuları uzakta.
23	Arkadaşlarım geri dönüşüm davranışında bulunmamı bekler.
24	Saygı duyduğum, fikrine değer verdiğim insanlar geri dönüşüm davranışında bulunmamı bekler.

25	Medya, geri dönüşüm davranışında bulunmam için beni etkiler.
26	Çevreci topluluklar, geri dönüşüm davranışında bulunmam için beni etkiler.
27	Ambalaj atıklarının geri dönüşüm kutusu yerine normal çöp kutularına atıldığını gördüğümde sinirleniyorum.
28	Denize, toprağa karışan plastik atıkları gördüğümde üzüyorum.
29	Atık problemini ve etkilerini düşündüğümde endişeleniyorum.
30	Toprakta çözünmeden kalan ambalaj atıklarını gördüğümde sinirleniyorum.
31	Aşağıdakilerden hangisi geri dönüştürülemez?
32	Aşağıdaki evsel atıklardan hangisi zararlı atık olarak adlandırılabilir?
33	Türkiye’de çöplerin büyük bir kısmı nereye atılır?
34	Bu semboller ne hakkında bilgi verir?
35	Bir cam şişe saflığından ve kalitesinden bir şey kaybetmeden kaç kez geri dönüştürülebilir?
36	Yukarıdakilerden hangileri geri dönüşümün sağladığı faydalardandır?
37	Plastik bir şişenin doğada yok olması için kaç yıl gereklidir?
38	Ülkemizde belediyeler tarafından toplanan atıkların yüzde kaçını geri dönüştürülmektedir?
39	1 litre atık yağ kaç litre temiz suyu kirletir?
40	Evimizde ya da iş yerimizde kullanabileceğimiz, kağıt atıklar için kullanılan toplama üniteleri nereden alınır?
41	Geri dönüşüm ile ilgili bilgi almak için arayabileceğinizi telefon numarası hangisidir?
42	Atık gömme sahalarında hangi sera gazı ortaya çıkar?
43	Kaşık çatal geri dönüştürülebilir plastiklerdir.
44	Kâğıt havlu, peçete normal çöplere atılabilir.
45	Kâğıt bardaklar geri dönüştürülemez.
46	Florasana ampüller cam geri dönüşüm noktalarına atılabilir.
47	Plastik atıklar geri dönüşüm noktalarına poşet içerisinde atılmalıdır.
48	Gıda ürünlerinin toprak altına gömülmesi uygun bir bertaraf yöntemidir.
49	Ambalajlar geri dönüşüm noktalarına atılmadan önce yıkanmalıdır.
50	Piller normal çöp kutularına atılabilir.